

Міністерство внутрішніх справ
Донецький державний університет внутрішніх справ

**Центральноукраїнський вісник
права та публічного управління**

**Central Ukrainian Journal of Law
and Public Management**

Випуск 4 (12)

Issue 4 (12)

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Головний редактор:

Вітвіцький Сергій Сергійович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, ректор, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Заступник головного редактора:

Кузьменко Сергій Георгійович, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри економіки та публічного управління навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Відповідальний секретар:

Буга Ганна Сергіївна, доктор юридичних наук, доцент, начальник відділу організації наукової діяльності, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Члени редакційної колегії:

Баштанник Віталій Володимирович, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна

Булгакова Олена Валеріївна, кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки та публічного управління навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Веселов Микола Юрійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права Навчально-наукового юридичного інституту, Державний університет економіки і технологій, Україна

Антоніна Дякона, доктор економічних наук, професор, проректор з інновацій та розвитку, начальник відділу маркетингу, Університет прикладних наук ISMA, Рига, Латвія

Колеснік Тетяна Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, директор навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Кононенко Тетяна Володимирівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін Інституту права та безпеки, Одеський державний університет внутрішніх справ, Україна

Липовська Наталія Анатоліївна, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна

Макаренко Олександр Юрійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права та процесу навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Мінченко Дар'я Анатоліївна, кандидат юридичних наук, магістр Лондонського університету Queen Mary, адвокат, начальник відділу міжнародних зв'язків, доцент кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

Пилипенко Дмитро Олексійович, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри права Навчально-наукового інституту, Державний університет економіки і технологій, Україна

Хожило Ірина Іванівна, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Донецького державного університету внутрішніх справ
Протокол № 6 від 24.12.2025

Журнал засновано у 2022 році. Науковий журнал «Центральноукраїнський вісник права та публічного управління» зареєстровано в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення (Рішення № 1415 від 16.11.2023 р. Ідентифікатор медіа R 30-1958).

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Донецький державний університет внутрішніх справ (вул. Велика Перспективна, 1, м. Кропивницький, 25015, info@dnuvs.ukr.education, тел. (097) 9070107).

Мова видання: українська, англійська, польська, німецька, французька, болгарська, румунська.

Періодичність: 4 рази на рік.

Офіційний сайт видання: cuj.dnuvs.ukr.education

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 27 квітня 2023 року № 491 (додаток 3) науковий журнал «Центральноукраїнський вісник права та публічного управління» включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») зі спеціальностей D4 Публічне управління та адміністрування, D8 Право. Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ЗМІСТ

Буга Володимир Васильович, Куракін Олександр Миколайович, Рибалкін Андрій Олександрович КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	5
Гончарук Владислав Леонідович, Король Крістіна Юріївна ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ МОРСЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	13
Захарін Артур Анатолійович ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВЕТЕРАНІВ.....	20
Казаков Геннадій Ігорович ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ КУЛЬТУРНИХ ІНДУСТРІЙ З МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ.....	27
Люстей Віктор Олегович ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В КРАЇНАХ БАЛТІЇ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ.....	35
Мацак Максим Дмитрович СТАТУС МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ.....	42
Назимко Єгор Сергійович, Пономарьова Тетяна Ігорівна, Семенішин Микола Олександрович, Петренко Віталій Олександрович ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ КАТУВАННЯ, ВЧИНЕНОГО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	49
Пасічник Наталя Олексіївна, Ріжняк Ренат Ярославович МЕРЕЖЕВИЙ АНАЛІЗ У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА: НОВІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ГОРИЗОНТИ.....	57
Пікуля Тетяна Олександрівна ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ОСМИСЛЕННЯ.....	73
Романов Віталій Олександрович РЕАЛІЗАЦІЯ ОБОВ'ЯЗКУ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО НСРД В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ СТ. 253 КПК У СВІТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТИВ.....	79
Таран Євгеній Іванович ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У СЕРЕДНЬОСТРОКОВІЙ ПЕРСПЕКТИВІ.....	85
Червінчук Андрій Васильович, Буга Володимир Васильович АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОВІДНОСИНИ У СФЕРІ СОНЯЧНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕНЕРГОЕФЕКТИВНІСТЬ В УКРАЇНІ.....	92
Чорноус Оксана В'ячеславівна МОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ФАХОВОЇ ТА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД.....	103
Шопіна Ірина Миколаївна ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОРГАНАМИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ.....	110

CONTENTS

Buha V. V., Kurakin O. M., Rybalkin A. O.

CONSTITUTIONAL PRINCIPLES OF THE FUNCTIONING
OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE.....5

Honcharuk V. L., Korol K. Yu.

STATE MANAGEMENT OF MARITIME INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT
AS A TOOL FOR STRENGTHENING THE ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE.....13

Zakharin A. A.

ORGANIZATIONAL CULTURE OF PUBLIC ADMINISTRATION BODIES AS A FACTOR
OF THE EFFICIENCY OF MECHANISMS OF SOCIAL PROTECTION OF VETERANS.....20

Kazakov H. I.

FEATURES OF FINANCING CULTURAL INDUSTRIES FROM LOCAL BUDGETS
IN CONDITIONS OF MARTIAL ARTS: MANAGEMENT ASPECT.....27

Liustei V. O.

INNOVATIVE APPROACHES TO PUBLIC ADMINISTRATION IN BLATIC STATES:
EXPERIENCE FOR UKRAINE35

Matsak M. D.

STATUS OF THE MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE AS A POLICY-MAKING ENTITY
IN THE FIELD OF FREE LEGAL AID.....42

Nazymko Ye. S., Ponomarova T. I., Semenyshyn M. O., Petrenko V. O.

SPECIFIC FEATURES OF THE CRIMINAL-LAW QUALIFICATION
OF TORTURE COMMITTED UNDER MARTIAL LAW.....49

Pasichnyk N. O., Rizhniak R. Ya.

NETWORK ANALYSIS IN THE STUDY OF THE HISTORY OF STATE AND LAW:
NEW METHODOLOGICAL HORIZONS.....57

Pikulia T. O.

HUMAN DIGNITY: PHILOSOPHICAL AND LEGAL UNDERSTANDING.....73

Romanov V. O.

IMPLEMENTATION OF THE NOTIFICATION OBLIGATION REGARDING COVERT
INVESTIGATIVE ACTIONS IN UKRAINE: ANALYSIS OF ARTICLE 253
OF THE CRIMINAL PROCEDURE CODE IN THE LIGHT OF EUROPEAN STANDARDS.....79

Taran Ye. I.

PROSPECTIVE DIRECTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF THE STATE NATIONAL
SECURITY POLICY OF UKRAINE IN THE MEDIUM-TERM PERSPECTIVE.....85

Chervinchuk A. V., Buha V. V.

ADMINISTRATIVE LEGAL RELATIONS IN THE FIELD OF SOLAR ENERGY
AND THEIR IMPACT ON ENERGY EFFICIENCY IN UKRAINE.....92

Chornous O. V.

LANGUAGE COMPETENCE IN THE CONTEXT OF ACADEMIC
AND PROFESSIONAL ACTIVITY: THEORETICAL OVERVIEW.....103

Shopina I. M.

PROBLEMS OF SECURITY IN THE INFORMATION SPHERE BY THE BODIES
OF EXECUTIVE AUTHORITIES.....110

УДК 342.25:352(477)(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-4-1>

Буга Володимир Васильович

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету
підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-0655-5256

Куракін Олександр Миколайович

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін навчально-наукового
інституту права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-0274-6530

Рибалкін Андрій Олександрович

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник директора Інституту післядипломної освіти та заочного навчання
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0009-0004-2865-3158

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена всебічному аналізу конституційних засад функціонування місцевого самоврядування в Україні, яке розглядається як ключовий елемент системи публічної влади та важливий інститут громадянського суспільства. У дослідженні визначено основні принципи місцевого самоврядування, які включають систему умов, гарантій та принципів, що забезпечують автономію територіальних громад у вирішенні питань місцевого значення. Розглянуто наукові підходи до трактування сутності та структури місцевого самоврядування, його юридичної природи, історичного розвитку та відносин із державними органами. Особливу увагу приділено аналізу подвійного адміністративно-правового статусу органів місцевого самоврядування, які виконують як власні, так і делеговані повноваження. З'ясовано роль конституційних норм, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та положень Європейської хартії місцевого самоврядування у формуванні сучасної моделі муніципальної влади. Висвітлено значення таких принципів, як

демократія, децентралізація, відкритість, публічна відповідальність і громадська участь для ефективного функціонування територіальних громад. Акцентовано увагу на тому, що місцеве самоврядування є одним із ключових механізмів реалізації народовладдя, сприяє гармонійному розвитку територій і слугує важливою основою для укріплення демократичного політичного режиму. Зроблено висновок про необхідність подальшого вдосконалення законодавства та практик муніципального управління із врахуванням європейських стандартів і сучасних викликів.

Ключові слова: місцеве самоврядування, муніципальне управління, концепції місцевого самоврядування, конституційні засади функціонування місцевого самоврядування, Конституція України, органи державної влади, конституційний лад, територіальні громади.

Buha V. V., Kurakin O. M., Rybalkin A. O. Constitutional principles of the functioning of local self-government in Ukraine

This article provides a comprehensive analysis of the constitutional foundations of local self-government in Ukraine, considered a key element of the public authority system and an important institution of civil society. The study defines the fundamental principles of local self-government, which include a system of conditions, guarantees, and principles ensuring the autonomy of territorial communities in resolving local issues. It examines scientific approaches to interpreting the essence and structure of local self-government, its legal nature, historical development, and relations with government agencies. Particular attention is paid to the analysis of the dual administrative and legal status of local self-government bodies, exercising both their own and delegated powers. The role of constitutional norms, the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" and the provisions of the European Charter of Local Self-Government in shaping the modern model of municipal government is established. The importance of such principles as democracy, decentralization, openness, public accountability, and public participation for the effective functioning of territorial communities is reflected. It emphasizes that local self-government is a key mechanism for implementing popular sovereignty, promotes the harmonious development of territories, and serves as an important foundation for strengthening democratic political regimes. It concludes that further improvements to municipal legislation and practices are necessary, taking into account European standards and contemporary challenges.

Key words: local self-government, municipal governance, concepts of local self-government, constitutional ambuses of the functioning of local self-government, Constitution of Ukraine, state authorities power, constitutional order, territorial communities.

Вступ. Реально працююче місцеве самоврядування стає можливим лише за наявності певних передумов та умов, які у сукупності формують основу його функціонування. Основи місцевого самоврядування являють собою можливості й обставини, що об'єктивно склалися у суспільстві, створюючи або маючи створити базу для всієї системи самоврядування. Іншими словами, ці основи є фундаментом, на якому будується вся структура муніципального управління [1, с. 66].

Матеріали та методи. Актуальність дослідження конституційних засад функціонування місцевого самоврядування в Україні зумовлена потребою поглиблення теоретичного осмислення інституту місцевого самоврядування як елемента конституційного ладу та уточнення його місця у системі публічної влади. Вивчення конституційних засад функціонування місцевого самоврядування в Україні було предметом наукових досліджень В.В. Моргуна, Т.Б. Шаповал, А.С. Чубіна,

А.О. Глипка, Я.П. Павлович-Сенета, Ю.Р. Лозинського, Я.В. Журавель, О.Д. Лазор та інших провідних науковців. Однак низка аспектів досліджуваної проблеми потребує додаткового опрацювання.

Метою статті є всебічний аналіз конституційних засад функціонування місцевого самоврядування в Україні, визначення їх змісту, структурних елементів і ролі у системі публічної влади.

Результати. Як зазначає В.В. Моргун, основи місцевого самоврядування покликані забезпечити автономію населення у вирішенні питань місцевого значення, гарантувати незалежність від органів державної влади й уникнути їх втручання у справи місцевого рівня. Це має створювати сприятливі умови для ефективного розв'язання завдань, які виникають на територіях громад. У наукових працях пропонуються різні підходи до визначення складників основ місцевого самоврядування, які відображають ключові аспекти його діяльності [1, с. 66].

Необхідно відзначити, що місцеве самоврядування являє собою складне та багатогранне явище, яке досі не отримало чіткого й універсального наукового визначення. У науковій літературі представлено різноманітні підходи до його характеристики. Проте спільним для більшості концепцій є розуміння місцевого самоврядування як ключового елементу конституційного ладу. Воно виступає одним з основних принципів організації та функціонування владних структур у суспільстві та державі, що базується на створенні децентралізованої системи управління, фінансово та організаційно відокремленої від центральних органів влади. Конституційний принцип визнання та гарантування місцевого самоврядування в Україні (ст. 7) співіснує з принципом поділу державної влади, доповнюючи горизонтальний поділ влади її вертикальною градацією [2, с. 33].

Органи місцевого самоврядування являють собою складник політичної системи, виконуючи завдання та функції, визначені їхньою компетенцією. Як зауважив А.О. Гливіка, місцеве самоврядування є недержавним інститутом, що здійснює управління, а отже, виступає невід'ємною частиною політичної системи. У зв'язку з цим процеси трансформації політичної системи й місцевого самоврядування не повинні відбуватися окремо, а, навпаки, мають взаємно впливати одне на одного. Функції місцевого самоврядування покликані насамперед забезпечити стабільність і впорядкованість відносин на місцевому рівні, а також гарантувати конституційне право громадян на самоврядування, тобто можливість самостійно вирішувати питання місцевого значення [3]. Таким чином, під час розгляду питань, пов'язаних із функціями місцевого самоврядування, важливо враховувати специфіку його подвійного адміністративно-правового статусу як самостійного органу самоврядування та як органу, що здійснює делеговані повноваження [4, с. 287].

Статтею 140 Конституції України місцеве самоврядування визначено як право територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України [5].

Згідно із Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування чи самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Отже, правовий статус органів місцевого самоврядування визначається Конституцією України, Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» та іншими законами України, які не суперечать положенням Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [6, с. 53].

Місцеве самоврядування в Україні – це право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України [5]. Місцеве самоврядування є формою громадської влади, що здійснюється за участю специфічних суб'єктів, таких як територіальні громади та створені ними органи. Воно охоплює вирішення питань місцевого значення та базується на використанні особливого виду громадської власності – комунальної або муніципальної [7, с. 119]. Місцеве самоврядування в Україні має тривалу й непросту історію. Сучасна система цього управління почала формуватись із набуттям незалежності в 1991 році. Важливим етапом стало ухвалення у 1997 році Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» [8], який заклав основи для функціонування органів місцевого самоврядування. Це законодавство окреслило права й обов'язки місцевих рад та виконавчих органів, даючи громадянам можливість брати активну участь у вирішенні питань на місцевому рівні. Таким чином, було зроблено значний крок у напрямі розвитку демократичних процесів у державі. Загалом, реформа децентралізації публічної влади, проведена впродовж 2015–2020 років, фактично стала поверненням до традицій місцевого самоврядування, добре відомих у контексті історичних і правових джерел як маґдебурзьке право [9, с. 323].

Я.В. Журавель характеризує орган місцевого самоврядування як орган публічної вла-

ди, що діє в рамках закону, в інтересах та від імені територіальної громади, беручи на себе відповідальність за управління справами місцевого значення згідно з Конституцією і законами України [10]. Своєю чергою відомий експерт у сфері місцевого самоврядування О.Д. Лазор уточнює, що органи місцевого самоврядування – це виборні та інші органи, які уповноважені вирішувати питання місцевого значення та відповідно до законодавства не належать до системи органів державної влади [11; 12, с. 69].

Конституція України містить низку положень, що регулюють організацію та функціонування місцевого самоврядування в державі. Зокрема, встановлено, що народ здійснює владу як безпосередньо, так і через органи державної влади та місцевого самоврядування (ст. 5). Місцеве самоврядування в Україні визнається і гарантовано захищається відповідно до законодавчих норм (ст. 7). Також передбачено, що громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами через всеукраїнські та місцеві референдуми, а також шляхом вільного обрання й бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування (ст. 38). Питання місцевого самоврядування отримало більш детальне регулювання в розділі XI Конституції України. Проте варто зазначити, що закріплення цього інституту в окремому розділі Конституції є складним для пояснення лише на основі його суто конституційно-правового значення. Важливо враховувати, що місцеве самоврядування є не лише однією із засад конституційного ладу, але й невід'ємною частиною інститутів громадянського суспільства. Воно базується на рівні самоорганізації громадян і не просто впливає з державної системи управління, а, скоріше, взаємодіє з нею на засадах автономності [13, с. 168].

Конституція України закладає фундамент для розвитку громадянського суспільства, спрямований на гармонізацію інтересів усіх його складників. У цьому контексті місцеве самоврядування відіграє ключову роль, виступаючи важливим чинником політичної та громадської активності населення. Його функціонування надає територіальним гро-

мадам можливість ефективно вирішувати нагальні питання локального значення. На думку О.Ю. Тодики, місцеве самоврядування не лише сприяє розвитку громадянського суспільства в Україні, а й є його невід'ємним складником та механізмом формування. Особливої уваги заслуговує залучення членів місцевої громади до процесу ухвалення суспільно важливих рішень, що слугує дієвим інструментом реалізації принципів народовладдя [14, с. 75–76].

На думку О.М. Бикова та В.В. Самань, місцеве самоврядування не є ієрархічним, не має вертикалі, має децентралізований управлінський характер, прив'язане до певної території. Звертаючись до історіографії місцевого самоврядування на території сучасної України, варто зазначити, що територіальні громади були осередками громадського самоврядування в Київській Русі, адже громади мали можливість вирішувати свої справи самостійно, в межах компетенції та наявних ресурсів відповідної громади [15, с. 267].

Інститут органів місцевого самоврядування відіграє ключову роль у процесах демократизації, адже він забезпечує комплексну реалізацію рішень державних органів на місцевому рівні, виконуючи важливу функцію підтримання конституційного ладу в країні. Сучасний демократичний розвиток також неможливо уявити без активної громадської участі у реалізації фундаментального принципу демократії – місцевого народовладдя. У цьому контексті молода українська держава здійснила низку стратегічних кроків: гарантований Конституцією України розвиток місцевого самоврядування, ухвалення Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», який спрямований на всебічне впровадження демократичних положень, визначених ратифікованою у 1997 році Європейською Хартією місцевого самоврядування. Водночас місцеве самоврядування все ще перебуває на початковій стадії розвитку. Варто зазначити, що сама Європейська Хартія місцевого самоврядування побудована на особливостях історичного становлення самоврядних процесів в Європі, які беруть свій початок ще з часів заселення цих територій людством. Місцеве самовряду-

вання, таким чином, є старішим за державу, а остання лише визнає та легітимізує його певну історичну модель [16, с. 133].

Європейська хартія місцевого самоврядування має велике значення, оскільки встановлює загальноєвропейські принципи роботи демократичних інституцій і стандарти децентралізації місцевого самоврядування. Вона регулює взаємодію органів місцевого самоврядування з державними органами, а також забезпечує гарантії їх політичної, фінансової та адміністративної незалежності [17, с. 227–228]. Відповідно до цього авторитетного джерела сутність місцевого самоврядування визначається як поєднання двох основних компонентів: юридичної можливості та фактичної спроможності. Місцеві органи самоврядування отримують повноваження для автономного управління та регулювання значної частини публічних питань. Ключовими рисами цього процесу є функціонування в межах законодавства, самостійна відповідальність за прийняті рішення та орієнтація на задоволення потреб і інтересів територіальної громади. Хартія спрямована на окреслення напрямів розвитку місцевого самоврядування в європейському контексті. Її слід розглядати як цілісну систему принципів, рекомендацій і базових підходів, що сприятимуть реалізації державних стратегій для забезпечення сучасного та ефективного місцевого самоврядування [18; 19, с. 4].

На думку Л.В. Возненко, основними принципами функціонування місцевого самоврядування згідно із законодавством є:

1. Демократія – громадяни мають право брати участь у вирішенні питань, що впливають на їхнє життя та розвиток територіальної громади. Суттєвим компонентом демократії є організація відкритих зборів, консультацій, обговорень та громадських слухань.

2. Децентралізація влади передбачає управління на рівні територіальних громад, які володіють власним бюджетом і повноваженнями для вирішення питань розвитку своєї території.

3. Територіальна громада – самоврядування реалізується на рівні громад, створених для забезпечення добробуту та розвитку на основі взаємної підтримки між мешканцями.

4. Розподіл повноважень – визначення чітких компетенцій між органами місцевого самоврядування та місцевою державною адміністрацією відповідно до чинного законодавства та конституційних норм.

5. Взаємодія – співпраця місцевого самоврядування з державною адміністрацією та іншими владними структурами задля забезпечення прав і свобод громадян та збалансованого розвитку територій.

6. Відкритість і прозорість – гарантування доступу до інформації про роботу органів самоврядування через публічні засідання, обговорення, а також прозоре вирішення питань щодо розвитку громади та її перспектив.

7. Соціальна відповідальність – спрямування зусиль на соціальний захист й підтримку населення, особливо вразливих категорій, забезпечення якісних житлових умов, освіти, охорони здоров'я та інфраструктури. Особливе значення має забезпечення публічного контролю над діяльністю місцевих органів влади. Цього вдається досягти через активну участь громадських організацій та медіа у моніторингу роботи місцевого самоврядування, проведенні слухань, консультацій та запровадженні інших механізмів громадського контролю [20, с. 14–15].

В.В. Кравченко та М.В. Пітцик, аналізуючи положення Конституції України щодо місцевого самоврядування, акцентують увагу на тому, що органи місцевого самоврядування представляють самостійну категорію органів публічної влади, яка має характерні специфічні особливості: органи місцевого самоврядування функціонують як незалежний, організаційно відокремлений компонент системи місцевого самоврядування, не входячи до структури державної влади; їх створення має на меті здійснення повноважень (власних і делегованих), виконання завдань та реалізацію функцій місцевого самоврядування як автономної форми публічної влади. При цьому вони також виконують функції і завдання, делеговані державою; до складу органів місцевого самоврядування входять особи, які відповідно до законодавства набувають статусу службовця місцевого самоврядування або депутата місцевої ради; основним напрямом

діяльності органів місцевого самоврядування є вирішення питань локального значення, визначення стратегії розвитку території, управління майном і ресурсами. Для виконання цих функцій вони отримують владні повноваження і діють від імені та в інтересах територіальних громад; фінансове забезпечення їхньої діяльності здійснюється за рахунок обласних, районних і місцевих бюджетів; органи місцевого самоврядування приймають нормативні та інші акти управління у вигляді рішень [12, с. 70; 21].

Висновки. Отже, проведений аналіз показує, що місцеве самоврядування в Україні є багатограним та історично зумовленим інститутом, який відіграє вирішальну роль у сучасній системі публічного управління. Його конституційні основи забезпечують правову базу, яка гарантує автономність територіальних громад, їхню спроможність самостійно вирішувати питання місцевого значення та брати активну участь у демократичних процесах. Місцеве самоврядування не лише сприяє реалізації принципів народовладдя, а і сти-

мує розвиток громадянського суспільства, виступаючи дієвим інструментом залучення громадян до управління суспільними справами. Водночас дослідження наголошує, що місцеве самоврядування перебуває у стані становлення, а його практична реалізація потребує подальшого вдосконалення з урахуванням європейських стандартів, сформульованих у Європейській хартії місцевого самоврядування. Особливу увагу слід приділити чіткому розподілу власних і делегованих повноважень, забезпеченню фінансової незалежності громад, прозорості функціонування органів самоврядування та ефективності публічного контролю. Отже, конституційні основи місцевого самоврядування в Україні є не лише правовим підґрунтям для його функціонування, а й важливою передумовою демократичного розвитку держави. Вони визначають суть, структуру та напрями діяльності органів місцевого самоврядування, створюючи умови для ефективного управління на місцях, покращення якості життя населення та зміцнення засад конституційного ладу.

Література

1. Моргун В.В. Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 листоп. 2018 р.). МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ; Консультативна Місія Європейського Союзу, Харків, 2018. С. 66–68.
2. Шаповал Т.Б., Чубіна А.С. Місцеве самоврядування в Україні як конституційно-правовий інститут. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : *юридичні науки*. 2018. Т. 29 (68). № 6. С. 33–38.
3. Гливік А.О. Функції місцевого самоврядування в умовах трансформації політичної системи України. Актуальні проблеми політики. 2016. Вип. 58. С. 180–189. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8866/Hlyvka%20APP_58-18.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
4. Титикало Р.С. Функції органів місцевого самоврядування. Наукові записки. Серія : *Право*. 2022. Вип. 12. С. 286–291.
5. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Кривульський Д.С. Правове регулювання діяльності органів місцевого самоврядування та процес децентралізації в Україні. Науковий журнал «АГОС. Мистецтво наукової думки». 2019. № 2. С. 53–56.
7. Бориславська О. Місцеве самоврядування як форма децентралізації та гарантія демократичного політичного режиму. Вісник Львівського університету. Серія : *юридична*. 2011. Вип. 52. С. 119–125.
8. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
9. Павлович-Сенета Я.П., Лозинський Ю.Р. Становлення та перспективи розвитку місцевого самоврядування в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : *ПРАВО*. 2025. Вип. 90. Ч. 1. С. 321–326. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.1.42>
10. Журавель Я.В. Сучасні адміністративно-правові підходи до визначення поняття «орган місцевого самоврядування». Юридичний журнал. 2007. № 7/8 (61). С. 133–135.
11. Лазор О.Д. Основи місцевого самоврядування : навчальний посібник. 3-тє вид., доп. і перероб. Київ : Центр навч. л-ри, 2003. 432 с.

12. Дерун Т.М. Організація роботи органів місцевого самоврядування в територіальних громадах. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/211/5833/12195-1?inline=1>.
13. Пирога І.С., Пирога М.І. Конституційні основи місцевого самоврядування в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 2. С. 167–172. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.28>
14. Толкачова І.А. Конституційно-правове регулювання місцевого самоврядування в Україні. *Юридичний вісник*. 2015. № 4 (37). С. 75–79.
15. Биков О.М., Самань В.В. Функціонування місцевого самоврядування в Україні у період правового режиму воєнного стану. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 266–269. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2022.3.40>
16. Примуш М.В. Функції та форми діяльності органів місцевого самоврядування в Україні. *Правничий часопис Донецького університету*. 2018. № 1–2 (35–36). С. 133–144. DOI 10.31558/2518-7953.2018.1-2.17
17. Руденко М.В. Окремі питання функціонування місцевого самоврядування в Україні під час воєнного стану. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. № 2 (46). С. 226–236. <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-46-2-226-236>
18. Європейська хартія місцевого самоврядування : Міжнародний документ від 15 жовтня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.
19. Кравченко І.О., Ткаченко В.В. Правовий статус органів місцевого самоврядування як суб'єктів публічного управління (адміністрування). *Академічні візії*. 2025. Вип. 41. С. 1–11.
20. Возненко Л.В. Теоретичні засади функціонування місцевого самоврядування в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 13–19. DOI <https://doi.org/10.32782/app.v71.2023.2>
21. Кравченко В.В., Пітцик М.В. Муніципальне право України : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2003. 672 с.

References

1. Morhun, V.V. (2018). Konstytutsiino-pravovi osnovy mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Constitutional and legal foundations of local self-government in Ukraine]. *Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku derzhavy : tezy dop. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 30 lystopada 2018 roku)*. MVS Ukrainy, Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav; Konsultatyvna Misiia Yevropeiskoho Soiuzu, Kharkiv, 66–68 [in Ukrainian].
2. Shapoval, T.B., Chubina, A.S. (2018). Mistseve samovriaduvannia v Ukraini yak konstytutsiino-pravovyi instytut [Local self-government in Ukraine as a constitutional and legal institution]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: yurydychni nauky*, 29 (68), 6, 33–38 [in Ukrainian].
3. Hlyvka, A.O. (2016). Funktsii mistsevoho samovriaduvannia v umovakh transformatsii politychnoi systemy Ukrainy [Functions of local self-government in the context of the transformation of the political system of Ukraine]. *Aktualni problemy polityky*, 58, 180–189. Retrieved from: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8866/Hlyvka%20APP_58-18.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].
4. Tytykalo, R.S. (2022). Funktsii orhaniv mistsevoho samovriaduvannia [Functions of local government bodies]. *Naukovi zapysky. Serii: Pravo*, 12, 286–291 [in Ukrainian].
5. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, № 30, St. 141. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
6. Kryvul'skyi, D.S. (2019). Pravove rehuliuвання diialnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia ta protses detsentralizatsii v Ukraini [Legal regulation of the activities of local self-government bodies and the process of decentralization in Ukraine]. *Naukovyi zhurnal "ΛΟΗΟΣ. Mystetstvo naukovoï dumky"*, 2, 53–56 [in Ukrainian].
7. Boryslavska, O. (2011). Mistseve samovriaduvannia yak forma detsentralizatsii ta harantiia demokratychnoho politychnoho rezhyму [Local self-government as a form of decentralization and a guarantee of a democratic political regime]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii yurydychna*, 52, 119–125 [in Ukrainian].
8. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini [On local self-government in Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 21 travnya 1997 r. № 280/97-VR. (1997). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 24. St. 170. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
9. Pavlovych-Seneta, Ya.P., Lozynskyi, Yu.R. (2025). Stanovlennia ta perspektyvy rozvytku mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Establishment and prospects for the development of local self-government in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii PRAVO*, 90, ch. 1, 321–326. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.1.42> [in Ukrainian].

10. Zhuravel, Ya.V. (2007). Suchasni administratyvno-pravovi pidkhody do vyznachennia poniattia "orhan mistsevoho samovriaduvannia" [Modern administrative and legal approaches to the definition of the concept of "local self-government body"]. *Yurydychnyi zhurnal*, 7/8 (61), 133–135 [in Ukrainian].
11. Lazor, O.D. (2003). *Osnovy mistsevoho samovriaduvannia* [Fundamentals of local self-government]: navchalnyi posibnyk. 3-tie vyd., dop. i pererob. Kyiv: Tsentr navch. lit-ry [in Ukrainian].
12. Derun, T.M. Orhanizatsiia roboty orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v terytorialnykh hromadakh [Organization of the work of local self-government bodies in territorial communities]. Retrieved from: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/211/5833/12195-1?inline=1> [in Ukrainian].
13. Pyroha I.S., Pyroha M.I. (2024). Konstytutsiini osnovy mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Constitutional foundations of local self-government in Ukraine]. *Elektronne naukove vydannia "Analitychno-porivnialne pravoznavstvo"*, 2, 167–172. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.28> [in Ukrainian].
14. Tolkachova, I.A. (2015). Konstytutsiino-pravove rehuliuвання mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Constitutional and legal regulation of local self-government in Ukraine]. *Yurydychnyi visnyk*, 4 (37), 75–79 [in Ukrainian].
15. Bykov, O.M., Saman, V.V. (2022). Funktsionuvannia mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini u period pravovoho rezhymu voiennoho stanu [Functioning of local self-government in Ukraine during the legal regime of martial law]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, 3, 266–269. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2022.3.40> [in Ukrainian].
16. Prymush, M.V. (2018). Funktsii ta formy diialnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Functions and forms of activity of local self-government bodies in Ukraine]. *Pravnychi chasopys Donets'koho universytetu*, 1–2 (35–36), 133–144. DOI 10.31558/2518-7953.2018.1-2.17 [in Ukrainian].
17. Rudenko, M.V. (2023). Okremi pytannia funktsionuvannia mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini pid chas voiennoho stanu [Certain issues of the functioning of local self-government in Ukraine during martial law]. *Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka*, 2 (46), 226–236. <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-46-2-226-236> [in Ukrainian].
18. Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia [European Charter of Local Self-Government]: Mizhnarodnyi dokument vid 15 zhovtnya 1985 r. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text [in Ukrainian].
19. Kravchenko, I.O., Tkachenko, V.V. (2025). Pravovyi status orhaniv mistsevoho samovriaduvannia yak subiektiv publichnoho upravlinnia (administruvannia) [Legal status of local self-government bodies as subjects of public administration (administration)]. *Akademichni vizii*, 41, 1–11 [in Ukrainian].
20. Voznenko, L.V. (2023). Teoretychni zasady funktsionuvannia mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Theoretical principles of the functioning of local self-government in Ukraine]. *Aktualni problemy polityky*, 71, 13–19. DOI <https://doi.org/10.32782/app.v71.2023.2> [in Ukrainian].
21. Kravchenko, V.V., Pittsyk, M.V. (2003). *Munitsypalne pravo Ukrainy* [Municipal law of Ukraine]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Atika [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 31.10.2025

Дата прийняття статті: 27.11.2025

Опубліковано: 26.12.2025

УДК 351.82:338.27:656.61

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-4-2>**Гончарук Владислав Леонідович**

доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри інформаційної та фінансової безпеки Інституту безпеки
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»;
адвокат
ORCID: 0000-0002-9627-9530
Web of Science Researcher ID: LPQ-3758-2024

Король Крістіна Юріївна

викладач кафедри інформаційної та фінансової безпеки
Інституту безпеки Приватного акціонерного товариства «Вищий
навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»;
Голова Всеукраїнської професійної спілки моряків та працівників морської
галузі «Українське об'єднання моряків» (Ukrainian Seafarers Union)
ORCID: 0009-0003-5590-5261

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ МОРСЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У дослідженні Україна репрезентована як незалежна країна з євроінтеграційним курсом розвитку, що має статус морської держави, володіє значною площею водного простору і протяжною береговою лінією. Метою статті є формалізація моделі державного управління розвитком морської інфраструктури у контексті зміцнення економічної безпеки України, зважаючи на специфіку її трансформації в умовах воєнного стану. У дослідженні феномен економічної безпеки морського транспорту розглядається з позиції підсистеми загальнодержавної економічної безпеки, об'єктами якої є безпека судноплавства і портової інфраструктури, екологічна та техногенна безпека функціонування морських портів, антитерористична безпека перевезень. Узагальнено потенційні переваги та слабкі сторони функціонування морської інфраструктури України. Зауважено деструктивний вплив військового вторгнення РФ на територію України, що призвело до тимчасової втрати контролю над морськими портами Азовського моря і АР Крим, блокування портів Чорного моря, перенесення ділової активності до портів Дунайського регіону. Запропоновано концептуальні рішення щодо оптимізації функціонування систем державного управління морською інфраструктурою, які включають комплекс взаємодоповнюючих механізмів адміністративного, нормативно-правового, фінансово-інвестиційного, інноваційного, соціально-екологічного та інформаційно-комунікаційного спрямування. Обґрунтовано доцільність переходу до моделі «порт-власник», котра передбачає спрощення митних процедур, концесію морської інфраструктури, стимулювання конкуренції між морськими портами та низку інших заходів. Запропоновані заходи дозволять знизити рівень небезпеки морських перевезень в умовах воєнного стану в контексті страхування ризиків, компенсації збитків, реалізації домовленостей міжнародних угод.

Ключові слова: державне управління, морські порти, державне регулювання, економічна безпека, система, морська інфраструктура.

Honcharuk V. L., Korol K. Yu. State management of maritime infrastructure development as a tool for strengthening the economic security of Ukraine

In the study Ukraine is represented as an independent country with a European integration course of development, which has the status of a maritime state, has a significant area of water space and an extended coastline. The purpose of the article is to formalize the model of state management of the development of maritime infrastructure in the context of strengthening the economic security of Ukraine, taking into account the specifics of its transformation in military conditions. In the study the phenomenon of economic security of maritime transport is considered from the position of a subsystem of national economic security, the objects of which are the safety of shipping and port infrastructure, environmental and technogenic safety of the functioning of seaports, anti-terrorist security of transportation. The potential advantages and weaknesses of the functioning of the maritime infrastructure of Ukraine are summarized. Conceptual solutions were proposed to optimize the functioning of the state management systems of maritime infrastructure, which include a complex of complementary mechanisms of administrative, regulatory, financial and investment, innovative, social and environmental, and information and communication directions. The feasibility of transitioning from the organizational model of regulating the activities of seaports "port-instrument" to the "port owner" model was substantiated, which provides for the simplification of customs procedures, the concession of maritime infrastructure, the stimulation of competition between seaports, and a number of other measures. The proposed measures will reduce the level of danger of maritime transportation under martial law in the context of risk insurance, compensation for losses, and implementation of international agreements.

Key words: public administration, seaports, state regulation, economic security, system, maritime infrastructure.

Вступ. Морська інфраструктура відіграє значну роль у забезпеченні економічної і національної безпеки, укріпленні транзитного потенціалу та обороноздатності, розвитку торгівлі. Формуючи природно-монопольний сегмент економіки та перебуваючи у державній власності, морські порти наділені стратегічною значимістю. Морська інфраструктура в Україні обслуговується державними комерційними підприємствами, від ефективності державного регулювання діяльності яких значною мірою залежить динаміка галузевої ділової активності, а також загальний рівень інвестиційної привабливості національної транспортної системи. Ситуація ускладнюється на тлі тривалого військового протистояння агресії РФ та тимчасової втрати контролю над морськими портами Азовського моря і АР Крим.

Актуальність проблематики підтверджується зростанням уваги до її окремих аспектів у середовищі наукового дискурсу. Важливий внесок здійснили публікації таких учених, як: О. Артем'єв [1], В. Власова, Є. Єдемський [2], О. Дяченко, О. Габ [3], І. Гришова [4], Л. Райчева [5], О. Корнієнко [6], що розкривають перспективи оптимізації управління розвитком господарських взаємин у кризових умовах, аналізують потенціал державної політики у контексті трансформації міжнародних транспортних коридорів, систематизують основні моделі управління у сфері морсько-

го транспорту. Окремі аспекти врегулювання функціонування морської інфраструктури як важливого інструменту формування стійкої національної економіки розкриті у працях таких науковців, як В. Філіппова, О. Шепетовський [7], М. Бурик [8], В. Шемаєв [9], О. Вольська [10].

Не применшуючи наукового доробку сучасних дослідників, залишається невирішеною проблема переосмислення питань безпеки функціонування морської інфраструктури і підтримки її конкурентоспроможності в умовах тривалого військового конфлікту. Особливої уваги потребує глибше дослідження ролі державного управління в розвитку сталого морського транспорту як компоненти національної безпеки.

Метою дослідження є формалізація моделі державного управління розвитком морської інфраструктури у контексті зміцнення економічної безпеки України, зважаючи на специфіку її трансформації в умовах воєнного стану.

Матеріали та методи. У дослідженні було застосовано аналітичний метод, що використовувався для систематизації наукових підходів щодо функціоналу морської інфраструктури у системі національної економічної безпеки; метод моделювання – для оцінки підходів державного регулювання у досліджуваній галузі, з виокремленням потенційних переваг та недоліків; методи синтезу та узагальнення – для

розроблення концепції формування ефективних управлінських механізмів підтримки розвитку морської інфраструктури в умовах воєнного стану в Україні. Обмеження дослідження пов'язані зі складнощами експериментальної перевірки теоретичних висновків, а також не-систематичним дослідженням та потенційною регіональною упередженістю.

Результати. Економічна безпека країни значною мірою детермінується конкурентоспроможністю на міжнародних ринках морської торгівлі. Морська інфраструктура України потребує на сьогодні галузевої імплементації міжнародних стандартів, укріплення системи транзитних перевезень, розширення національної мережі транспортних коридорів та програм міжнародного співробітництва.

Положеннями Закону України «Про морські порти України» [11] визначено сутність дефініції «морський порт», функціонування якого забезпечують рухомі та нерухомі об'єкти, що становлять портову інфраструктуру. Державним підприємством, що забезпечує функціонування морської інфраструктури, є Адміністрація морських портів України (АМПУ) з розгалуженою системою філій.

Рівень розвитку транспортної, у тому числі морської інфраструктури є компонентом загальної оцінки Індексу глобальної конкурентоспроможності (GCI – The Global

Competitiveness Index) [12]. Місце України у його рейтингу змінювалось: у 2011–2013 рр. піднялось із 94-го–96-го місця на 75-те, у 2014–2016 рр. опустилось на 108-е місце, у 2018–2019 рр. спостерігалась позитивна тенденція (77-е–78-е місця). Погіршення рейтингу у 2014–2016 рр. зумовлене анексією АР Крим із п'ятьма морськими портами. На сьогодні ситуація ускладнена військовою агресією РФ на Сході України.

Аналіз міжнародної практики дозволяє виділити чотири базові моделі організації функціонування морської інфраструктури: державну, приватну, «порт-інструмент» і «порт-власник» (табл. 1).

Специфіка організаційно-правового статусу морської інфраструктури України полягає у поєднанні пріоритету державної власності та вертикального підпорядкування із самостійною підприємницькою діяльністю на основі партнерської взаємодії із суб'єктами, які перебувають у відносинах підпорядкованості у системі публічного управління. Модель управління морською інфраструктурою в Україні можна ідентифікувати як «порт-інструмент» – перехідну модель регулювання від державного порту до порту-власника.

Військові загрози економічній безпеці внесли корективи в державне управління в досліджуваній сфері. Унаслідок тимчасової окупа-

Таблиця 1

Роль державного управління у основних моделях управління розвитком морської інфраструктури

Модель	Функції держави	Переваги	Недоліки
приватна	регуляторні, контрольні	відсутність навантаження на бюджет	відсутність прямого державного впливу
державна	контролюючі, господарські, фінансове забезпечення, регуляторні	можливість прямого державного впливу	брак бюджетного фінансування; поєднання господарських та адміністративних функцій держави
«порт-інструмент»	котролюючі, регуляторні, управління майном	диференціація управлінських та господарських функцій; зменшення бюджетного навантаження	потенційний конфлікт інтересів між державними та приватними стейкхолдерами
«порт-власник»	концесіодавець, регуляторні, контрольні	диференціація управлінських та господарських функцій державних інституцій; поповнення бюджету	конфлікт інтересів між стейкхолдерами; можливість превалювання приватновласницьких інтересів над державними

Джерело – [5]

ції портів басейну Азовського моря відбулася часткова переорієнтація логістичних напрямків у напрямку портів Дунайського регіону. Така стратегія активно підтримується державною політикою в галузі. Зокрема, Постановою КМУ від 31.05.2022 № 642 [13] реалізована фінансова підтримка безпеки судноплавства шляхом бюджетування, водночас Наказом Мінінфраструктури від 09.07.2022 № 503 [14] було затверджено Порядок оцінювання збитків від агресії РФ у сферах. Обидва нормативних акти зосереджують увагу власне на Дунайському регіоні.

На сьогодні Україна активно впроваджує ініціативи щодо вдосконалення безпекового механізму транспортування продовольства за посередництвом українських портів, у чому отримує практичну підтримку міжнародної спільноти. Процесом реалізації «зернових угод» керує АМПУ, сприяючи забезпеченню його прозорості шляхом цифровізації адміністративних процедур.

У світовій практиці економічної діяльності розвиток морської інфраструктури перебуває під безпосереднім контролем державних і регіональних органів влади [15]. Навіть за умови конкуренції між окремими портами державними органами реалізовується політика координації в аспектах матеріально-трудових ресурсів і ціноутворення, що дає змогу оптимізувати розміри фінансування та інвестиційної підтримки їх розвитку. Гарантії пріоритету державних інтересів забезпечуються різними методами: централізованим, за якого управлінський функціонал належить єдиному державному органу влади; регіональним – інфраструктура перебуває у віданні регіональних владних структур, проте контролюється центральним урядом; а також автономний, за якого управління відбувається приватним стейкхолдером, який орендує ресурси у державних чи місцевих органів влади [16].

Зважаючи на актуальні умови економічного розвитку України, одним із пріоритетів укріплення безпеки та зміцнення конкурентоспроможності в період післявоєнного відновлення мають стати інтенсифікація обсягів морських вантажопотоків, розширення спеціалізації торговельного флоту, розвиток інноваційної

інфраструктури, інтеграція у міжнародні транспортні коридори. Основними практичними інструментами зміцнення безпеки у досліджуваній сфері є техніко-технологічне оновлення та апгрейд інформаційно-комунікаційного забезпечення, удосконалення цифрових систем управління, розвиток логістичних транспортних потоків [17]. Реалізація таких заходів потребує належного рівня інвестиційної підтримки, розроблення системи податкового стимулювання залучення цільових інвестицій у вдосконалення морської інфраструктури, підтримку конкурентоспроможності шляхом залучення приватних інвестицій та розширення варіативності форм державно-приватного партнерства з метою збереження державного контролю, залучення кваліфікованих кадрів та зниження бюджетного навантаження [18].

Для зростання конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості морського транспортного комплексу України необхідним видається впровадження політики демонополізації з переходом до управлінської моделі «порт-власник». Ця модель передбачає передачу в концесію портових активів та інфраструктури, що перебувають у державній власності, стимулюючи розвиток конкуренції. Окрім того, запропонована модель включає заходи із спрощення митних процедур та зниження податкових ставок.

Зважаючи на міжнародний досвід та виклики впливу війни, доцільно виокремити ключові рекомендації щодо оптимізації державного управління розвитком морської інфраструктури як інструменту зміцнення економічної безпеки України, серед яких:

- 1) спрямування зусиль на формування сприятливого конкурентного середовища (міжпортового, внутрішньопортового) в галузі, що є частиною морської інфраструктури;
- 2) удосконалення наявного нормативно-правового забезпечення з метою формування сприятливого інвестиційного клімату;
- 3) розроблення комплексу дій щодо підвищення ефективності процесу управління за посередництвом формування організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності, що містить в основі кластерний підхід;

4) стимулювання фінансової підтримки інфраструктури портів;

5) цифровізація управлінських процесів, що має на меті підтримку конкурентоспроможності, створення системи безпечних портів, забезпечення прозорості управлінських рішень;

6) оптимізація інституційної структури для стимулювання інвестицій приватного сектору;

7) впровадження систем управління складними логістичними процесами.

Загалом, розвиток регіональної морської інфраструктури України володіє значним потенціалом у контексті економічного зростання і безпеки територіальних утворень, розширення ринків, розвитку інвестиційного процесу та інтеграції інноваційних технологій. Ключова роль у цьому процесі належить механізмам державно-приватного партнерства. Проблема ефективного розвитку системи державного регулювання у досліджуваній сфері потребує удосконалення організаційно-правового, фінансово-економічного, інформаційного складників із зауваженням взаємозв'язку з іншими галузями економіки.

Висновки. Геополітичні чинники потенціалу експортно орієнтованих галузей економіки України формують підґрунтя для укріплення економічної безпеки на основі посилення ринкової конкурентоспроможності, імплементації

міжнародних стандартів, підтримки стабільності транзитних маршрутів, розширення мережі транспортних коридорів. Загалом, Україна має значний резерв у розвитку морської інфраструктури, незважаючи на складні наслідки воєнного часу.

У нинішніх умовах оптимальним рішенням видається перехід до управлінської моделі «порт-власник», яка дозволить розвивати конкурентне середовище, спрощувати бюрократичні процедури та податкове навантаження, стимулювати інвестиційний процес, що у підсумку сприятиме укріпленню безпекових наративів у економічному полі. Повоєнне відновлення вимагатиме спільних зусиль уряду, міжнародних партнерів та приватного сектору. Розвиток морської інфраструктури у повоєнний час буде тісно пов'язаний із інтеграцією інноваційних екологічних та енергоощадних технологій, застосуванням цифрових платформ, оптимізацією законодавчої бази. Використовуючи міжнародний досвід, необхідно інтегрувати найбільш оптимальні елементи моделі організаційної структури галузевого державного регулювання.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробленні практичних пропозицій із вдосконалення стратегічного управління логістично-транспортною системою в умовах євроінтеграції.

Література

1. Артем'єв О.С. Державне регулювання господарських відносин у діяльності морських портів. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2020. № 75(4). С. 117–123. <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2020.4.14>.
2. Власова В., Єдемський Є. Проблеми та перспективи розвитку морських портів на Дунаї. *Збірник наукових праць Державного університету інфраструктури та технологій. Серія : Економіка і управління*. 2019. Вип. 43–44. С. 52–60. URL: <https://em.duit.in.ua/index.php/home/article/view/140/137>.
3. Дяченко О.П., Габ О.Г. Методичний інструментарій стратегічного розвитку та нарощення конкурентоздатності морських портів України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 4. С. 69–77. <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.04.07>.
4. Гришова І.Ю., Дяченко О.П. Державна політика розвитку морських портів України в контексті розвитку міжнародних транспортних коридорів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 13. С. 5–11. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.13.5>.
5. Райчева Л. І. Державне регулювання діяльності морських портів у системі економічної безпеки України. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2022. № 3(89). <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2022-3-25>.
6. Корнієнко О. Мореґосподарська діяльність України в умовах економічної кризи. *Економічний простір*. 2025. № 198. С. 63–68. <https://doi.org/10.30838/EP.198.63-68>.
7. Філіппова В.Д., Шепетовський О.С. Базові моделі державного управління розвитком морських портів. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2019. № 1. URL: https://el-zbirn-du.at.ua/2019_2/23.pdf.

8. Бурик М.М. Аналіз стратегічного планування в діяльності органів державного управління розвитком транспортної інфраструктури. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 17–18. С. 143–148. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.17-18.143>.
9. Шемаєв В.В. Управління розвитком транспортної інфраструктури в системі економічної безпеки держави. Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, 2018. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.21255.24483>.
10. Вольська О. Застосування закордонного досвіду при удосконаленні процесу управління підприємствами морського транспорту. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2022. № 67. С. 105–114. <https://doi.org/10.24025/2306-4420.67.2022.278759>.
11. Про морські порти України : Закон України від 17.05.2012 № 4709-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4709-17#Text>.
12. World Economic Forum Annual Meeting. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2020>.
13. Про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету для гарантування безпеки судноплавства в акваторії українських портів у Дунайському регіоні та перевезень залізничним транспортом : Постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2022 № 642. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642-2022-%D0%BF>.
14. Про затвердження Порядку оцінки шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України та воєнних дій на території України, у сферах безпеки судноплавства в акваторії українських портів у Дунайському регіоні та перевезень залізничним транспортом : Наказ Міністерства інфраструктури від 09.07.2022 № 503. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1279-22>.
15. Пархоменко-Куцевіл О.І. Інформаційна відкритість системи публічного управління як основа забезпечення національної безпеки. *Науковий вісник: Державне управління*. 2020. № 3(5). С. 195–203. [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-3\(5\)-195-203](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-3(5)-195-203).
16. Мащенко М.А., Кліменко О.М., Лісна І.Ф., Пономаренко О.О. Роль інвестиційно-інноваційної політики в умовах формування циркулярної економіки. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Т. 7. № 3. С. 54–60. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2022-3-7>.
17. Maskuriy R., Selamat A., Maresova P., Krejcar O., David O.O. Industry 4.0 for the construction industry: Review of management perspective. *Economies*. 2019. № 7(3). P. 68. <https://doi.org/10.3390/economies7030068>.
18. Пророчук М.В. Механізми і форми взаємодії влади і бізнесу в реалізації інфраструктурних проєктів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 23. С. 163–168. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.23.163>.

References

1. Artemiev, O.S. (2020). Derzhavne rehuliuvannia hospodarskykh vidnosyn u diialnosti morskyykh portiv [State regulation of economic relations in the activity of sea ports]. *Visnyk Khersonskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu*, 75(4), 117–123. <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2020.4.14> [in Ukrainian].
2. Vlasova, V., & Yedemskyi, Ye. (2019). Problemy ta perspektyvy rozvytku morskyykh portiv na Dunai [Problems and prospects of the development of seaports on the Danube]. *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho universytetu infrastruktury ta tekhnolohii. Seriya: Ekonomika i upravlinnia*, 43–44, 52–60. Retrieved from: <https://em.duit.in.ua/index.php/home/article/view/140/137> [in Ukrainian].
3. Diachenko, O.P., Hab, O.H. (2019). Metodychnyi instrumentarii stratehichnoho rozvytku ta naroshchennia konkurentozdatnosti morskyykh portiv Ukrainy [Methodical tools for strategic development and increasing the competitiveness of seaports of Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 4, 69–77. <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.04.07> [in Ukrainian].
4. Hryshova, I.Yu., Diachenko, O.P. (2019). Derzhavna polityka rozvytku morskyykh portiv Ukrainy v konteksti rozvytku mizhnarodnykh transportnykh korydoriv [State policy of the development of seaports of Ukraine in the context of the development of international transport corridors]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 13, 5–11. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.13.5> [in Ukrainian].
5. Raicheva, L.I. (2022). Derzhavne rehuliuvannia diialnosti morskyykh portiv u systemi ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [State regulation of seaport activities in the system of economic security of Ukraine]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, 3(89). <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2022-3-25> [in Ukrainian].
6. Korniienko, O. (2025). Morehospodarska diialnist Ukrainy v umovakh ekonomichnoi kryzy [Maritime economic activity of Ukraine in conditions of economic crisis]. *Ekonomichnyi prostir*, 198, 63–68. <https://doi.org/10.30838/EP.198.63-68> [in Ukrainian].

7. Filippova, V.D., & Shepetovskiy, O.S. (2019). Bazovi modeli derzhavnoho upravlinnia rozvytkom morskikh portiv [Basic models of state management of seaport development]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia*, 1. Retrieved from: https://el-zbirn-du.at.ua/2019_2/23.pdf [in Ukrainian].
8. Buryk, M.M. (2020). Analiz stratehichnoho planuvannia v diialnosti orhaniv derzhavnoho upravlinnia rozvytkom transportnoi infrastruktury [Analysis of strategic planning in the activities of state management bodies for the development of transport infrastructure]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 17–18, 143–148. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.17-18.143> [in Ukrainian].
9. Shemaiev, V.V. (2018). *Upravlinnia rozvytkom transportnoi infrastruktury v systemi ekonomichnoi bezpeky derzhavy* [Management of transport infrastructure development in the system of economic security of the state]. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen, Kyiv. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.21255.24483> [in Ukrainian].
10. Volska, O. (2022). Zastosuvannia zakordonnoho dosvidu pry udoskonalenni protsesu upravlinnia pidpriemstvamy morskoho transportu [Application of foreign experience in improving the management process of maritime transport enterprises]. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, 67, 105–114. <https://doi.org/10.24025/2306-4420.67.2022.278759> [in Ukrainian].
11. Verkhovna Rada of Ukraine (2012). Law of Ukraine “On Sea Ports”. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4709-17#Text> [in Ukrainian].
12. World Economic Forum Annual Meeting (2022). Retrieved from: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2020> [in English].
13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022). Resolution “On the allocation of funds from the reserve fund of the state budget to guarantee the safety of navigation in the water area of Ukrainian ports in the Danube region and transportation by rail transport”. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642-2022-%D0%BF> [in Ukrainian].
14. Ministry of Infrastructure of Ukraine (2022). Order “On the approval of the Procedure for assessing the damage caused as a result of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine and military actions on the territory of Ukraine, in the spheres of navigation safety in the water area of Ukrainian ports in the Danube region and transportation by rail transport”. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1279-22> [in Ukrainian].
15. Parkhomenko-Kutsevil, O.I. (2020). Informatsiina vidkrytist systemy publichnoho upravlinnia yak osnova zabezpechennia natsionalnoi bezpeky [Information openness of the public administration system as a basis for ensuring national security]. *Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia*, 3(5), 195–203. [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-3\(5\)-195-203](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-3(5)-195-203) [in Ukrainian].
16. Mashchenko, M.A., Klimenko, O.M., Lisna, I.F. & Ponomarenko, O.O. (2022). Rol investytsiino-innovatsiinoi polityky v umovakh formuvannia tsyrkuliarnoi ekonomiky [The role of investment and innovation policy in the context of the formation of a circular economy]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky*, 7(3), 54–60. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2022-3-7> [in Ukrainian].
17. Maskuriy, R., Selamat, A., Maresova, P., Krejcar, O., & David, O.O. (2019). Industry 4.0 for the construction industry: Review of management perspective. *Economies*, 7(3), 68. <https://doi.org/10.3390/economies7030068>.
18. Prorochuk, M.V. (2020). Mekhanizmy i formy vzaємодії vlady i biznesu v realizatsii infrastrukturykh proektiv [Mechanisms and forms of interaction between government and business in the implementation of infrastructure projects]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 23, 163–168. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.23.163> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 03.11.2025

Дата прийняття статті: 04.12.2025

Опубліковано: 26.12.2025

УДК 351:364:005.95/.96

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-4-3>**Захарін Артур Анатолійович**

здобувач третього рівня освіти (PhD)

спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

кафедра публічного управління та менеджменту організацій

Національного університету «Чернігівська політехніка»

ORCID: 0009-0006-8778-8997

ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВЕТЕРАНІВ

У статті розглядається організаційна культура органів публічного управління як чинник ефективності механізмів соціального захисту ветеранів. Здійснено аналіз наукових праць учених з проблеми дослідження з метою аналізу змістового наповнення поняття «організаційна культура в публічному управлінні» та визначення впливу організаційної культури на ефективність впровадження механізмів соціального захисту ветеранів органами публічного управління.

Мета дослідження полягає в аналізі ролі організаційної культури в органах публічного управління як чинника ефективності механізмів соціального захисту ветеранів. Основними завданнями визначено такі: здійснити аналіз змістового наповнення поняття «організаційна культура в публічному управлінні»; обґрунтувати вплив організаційної культури на впровадження механізмів соціального захисту ветеранів шляхом правильно вибудованої організаційної культури органів публічного управління; визначити роль організаційної культури органів публічного управління в процесі впровадження механізмів соціального захисту ветеранів; здійснити аналіз програм, які впроваджуються органами публічного управління шляхом використання механізмів соціального захисту; розробити напрями удосконалення організаційної культури органів публічного управління як чинника ефективності механізмів соціального захисту ветеранів.

Досягнення поставленої мети та вирішення завдань дослідження було здійснено за допомогою теоретичних методів дослідження.

Новизна дослідження полягає у визначенні організаційної культури як чинника, що впливає на впровадження механізмів соціального захисту ветеранів органами публічного управління.

У висновках підтверджено, що організаційна культура органів публічного управління є важливим чинником, що сприяє ефективному впровадженню механізмів соціального захисту ветеранів. Ефективне впровадження механізмів соціального захисту через суб'єктів публічного управління сприятиме успішному процесу реінтеграції ветеранів.

Ключові слова: організаційна культура, органи публічного управління, механізми соціального захисту, ветеран.

Zakharin A. A. Organizational culture of public administration bodies as a factor of the efficiency of mechanisms of social protection of veterans

The article examines the organizational culture of public administration bodies as a factor influencing the effectiveness of mechanisms for the social protection of veterans. A review of scientific literature on the research problem was conducted to clarify the concept of "organizational culture in public administration" and to determine the impact of organizational culture on the effectiveness of implementing mechanisms of social protection for veterans within public administration bodies.

The purpose of the study is to analyze the role of organizational culture in public administration as a determinant of the effectiveness of social protection mechanisms for veterans. The main research objectives are as follows: to analyze the content of the concept of "organizational culture in public administration"; to substantiate the influence of organizational culture on the implementation of mechanisms for veterans' social protection through a properly developed organizational culture of public administration bodies; to identify the role of organizational culture in

the process of implementing social protection mechanisms for veterans; to analyze programs carried out by public administration bodies using social protection mechanisms; and to propose directions for improving the organizational culture of public administration bodies as a factor of the effectiveness of veterans' social protection mechanisms.

The research goals and objectives were achieved using theoretical methods of inquiry.

The novelty of the study lies in defining organizational culture as a factor that influences the implementation of social protection mechanisms for veterans by public administration bodies.

The conclusions confirm that the organizational culture of public administration bodies is an important factor contributing to the effective implementation of veterans' social protection mechanisms. The efficient implementation of these mechanisms by public administration bodies will foster the successful reintegration of veterans.

Key words: *organizational culture, public administration bodies, social protection mechanisms, veterans.*

Вступ. В умовах сучасних трансформаційних процесів проблема соціального захисту ветеранів набуває своєї актуальності, оскільки щороку зростає частка ветеранів, які повертаються із зони бойових дій і які потребують підтримки на державному рівні, а саме належно організованої системи соціального захисту. Це, своєю чергою, є викликом для всієї системи соціального захисту та спонукає науковців і практиків актуалізувати зазначену проблему і сприяти налагодженню ефективної системи соціального захисту ветеранів шляхом формування ефективної організаційної культури органів публічного управління, які виступають чинником ефективності механізмів соціального захисту ветеранів.

Матеріали та методи. Велике значення для дослідження проблеми організаційної культури органів публічного управління як чинника ефективності механізмів соціального захисту ветеранів мають праці вітчизняних науковців, які досліджують різні аспекти зазначеної проблеми (К. Баннікова [1], Г. Воробйова [2], Т. Захаріна [3], С. Зозуля [2], Є. Гордієнко [4], Т. Коленіченко [5], К. Михайльова [1], І. Бовсунівська [6], Г. Граціотова [7], С. Зубко [8], Л. Карамушка [9; 10], Н. Кравченко [11], Н. Липовська [12], О. Пономаренко [13], Н. Сорока [14], Н. Сейко [15], С. Яроміч [16] та інші).

Незважаючи на наявність різнопланового наукового доробку, проблема соціального захисту ветеранів, дослідження організаційної культури органів публічного управління як чинника ефективності механізмів соціального захисту ветеранів досі не були прямим предметом наукового пошуку. Органи публічного управління досить формально застосовують механізми публічного управління, не завжди

враховуючи важливість людського фактора та організаційної культури. Із цих міркувань проблема організаційної культури органів публічного управління як чинника ефективності механізмів соціального захисту ветеранів є актуальною і потребує вирішення.

Мета дослідження полягає в аналізі ролі організаційної культури в органах публічного управління як чинника ефективності механізмів соціального захисту ветеранів. Під час дослідження використовувались теоретичні методи дослідження (індукція, дедукція, абстрагування, порівняння, аналіз).

Результати. Здійснимо змістовий аналіз поняття організаційної культури у публічному управлінні. Вчена Л. Карамушка розглядає організаційну культуру крізь призму виконання персоналом її місії, а саме через інтегративний аспект, що сприяє «накопиченню, зберіганню, відтворенню системи міжособистісної взаємодії працівників, забезпеченню гармонії інтересів у напрямі досягнення загальних цілей організації» [9; 10]. Розгляд організаційної культури як інструменту, що «допомагає працівникам бути представленими та соціалізованими в організації, одночасно забезпечуючи внутрішню інтеграцію» зробила Н. Євтушенко [17, с. 88]. Тобто «організаційна культура є орієнтиром працівникам, як думати, розуміти і відчувати, коли вони стикаються з новими проблемами в організаційному середовищі» [8]. У контексті нашого дослідження ми під організаційною культурою як чинника ефективності механізмів соціального захисту ветеранів розуміємо систему цінностей, правил, норм, способів взаємодії, які сформувались в органах публічного управління, і визначають особливості впровадження механізмів публічного управління шляхом визначення способів

їхньої діяльності та взаємин, що орієнтовані на потреби ветеранів.

З цих міркувань варто наголосити, що до механізмів соціального захисту ветеранів ми відносимо: *нормативно-правовий* (сукупність законів України, які є правовою основою для діяльності органів публічного управління); *організаційний* (взаємодія органів публічного управління); *фінансово-економічний* (ресурси, які спрямовані на реалізацію програм соціального захисту ветеранів); *інформаційний* (інформаційна кампанія щодо соціального захисту ветеранів); *інституційний* (консолідована взаємодія органів публічного управління із громадським сектором та бізнесом у контексті вирішення проблем соціального захисту вете-

ранів); *кадровий* (готовність фахівців працювати з ветеранами); *соціально-психологічний* (взаємодія «держава-ветеран» шляхом формування організаційної культури, мотивації довіри, культури поваги до ветеранів у публічних інституціях).

Ефективність впровадження механізмів соціального захисту ветеранів безпосередньо залежить від правильно вибудованої організаційної культури органів публічного управління. Тобто організаційна культура визначає, як на практиці впроваджуються механізми соціального захисту ветеранів: чи вони формально впроваджуються, чи ні (табл. 1).

Отже, нами визначено роль організаційної культури органів публічного управління на

Таблиця 1

Вплив організаційної культури на ефективність реалізації механізмів соціального захисту

Механізми соціального захисту	Низька організаційна культура органів публічного управління	Вплив на ветерана	Висока організаційна культура органів публічного управління	Вплив на ветерана
Нормативно-правовий	Формальне виконання законів України	Виникнення відчуття боротьби із органами публічного управління	Норми застосовуються гнучко із орієнтацією на потреби ветерана	Задоволення потреб ветерана
Організаційний	Складні бюрократичні процедури оформлення документів, байдуже ставлення фахівців до проблем ветерана	Виникнення стресу і своєчасне невирішення проблеми	Спрощена система оформлення документів, партнерські відносини з ветеранами у професійній площині, шанобливе ставлення до ветерана	Виникнення почуття підтримки, і швидке вирішення проблеми
Інформаційний	Інформація є закритою, ускладненою, незрозумілою для ветерана	Виникнення почуття дезорієнтації	Інформація відкрита, зрозумілі роз'яснення, консультації	Поінформованість ветерана
Інституційний	Формальні відносини із ГО та бізнесом	Відсутність підтримки від ГО та бізнесу у процесі соціального захисту ветеранів	Реальні партнерські відносини із ГО та бізнесом	Включеність ГО, бізнесу і ветерана у прийнятті рішень у процесі соціального захисту
Кадровий	Відсутність навичок працювати з ветераном, неготовність працювати з ветераном	Виникнення почуття дискримінації, пригніченості і, як наслідок, низький рівень надання послуг	Наявність навичок по роботі з ветераном, знання їхніх проблем і потреб	Ефективна робота з ветераном, якісне надання послуг
Соціально-психологічний	Низький рівень довіри до ветеранів, відсутність поваги	Травматизація ветеранів	Повага до ветеранів, емпатія	Психологічна підтримка ветерана

Розроблено автором: на основі праць [4; 8; 9; 11; 13; 14; 16]

процес впровадження механізмів соціального захисту ветеранів і її вплив на ветерана. Із цих міркувань можна зробити висновок, що не ефективно організована організаційна культура в органах публічного управління визначає якість надання соціальних послуг ветеранам і впливає на стан ветерана у процесі взаємодії із фахівцями, що працюють у органах публічного управління. Натомість ефективно організована організаційна культура в органах публічного управління сприяє наданню якісних послуг ветеранам, швидкому вирішенню їхніх проблем і задоволенню їхніх потреб, а найголовніше, сприятиме формуванню у них відчуття підтримки та потреби суспільству.

На особливу увагу заслуговує аналіз програм/проектів, які реалізують органи публічного управління, що сприяють соціальному захисту ветеранів шляхом впровадження механізмів соціального захисту. Отже, Міністерство у справах ветеранів України розробило і впровадило Стратегію ветеранської політики на період до 2030 року; електронний кабінет та інформаційно-довідкову систему на базі Єдиного державного реєстру ветеранів війни, створену для ветеранів війни, членів їхніх сімей та родин загиблих воїнів в Україні, – е-Ветеран; Центри ветеранського розвитку на базі ЗВО та інше. Тобто це Міністерство використовує такі механізми соціального захисту, як нормативно-правовий, організаційний, інформаційний, інституційний [18].

Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності розробило механізм призначення та виплат соціальних допомог, пільг, компенсацій; програму санітарно-курортного лікування; організувало роботу в ЦНАПах для надання послуг ветеранам та інше [19]. Цим Міністерством впроваджуються такі механізми соціального захисту, як нормативно-правовий, фінансовий, організаційний.

Державна служба зайнятості надає грантову підтримку для відкриття бізнесу ветеранами, розроблено ваучери для навчання, створено програми професійної перепідготовки та інше шляхом впровадження таких механізмів соціального захисту, як організаційний, кадровий, фінансовий [20].

На рівні громад органами місцевого самоврядування відкрито Ветеранські простори, запроваджуються муніципальні програми житлового забезпечення ветеранів та інше. У громадах використовуються такі механізми соціального захисту, як організаційний, інституційний, фінансовий, соціально-психологічний [21].

Визначені нами програми демонструють, як механізми соціального захисту ветеранів реалізуються через конкретні дії. Натомість варто наголосити, що ефективність дій (реалізація програм, напрямів) буде ефективною за умови високої організаційної культури в органах публічного управління, а саме чи орієнтовані вони на формальне виконання своїх обов'язків, чи орієнтовані на партнерство і задоволення потреб ветеранів.

З цих міркувань нами розроблено напрями удосконалення організаційної культури органів публічного управління як чинника ефективності механізмів соціального захисту ветеранів:

- перетворення організаційної культури органів публічного управління на таку, що є гнучкою і орієнтована на якісне надання соціальних послуг з орієнтацією на потреби ветеранів у контексті їх соціального захисту з урахуванням їхніх індивідуально-психологічних особливостей;
- впровадження принципів інклюзивності та відкритості у органах публічного управління;
- формування у фахівців органів публічного управління компетенцій, що є необхідними для роботи з ветеранами у контексті їх соціального захисту;
- створення партнерської мережі з представників ГО та бізнесу з метою якісної реалізації механізмів публічного управління.

Визначені нами напрями сприятимуть ефективному впровадженню механізмів соціального захисту ветеранів органами публічного управління, враховуючи потреби ветеранів і тим самим сприяючи якісному наданню соціальних послуг у сфері їх соціального захисту.

Висновки. Отже, на основі проведеного аналізу змістового наповнення поняття «організаційна культура в публічному управлінні»

нами здійснено спробу надати авторське розуміння цього поняття, що дозволило окреслити особливості впровадження механізмів соціального захисту ветеранів в органах публічного управління. Обґрунтовано вплив організаційної культури на впровадження механізмів соціального захисту ветеранів. Визначено роль організаційної культури органів публічного управління у процесі впровадження механізмів соціального захисту ветеранів і її вплив на ветерана. Здійснено аналіз програм, які впроваджуються органами публічного управління шляхом використання

механізмів соціального захисту. Розроблено напрями удосконалення організаційної культури органів публічного управління як чинника ефективності механізмів соціального захисту ветеранів.

Отже, організаційна культура органів публічного управління є важливим чинником, що сприяє ефективному впровадженню механізмів соціального захисту ветеранів. Ефективне впровадження механізмів соціального захисту ветеранів через суб'єктів публічного управління сприятиме успішному процесу реінтеграції ветеранів.

Література

1. Баннікова К., Михайлова К. Потенціал організаційної культури в управлінні людськими ресурсами міжнародних компаній : монографія. Нар. укр. акад. Харків : Вид-во НУА, 2019. 232 с.
2. Воробйова Г.В., Зозуля С.С. Зарубіжні тренди соціальної політики захисту ветеранів. *Актуальні проблеми політики*. 2021. № 68. С. 90–95. DOI:10.32837/app.v0i68.1288
3. Захаріна Т.І. Кадровий ресурс у структурі реінтеграційного освітнього середовища університету. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2023. № 16. С. 7–15. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2023-16-8-17>.
4. Гордієнко Є. Механізми реалізації державної політики соціального захисту учасників бойових дій в Україні : дис. ... д-ра філософії з публічного управління та адміністрування. Харків, 2021. 217 с. URL: https://ipa.karazin.ua/wpcontent/themes/education/filesforpages/science/dis_gord_titl.pdf (дата звернення: 28.09.2025).
5. Коленіченко Т.І. Роль громадської організації в процесі соціальної адаптації ветеранів гібридної війни: досвід реалізації проєкту «Норвегія–Україна». *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. № 2 (9). С. 197–208. DOI: 10.31499/2618-0715.2(9).2022.267345
6. Бовсунівська І. Соціальний вимір публічного управління в період повоєнної відбудови: аспекти соціально-економічної реабілітації та соціального захисту населення. *Публічне управління в Україні: історичний досвід та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 18 лют. 2025 р.) / за заг. ред. Л.Г. Комахи, Н.М. Корчак, Л.В. Гонюкової. Київ : ННПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2025. С. 27–29.
7. Граціотова Г.О., Нестерванська Е.С. Вплив організаційної культури на професійну підготовку державних службовців в Україні. *Economic journal of Odessa polytechnic university*. 2021. № 4(18). С. 22–30. DOI: 10.15276/EJ.04.2021.3
8. Зубко С.В., Карковська В.Я. Організаційна культура як елемент забезпечення результативності публічного управління. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія : право, публічне управління та адміністрування*. 2023. № 9. <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-9-02-04>.
9. Карамушка Л.М., Шевченко А.М., Терещенко К.В. Організаційна культура освітніх організацій: сутність, структура, функції, типи. *Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія*. 2015. Вип. 42. С. 3–13.
10. Карамушка Л.М. Роль організаційної культури в діяльності сучасних організацій: аналіз основних підходів. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ ; Алчевськ : ЛАДО, 2013. Т. І: *Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія* / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. Вип. 38. С. 225–229.
11. Кравченко Н.Ю. Типологічні особливості організаційної культури в умовах перехідного українського суспільства. *Габітус*. 2018. Вип. 7. С. 75–81.
12. Липовська Н. Організаційна культура як фактор стабілізації державної служби. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. Вип. 3 (9). С. 202–215.
13. Пономаренко О., Морозюк Ю., Нинюк М. Вплив воєнних дій на ефективність державного управління в Україні. *Академічні візії*. 2024. Вип. 32. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12068517>.
14. Сорока Н. Організаційна культура публічної служби та особливості її змін. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 4 (43). С. 114–122.

15. Сейко Н., Захаріна Т. Громадянське суспільство як суб'єкт формування системи реінтеграції ветеранів. *Social Work and Education*. 2023. Т. 10, № 2. С. 167–177. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.2.2>.
16. Яроміч С. Організаційна культура державної служби й імідж державних службовців. *Вісник НАДУ*. 2016. № 1. С. 111–115.
17. Євтушенко Н. Управління організаційною культурою підприємства. *Економічний простір*. 2020. Вип. 164. С. 86–90. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/164-14>.
18. Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2027 роках : Розпорядження КМУ № 1209-р від 29 листопада 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.09.2025).
19. Деякі питання призначення та виплати державних соціальних допомог, соціальних стипендій органами Пенсійного фонду України. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://surl.li/dhkjvh> (дата звернення: 28.09.2025).
20. Грант для ветеранів та членів їхніх сімей. Офіційний сайт Державної служби зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/people/ubd> (дата звернення: 28.09.2025).
21. Ветеранські простори. Офіційний сайт Міністерства у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/category/69-veteranski-prostori> (дата звернення: 28.09.2025).

References

1. Bannikova, K., & Mykhailova, K. (2019). Potentsial orhanizatsiinoi kultury v upravlinni liudskymy resursamy mizhnarodnykh kompanii: monohrafiia [The potential of organizational culture in human resource management of international companies: monograph]. Kharkiv: Vyd-vo NUA [in Ukrainian].
2. Vorobiova, H.V., & Zozulia, S.S. (2021). Zarubizhni trendy sotsialnoi polityky zakhystu veteraniv [Foreign trends in veterans' social protection policy]. *Aktualni problemy polityky*, (68), 90–95. DOI:10.32837/app.v0i68.1288 [in Ukrainian].
3. Zakharina, T.I. (2023). Kadrovyi resurs u strukturi reintehratsiinoho osvitnoho seredovyscha universytetu [Human resources in the structure of the reintegration educational environment of the university]. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, (16), 7–15. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2023-16-8-17> [in Ukrainian].
4. Hordienko, Ye. (2021). Mekhanizmy realizatsii derzhavnoi polityky sotsialnoho zakhystu uchastykiv boiovykh dii v Ukraini [Mechanisms of implementing the state policy of social protection of combatants in Ukraine] (Doctoral dissertation). Kharkiv. Retrieved from: https://ipa.karazin.ua/wpcontent/themes/education/filesforpages/science/dis_gord_titl.pdf [in Ukrainian].
5. Kolenichenko, T.I. (2022). Rol hromadskoi orhanizatsii v protsesi sotsialnoi adaptatsii veteraniv hibrydnoi viiny: dosvid realizatsii proiektu «Norvehiiia–Ukraina» [The role of NGOs in the process of social adaptation of hybrid war veterans: Experience of the “Norway–Ukraine” project]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, 2(9), 197–208. DOI: 10.31499/2618-0715.2(9).2022.267345 [in Ukrainian].
6. Bovsunivska, I. (2025). Sotsialnyi vymir publichnoho upravlinnia v period povoiennoi vidbudovy: aspekty sotsialno-ekonomichnoi rehabilitatsii ta sotsialnoho zakhystu naselennia [The social dimension of public administration in the post-war reconstruction period: aspects of socio-economic rehabilitation and social protection of the population]. In L.H. Komakha, N.M. Korchak, & L.V. Honiukova (Eds.). *Publichne upravlinnia v Ukraini: Istorychnyi dosvid ta perspektivy rozvytku: Materialy Vseukrainskoi nauk.-prakt. konf.* (pp. 27–29). Kyiv: NNIPUDS KNU imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
7. Hratiotova, H.O., & Nestervanska, E.S. (2021). Vplyv orhanizatsiinoi kultury na profesiinu pidhotovku derzhavnykh sluzhbovtiv v Ukraini [The impact of organizational culture on the professional training of civil servants in Ukraine]. *Economic Journal of Odessa Polytechnic University*, 4 (18), 22–30. DOI: 10.15276/EJ.04.2021.3 [in Ukrainian].
8. Zubko, S.V., & Karkovska, V.Ya. (2023). Orhanizatsiina kultura yak element zabezpechennia rezul'tatyvnosti publichnoho upravlinnia [Organizational culture as an element of ensuring the effectiveness of public administration]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: Pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia*, (9). <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-9-02-04> [in Ukrainian].
9. Karamushka, L.M., Shevchenko, A.M., & Tereshchenko, K.V. (2015). Orhanizatsiina kultura osvitykh orhanizatsii: sutnist, struktura, funktsii, typy [Organizational culture of educational organizations: Essence, structure, functions, types]. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia. Sotsialna psykholohiia*, (42), 3–13 [in Ukrainian].
10. Karamushka, L.M. (2013). Rol orhanizatsiinoi kultury v diialnosti suchasnykh orhanizatsii: analiz osnovnykh pidkhodiv [The role of organizational culture in the activities of modern organizations: Analysis of key approaches]. In S.D. Maksymenko & L.M. Karamushka (Eds.). *Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuks NAPN Ukrainy. T. I: Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia. Sotsialna psykholohiia* (Vol. 38, pp. 225–229). Kyiv; Alchevsk: LADO [in Ukrainian].

11. Kravchenko, N.Yu. (2018). Typologichni osoblyvosti orhanizatsiinoi kultury v umovakh perekhidnoho ukrainskoho suspilstva [Typological features of organizational culture in the conditions of transitional Ukrainian society]. *Habitus*, (7), 75–81 [in Ukrainian].
12. Lypovska, N. (2012). Orhanizatsiina kultura yak faktor stabilizatsii derzhavnoi sluzhby [Organizational culture as a factor in stabilizing civil service]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, 3(9), 202–215 [in Ukrainian].
13. Ponomarenko, O., Moroziuk, Yu., & Nyniuk, M. (2024). Vplyv voiennykh dii na efektyvnist derzhavnoho upravlinnia v Ukraini [The impact of military actions on the efficiency of public administration in Ukraine]. *Akademichni vizii*, (32). <https://doi.org/10.5281/zenodo.12068517> [in Ukrainian].
14. Soroka, N. (2019). Orhanizatsiina kultura publichnoi sluzhby ta osoblyvosti yii zmin [Organizational culture of public service and the features of its change]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, 4(43), 114–122 [in Ukrainian].
15. Seiko, N., & Zakharina, T. (2023). Hromadianske suspilstvo yak sub'iekt formuvannia systemy reintehratsii veteraniv [Civil society as a subject of forming the system of reintegration of veterans]. *Social Work and Education*, 10(2), 167–177. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.2.2> [in Ukrainian].
16. Yaromich, S. (2016). Orhanizatsiina kultura derzhavnoi sluzhby y imidzh derzhavnykh sluzhbovtziv [Organizational culture of civil service and the image of civil servants]. *Visnyk NADU*, (1), 111–115 [in Ukrainian].
17. Yevtushenko, N. (2020). Upravlinnia orhanizatsiinoiu kulturoiu pidpriemstva [Management of organizational culture of the enterprise]. *Ekonomichniy prostir*, (164), 86–90. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/164-14> [in Ukrainian].
18. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024, November 29). *Pro skhvalennia Stratehii veterans'koi polityky na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2024–2027 rokakh* [On approval of the Veterans Policy Strategy for the period up to 2030 and approval of the operational action plan for its implementation in 2024–2027]. Order No. 1209-r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
19. Ministry of Social Policy of Ukraine. (2025, September 28). Deiaki pytannia pryznachennia ta vyplaty derzhavnykh sotsialnykh dopomoh, sotsialnykh stypendii orhanamy Pensiinoho fondu Ukrainy [Some issues of assigning and paying state social benefits and social scholarships by the Pension Fund of Ukraine]. Retrieved from: <https://surl.li/dhkjvh> [in Ukrainian].
20. State Employment Service of Ukraine. (2025, September 28). Hrant dlia veteraniv ta chleniv yikhnikh simei [Grant for veterans and their family members]. Retrieved from: <https://www.dcz.gov.ua/people/ubd> [in Ukrainian].
21. Ministry of Veterans Affairs of Ukraine. (2025, September 28). Veteranski prostory [Veterans' spaces]. Retrieved from: <https://mva.gov.ua/category/69-veteranski-prostori> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 15.10.2025

Дата прийняття статті: 21.11.2025

Опубліковано: 26.12.2025

УДК 351.74:069.32(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-4-4>**Казаков Геннадій Ігорович**

кандидат історичних наук,

докторант кафедри публічного управління і проєктного менеджменту
Навчально-наукового інституту менеджменту та психології

Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти»

ORCID: 0000-0002-2860-9892

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ КУЛЬТУРНИХ ІНДУСТРІЙ З МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено особливості фінансування культурних індустрій в Україні за рахунок місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. Актуальність теми зумовлена тим, що культура залишається важливим чинником збереження ментального здоров'я населення, національної ідентичності та соціальної стійкості суспільства. Водночас через військові виклики і перерозподіл державних фінансових ресурсів на потреби оборони саме місцеві бюджети виступають головним стабілізуючим джерелом підтримки культурної сфери.

У роботі здійснено аналіз сучасного стану фінансування культури на місцевому рівні, виявлено основні тенденції, проблеми та можливості підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів. Під час дослідження застосовано аналітичний, порівняльно-історичний, статистичний та системно-структурний методи, що дозволило комплексно оцінити роль місцевих бюджетів у забезпеченні життєздатності культурних інституцій у кризових умовах.

Встановлена частка видатків, яка виділяється на місцевому рівні на культурний сектор. Відзначено, що велика частка видатків місцевих бюджетів спрямовується на утримання комунальних закладів культури, оплату праці працівників та енергозабезпечення, тоді як фінансування культурно-інноваційних проєктів, креативних стартапів і програм розвитку культурних індустрій є мінімальним.

Обґрунтовано необхідність запровадження нових підходів до бюджетного планування, що передбачають розширення партнерства між органами місцевого самоврядування, бізнесом та громадським сектором. Запропоновано механізми залучення приватного капіталу, інвестиційних фондів і міжнародних грантових програм для посилення фінансової стійкості культурної сфери. Реалізація таких підходів сприятиме підвищенню ефективності використання місцевих бюджетів, розвитку інноваційного потенціалу культурних інституцій, а також забезпеченню сталого функціонування культурних індустрій навіть за умов воєнного стану.

Ключові слова: культурні індустрії, місцеві бюджети, децентралізація, воєнний стан, органи місцевого самоврядування.

Kazakov H. I. Features of financing cultural industries from local budgets in conditions of martial arts: management aspect

The article examines the features of financing cultural industries in Ukraine from local budgets under martial law. The relevance of the topic is due to the fact that culture remains an important factor in preserving the mental health of the population, national identity and social stability of society. At the same time, due to military challenges and the redistribution of state financial resources for defense needs, local budgets are the main stabilizing source of support for the cultural sphere.

The paper analyzes the current state of financing culture at the local level, identifies the main trends, problems and opportunities for increasing the efficiency of using budget resources. The study used analytical, comparative-historical, statistical and system-structural methods, which allowed for a comprehensive assessment of the role of local budgets in ensuring the viability of cultural institutions in crisis conditions.

The share of expenditures allocated at the local level to the cultural sector was established. It is noted that the overwhelming share of local budget expenditures is directed to the maintenance of municipal cultural institutions, employee salaries and energy supply, while funding for cultural and innovative projects, creative startups and programs for the development of cultural industries is minimal.

© Казаков Г. І., 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

The need to introduce new approaches to budget planning is substantiated, which provide for the expansion of partnerships between local governments, business and the public sector. Mechanisms for attracting private capital, investment funds and international grant programs are proposed to strengthen the financial sustainability of the cultural sphere. The implementation of such approaches will contribute to increasing the efficiency of using local budgets, developing the innovative potential of cultural institutions, as well as ensuring the sustainable functioning of cultural industries even under martial law.

Key words: cultural industries, local budgets, decentralization, martial law, local governments.

Вступ. Нині в Україні спостерігається сплеск культурних індустрій, адже культура залишається тим чинником, який сприяє збереженню ментального здоров'я українців, окресленню національної ідентичності, є певним показником стабільності. Паралельно активний розвиток української культури та інтересу до неї є результатом заборони культурного продукту держави-агресора, яка тривалий час домінувала в українському просторі. Завдяки цьому відбулося посилення внутрішнього культурного виробництва, спостерігається підтримка національного контенту з боку широких мас та формування нових культурних практик у громадах. При цьому, попри активний розвиток культури та появи значного масиву українського культурного продукту в кіно, музиці, літературі, питання фінансового забезпечення культурного ринку залишається невирішеним. Основним джерелом фінансування культурної діяльності продовжує фігурувати приватний капітал. Державні та місцеві кошти через військові потреби в перші роки війни суттєво скоротилися. Водночас саме місцеві бюджети залишаються стабільним і системним інструментом фінансування культурної сфери. Вони забезпечують утримання мережі закладів культури, мистецьких шкіл, бібліотек, музеїв, театрів, а також реалізацію місцевих програм розвитку культурних індустрій. Виходячи із зазначеного, вивчення ролі місцевих бюджетів у фінансуванні культури в умовах воєнного стану дає змогу проаналізувати основні культурні сфери, які фінансуються з місцевих бюджетів, та визначити шляхи удосконалення поданого процесу в умовах війни.

Мета дослідження – охарактеризувати реальний стан фінансування культурних індустрій за кошти місцевих бюджетів та визначити основні тенденції, проблеми й можливості підвищення ефективності управління бюджет-

ними ресурсами у сфері культури в умовах воєнного стану.

Матеріали та методи. Місцеві бюджети як джерело розвитку регіонів та їх самостійності вивчали І. Цимбалюк, Н. Павліха, О. Корнелюк [1], Г. Скрипник, В. Якименко [2], А. Єрьоменко [3]. При цьому дослідники розглядають питання з економічної точки зору. Те саме стосується і вивчення використання місцевих бюджетів для розвитку сектору культури, здійснене Л. Мороз [4]. З точки зору публічного управління проблематика фінансування культурних індустрій за рахунок місцевих бюджетів нині не порушувалася.

Під час написання статті ми насамперед спиралися на аналітичні звіти [5; 6], які стосуються фінансування культури та мистецтва з місцевих бюджетів, останній з яких було представлено у жовтні 2025 р. та який охоплює хронологічно останні роки.

У дослідженні використано комплекс взаємопов'язаних методів, що забезпечили системний аналіз досліджуваної тематики в умовах воєнного стану. Застосовано аналітичний метод для узагальнення наукових підходів до вивчення ролі місцевих бюджетів у розвитку культурної сфери. Порівняльно-історичний метод дозволив простежити динаміку фінансування культури у довоєнний і воєнний періоди, визначити зміни у структурі бюджетних видатків та тенденції трансформації підходів до підтримки культурних індустрій. Статистичний метод використано для опрацювання кількісних даних, які містяться у аналітичних звітах, що дало змогу проаналізувати обсяги фінансування, визначити співвідношення між державними й місцевими видатками та виявити тенденції скорочення або зростання підтримки культури.

Результати. Місцеві бюджети постають важливим елементом фінансової системи України, оскільки забезпечують автономність

громад у визначенні пріоритетів розвитку. Відповідно до статті 2 пункту 34 Бюджетного кодексу України місцевими бюджетами вважаються «бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування» [7]. Основне призначення місцевих бюджетів, як указують дослідники, полягає у забезпеченні фінансової спроможності органів місцевого самоврядування та створенні умов для реалізації соціально-економічних програм на відповідній території. Структура місцевих бюджетів охоплює два основні складники – доходну та видаткову частини. Доходи формуються за рахунок податкових надходжень, дотацій і субвенцій з державного бюджету, а також інших джерел, передбачених чинним законодавством [1].

Л. Мороз наголошує, що, за даними ЮНЕСКО, публічне фінансування культурних індустрій має тенденцію до скорочення у всьому світі. Зростання мілітаризації економік, концентрація бюджетних ресурсів на пріоритетні сфери безпеки, оборони, енергетики та вирішення кліматичних викликів обмежує можливості держави для підтримки культурного сектору. У таких умовах культура отримує фінансування переважно лише тоді, коли її програми інтегруються у політичний мейнстрим та пов'язані з пріоритетами соціальної стабільності й національної безпеки. Це підкреслює потребу у формуванні більш адаптивних моделей фінансування, які дозволяють культурі залишатися значущою частиною суспільного життя навіть у кризові періоди.

В умовах воєнного стану культурна сфера України опиняється у своєрідному прокрустовому ложі. З одного боку, ідеологічний та національно-визвольний характер війни формує значний попит на нові культурні політики. З іншого боку, будь-які публічні видатки на культуру під час воєнного часу часто сприймаються як «непотрібна розкіш» і стають предметом суспільної критики [4].

Подана ситуація демонструє, що війна одночасно формує нові можливості та накладає обмеження на розвиток культурного сектору. Вона стимулює появу програм з високим соціальним і національним ефектом, водночас загострює конкуренцію за обмежені фінансові

ресурси між культурною сферою та іншими критично важливими напрямками економіки і безпеки. У цьому контексті особливої ваги набуває здатність територіальних громад до автономного планування видатків та гнучкого управління ресурсами, що дозволяє забезпечувати підтримку культурних ініціатив навіть за мінімального державного фінансування.

Останніми роками ОМС отримали розширені повноваження та збільшені бюджетні надходження, що дало їм можливість більш гнучко та цілеспрямовано спрямовувати кошти на потреби територіальних громад. Проте у сфері культури процес адаптації до нових умов виявився більш тривалим. До проведення реформи децентралізації уряд компенсував недостатній рівень фінансування місцевих бюджетів через міжбюджетні трансферти, що покривали видатки на культуру, освіту та охорону здоров'я. Такий підхід забезпечував мінімальне утримання закладів, але не стимулював їхню ефективність та розвиток послуг для населення.

У 2020 р. Мінкультури започаткувало реформу фінансування культурної сфери на регіональному рівні, яка передбачає принципово новий підхід: замість простого утримання закладів культури фінансування прив'язується до конкретних культурних послуг, що надаються громадянам. Заробітна плата працівників закладів стала залежати від показників ефективності та обсягу наданих послуг, що сприяє підвищенню якості культурного обслуговування, стимулює розвиток культурних програм і дозволяє місцевим громадам більш раціонально використовувати бюджетні ресурси [4].

Цей підхід має особливе значення в умовах воєнного стану, коли обмежені фінансові ресурси вимагають пріоритетного спрямування коштів на проекти з високим соціальним і культурним ефектом. Реформа дозволяє не лише зберігати робочі місця у культурній сфері, а і стимулювати розвиток культурних індустрій, підтримувати культурні ініціативи громад та забезпечувати безперервний доступ населення до культурних послуг навіть за кризових умов.

Найбільш успішні світові кейси в питаннях прибутковості культурних індустрій вклю-

чають той фактор, що індустрії отримують значну підтримку від державних та місцевих органів влади як на законодавчому та регуляторному рівнях через створення нормативно-правової бази, захист авторських прав та регулювання креативного сектору, так і за рахунок різних форм фінансування. Однак війна зумовила перерозподіл видатків, особливо державних, свідченням чого є нерівномірна частка культурного сектору в загальному бюджеті країни останніми роками, що продемонстровано на рис. 1. Так, якщо до 2022 р. частка, виділена на культурні індустрії з державного бюджету, сягала 0,35% у 2020 р. та 0,48% у 2021 р. від загальної суми державного бюджету України, то починаючи з 2022 р. вона щорічно зменшується.

В цих умовах головним джерелом фінансування культурних індустрій стає місцева влада. Так, згідно з даними шведсько-української програми Polaris «Підтримка багаторівневого врядування в Україні», тоді як державний бюджет демонструє коливання, місцеві бюджети в останні 5 років залишаються порівняно стабільними [9]. Результатом цього є утримання протягом останніх років приблизно 3% частки місцевих розходів саме на культурні індустрії (рис. 2) [5].

Відзначимо, що це є середній показник по Україні, і звісно, витрати органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) на культурний сектор різнитимуться залежно від віддаленості фронту. Також подібна стабільність у відсотковому співвідношенні не означає однакову

Рис. 1. Частка державного бюджету, спрямована на фінансування культурних індустрій [6; 8]

Рис. 2. Відсоток місцевих бюджетів, виділений на культурні індустрії (середній по країні) [6; 8]

фінансову підтримку культурних індустрій регіонів, адже є поняття інфляції, як результат можемо припустити навіть поступове зменшення у підтримці культурних індустрій. Зокрема, якщо на культурний сектор у 2021 р. було витрачено 610 млн доларів США, то у 2022 р. – 453 млн доларів [10]. У гривневому еквіваленті цей показник є вищим, адже з початком війни відбувся різкий скачок курсу долара, проте все одно, якщо брати до уваги довоєнний період, то станом на 2023 р. обсяги фінансування сектору за рахунок місцевих бюджетів скоротилися на 12,09% у доларовому еквіваленті та 25,82% у гривневому [6].

Аналітична доповідь, представлена у жовтні 2025 р., дозволяє відзначити, що у 2024 р. ситуація змінилася на користь зростання фінансового вкладу у культурні індустрії. Зокрема, О. Лях наголосив, що у 2024 р. на сектор культури місцеві влади виділили на 42 млн грн більше ніж у 2021 р. [5]. Тобто, незважаючи на загальні економічні та військові виклики, місцеві бюджети змогли відновити частину видатків на культурну сферу, демонструючи тенденцію до поступового збільшення підтримки культурних індустрій. Це свідчить про усвідомлення місцевими органами стратегічної ролі культури у житті громад, зміцненні національної ідентичності та підтримці культурного сектору загалом.

Проте дані останнього звіту демонструють, що місцеві бюджети здебільшого спрямовані на утримання культурної галузі (мова про комунальні заклади: будинки культури, творчі школи, комунальні музеї, бібліотеки, архіви тощо), а не на її розвиток. Так, 72–78% витрат регіонів, спрямованих на культурні індустрії, йдуть на виплати заробітних плат та закупівлю товарів та послуг [11]. Проблемним залишається те, що середня заробітна плата штатних працівників у культурних сферах залишається суттєво нижчою від середньо-економічного показника. Працівники творчих індустрій отримують у середньому на 25% менше, ніж працівники по країні загалом. Така ситуація відображає структурні особливості фінансування культурної сфери та обмеженість ресурсів місцевих бюджетів, які здебільшого покривають утримання закладів культури, а

не стимулюють розвиток їхньої діяльності чи підвищення ефективності персоналу.

Культурна галузь нині є єдиною сферою, де спостерігається заборгованість із виплати заробітної плати. Подібна тенденція свідчить про низький пріоритет фінансування культури в умовах економічної та воєнної кризи та про обмеженість коштів у місцевих бюджетах, особливо у громадах, що перебувають у прифронтових або постраждалих від бойових дій територіях. Низький рівень оплати праці негативно впливає на мотивацію персоналу, якість надання культурних послуг та здатність закладів залучати і утримувати кваліфікованих фахівців, що безпосередньо позначається на ефективності індустрій. Перша заступниця Міністра культури та стратегічних комунікацій Г. Григоренко наголошує, що наявність подібних проблем є свідченням того, що культурний сектор є «заледве дихаючим» [5] і потребує реформування, скорочення нерентабельних закладів або ж формування нових підходів до фінансування. На нашу думку, такі підходи дійсно мають місце. Приклад оренди МКСК у Києві є яскравим кейсом, що держава (ОМС) може заробляти на культурних установах, що перебувають у її підпорядкуванні, віддаючи їх в оренду, при цьому зберігаючи остаточний контроль. Але питанням є те, чи знайдуться охочі інвестувати у регіональні заклади. При цьому вважаємо, що масове закриття культурних установ негативно позначиться на всій індустрії.

Недостатній рівень заробітної плати також обмежує можливості розвитку нових культурних ініціатив, інноваційних проєктів та програм модернізації закладів культури, що уповільнює інтеграцію культурної сфери у креативну економіку та соціально-економічний розвиток територіальних громад. В умовах воєнного стану подана проблема набуває особливої значущості, оскільки культура виступає не лише як засіб збереження національної ідентичності, а й як чинник психологічної стабільності населення та соціальної згуртованості громад.

Ще однією проблемою є те, що ОМС виділяють кошти на будинки культури (32–36% видатків), музеї та бібліотеки (близько 30%

видатків). Такі сектори, як кіно, музика, питання модернізації об'єктів культурної інфраструктури, організація культурних подій, практично не отримують фінансування з місцевих бюджетів. Подані сектори мають шукати зовнішніх інвесторів, що у регіонах негативно впливає на їхній розвиток. Недарма якщо для прикладу взяти музичну індустрію, то вона розвивається переважно у Києві, Львові та Івано-Франківську, де зовнішні інвестори не бояться вкладатися, враховуючи потенційну окупність та кращу безпекову ситуацію. Як результат, культура в регіонах поступово занепадає. І навіть ті сектори, які отримують підтримку з боку місцевої влади, покривають розходи тільки на утримання будівлі, комунальні послуги та заробітну плату. Так, у звіті опитування територіальних громад, проведеному Українським інститутом книги, вказано, що у 2024 р. 57,86% громад не виділяло кошти на закупівлю нових книг проти 56,29% у 2023 р. Спостерігаємо поступове зменшення витрат у цій сфері. У результаті чого бібліотеки оновлюють асортимент лише за рахунок приватних пожертв.

На 2025 р. у плані не оновлювати асортимент у 53,29% громад [12], що є кращим показником, проте на завершення року, коли аналізуватиметься фактичне виконання плану, він може зрости.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що місцеві бюджети залишаються головним і найбільш стабільним джерелом фінансування культурних індустрій України в умовах воєнного стану. Попри суттєве скорочення державних видатків на культуру, саме фінансова спроможність органів місцевого самоврядування забезпечує мінімально необхідний рівень функціонування комунальних закладів культури та підтримку базових культурних послуг. Разом із тим виявлено, що структура видатків має переважно утримувальний характер: понад дві третини коштів спрямовуються на оплату праці та комунальні послуги, тоді як частка ресурсів, призначених для розвитку, модернізації або підтримки інноваційних культурних проєктів, залишається незначною. Проблемою є і те, що розвиткові сектори практично не отримують підтримки

з місцевих бюджетів і вимушені шукати приватні або грантові ресурси. Як наслідок, культурна активність зосереджується переважно у великих містах, тоді як у регіонах спостерігається занепад локальних культурних практик. Здійснений аналіз також дозволяє засвідчити, що коштів, які виділяються на культурний сектор, бракує і вони не дають можливості покрити потреби культурних індустрій, а тим паче сприяти їх розвитку.

В умовах війни закрити проблемні питання не є можливим і за рахунок державного бюджету. При цьому масове закриття культурних установ вважаємо нерентабельним з позиції розвитку культурних індустрій у країні та перетворення їх на вагомий інструмент національної економіки. Тому в нинішній ситуації насамперед пропонуємо ОМС сприяти залученню зовнішнього капіталу за рахунок приватного сектору, міжнародних донорських організацій та грантових програм. Такі заходи дозволяють зменшити фінансове навантаження на місцеві бюджети та створюють умови для реалізації інноваційних культурних проєктів. Зокрема, одним із дієвих інструментів є оренда приміщень закладів культури для комерційних, освітніх чи соціально-культурних ініціатив, що дозволяє одночасно зберегти контроль за об'єктом, генерувати додаткові надходження та підтримувати діяльність установ.

Другим кроком доречно розробити стимулюючі механізми для інвестування у місцеву культуру приватного капіталу за рахунок популяризації окремих секторів, податкових пільг та інших фінансових заохочень. Зокрема, це можуть бути пільги для бізнесу, який інвестує у модернізацію інфраструктури закладів культури, підтримку культурних подій, виробництво локального культурного продукту або розвиток культурних стартапів у сфері кіно, музики, театру тощо.

Реалізація таких підходів: 1) створить умови для підтримки сектору культури; 2) частково перекриє питання виплати заробітної плати, адже приватні особи, наймаючи працівників, платитимуть їм заробітну плату (або певну її частину); 3) сприятиме додатковим надходженням до місцевих бюджетів, які можуть

бути використані для покриття витрат щодо інших питань культурної сфери. Окрім того, розвиток тих самих культурних майданчиків сприятиме, для прикладу, залученню артистів до регіонів, додавання населених пунктів у їхні концертні тури тощо.

Що стосується самого фінансування культурного сектору з місцевих бюджетів, то для покращення пропонуємо вжити таких кроків, як:

- оптимізація бюджетного планування. Забезпечити адаптивне середньострокове планування з можливістю оперативного перерозподілу коштів між пріоритетними напрямками культури залежно від актуальних потреб та умов воєнного стану;

- підвищення прозорості та контролю. Встановити чіткі механізми моніторингу та аудиту фінансування культурних ініціатив, застосовуючи сучасні цифрові платформи для звітності про витрати;

- інтеграція культури у соціально-економічний розвиток. Планувати культурні програми так, щоб вони сприяли економічному розвитку громади, зокрема через туризм, кре-

ативні індустрії та локальні фестивалі, а також залучати громаду до визначення пріоритетів витрат;

- підвищення ефективності використання ресурсів. Впровадити систему оцінки ефективності витрат на культурні заходи та заохочувати об'єднання культурних установ для спільного використання ресурсів, техніки та персоналу.

Як результат, комплексна реалізація запропонованих заходів дозволить забезпечити стійкість та розвиток культурного сектору в умовах воєнного стану, оптимізувати використання місцевих бюджетів, що сприятиме не лише збереженню наявних установ, а й розвитку інноваційних культурних проєктів та формуванню нових джерел доходів для місцевих громад.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у більш детальному вивченні діяльності ОМС у розвитку культурних індустрій на місцях та розробки шляхів удосконалення їхньої діяльності для максимально ефективного розвитку культурного сектору економіки.

Література

1. Цимбалюк І., Павліха Н., Корнелюк О. Місцеві бюджети як основа фінансової самостійності та конкурентоспроможності територій. *Економіка та суспільство*. 2023. № 55. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-107>.
2. Скрипник Г., Якименко В. Місцеві бюджети: сучасний стан та особливості формування. *Економіка та суспільство*. 2024. № 61. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-155>.
3. Єрмоєнко А.О. Місцеві бюджети у системі фінансового забезпечення територіальних громад. *Економічний вісник університету*. 2023. Вип. 57. С. 132–137.
4. Мороз Л. Дорогою ціною: як держава фінансує культуру під час війни. URL: <https://ants.org.ua/dorogoyu-czinoyu-yak-derzhava-finansu%D1%94-kulturu-pid-chas-vijni/> (дата звернення: 22.10.2025).
5. Стан фінансування культури та мистецтва з місцевих бюджетів 2023–2024: основні тенденції. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=h5PeDL46DEE> (дата звернення: 18.10.2025).
6. Фінансування культури та мистецтва з місцевих бюджетів: аналітичний звіт. URL: <https://decentralization.ua/news/16936> (дата звернення: 21.10.2025).
7. Бюджетний кодекс України : Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 21.10.2025).
8. Про схвалення Стратегії розвитку культури в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.03.2025 № 293-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/293-2025-p#Text> (дата звернення: 30.10.2025).
9. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2024 рік. URL: <https://decentralization.ua/news/19387> (дата звернення: 16.10.2025).
10. Дорогою ціною: як держава фінансує культуру під час війни. URL: <https://ants.org.ua/dorogoyu-czinoyu-yak-derzhava-finansu%D1%94-kulturu-pid-chas-vijni/> (дата звернення: 21.10.2025).
11. Більшість видатків, які держава спрямовувала на культуру впродовж 2023–2024 років, витрачалася на виплату заробітної плати працівникам галузі. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/4045214-bilsist-vidatkiv-na-kulturu-jde-na-zarplati-pracivnikiv-galuzi.html> (дата звернення: 21.10.2025).

12. Закупівлі книжок для місцевих бібліотек у 2024 році та плани на 2025 рік : Звіт про опитування територіальних громад. URL: https://drive.google.com/file/d/1UeIB7u-Ez62YPbxcjc_tI4FRj1ijmGBI/view (дата звернення: 21.10.2025).

References

1. Tsymbaliuk, I., Pavlikha, N., Korneliuk, O. (2023). Mistsevi biudzhety yak osnova finansovoi samosti-nosti ta konkurentospromozhnosti terytorii [Local budgets as the basis of financial independence and competitiveness of territories]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 55. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-107> [in Ukrainian].
2. Skrypnyk, H., Yakymenko, V. (2024). Mistsevi biudzhety: suchasnyi stan ta osoblyvosti formuvannia [Local budgets: current state and features of formation]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 61. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-155> [in Ukrainian].
3. Yeromenko, A.O. (2023). Mistsevi biudzhety u systemi finansovoho zabezpechennia terytorial-nykh hromad [Local budgets in the system of financial support of territorial communities]. *Ekonomich-nyi visnyk universytetu – Economic Bulletin of the University*, 57, 132–137. <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2023-57-132-137> [in Ukrainian].
4. Moroz, L. (2023). Dorohoiu tsinoiu: yak derzhava finansue kulturu pid chas viiny [At a high price: how the state finances the culture during war]. *ants.org.ua*. Retrieved from: <https://ants.org.ua/dorogoyu-czinoiu-yak-derzhava-finansu%D1%94-kulturu-pid-chas-vijni/> [in Ukrainian].
5. Stan finansuvannia kultury ta mystetstva z mistsevykh biudzhetyv 2023–2024: osnovni tendentsii (2025). [The state of financing of culture and art from local budgets 2023–2024: main trends]. *YouTube*. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=h5PeDL46DEE> [in Ukrainian].
6. Finansuvannia kultury ta mystetstva z mistsevykh biudzhetyv: analitychnyi zvit (2023). [Financ- ing of culture and art from local budgets: analytical report]. *decentralization.ua*. Retrieved from: <https://decentralization.ua/news/16936> [in Ukrainian].
7. Biudzhetni kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 № 2456-VI (2025). [Budget Code of Ukraine: Code of Ukraine dated 08.07.2010 No. 2456-VI]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> [in Ukrainian].
8. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku kultury v Ukraini na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsi- inoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2025–2027 rokakh: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.03.2025 № 293-r. (2025). [About approval of the Strategy for the Development of Culture in Ukraine for the period until 2030 and approval of the operational plan of measures for its implementation in 2025–2027: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 28.03.2025 No. 293-p.]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/293-2025-p#Text> [in Ukrainian].
9. Analiz vykonannia mistsevykh biudzhetyv za 2024 rik (2025). [Analysis of the implementation of local budgets for 2024]. *decentralization.ua*. Retrieved from: <https://decentralization.ua/news/19387> [in Ukrainian].
10. Dorohoiu tsinoiu: yak derzhava finansue kulturu pid chas viiny (2023). [At a high price: how the state finances the culture during war]. *ants.org.ua*. Retrieved from: <https://ants.org.ua/dorogoyu-czinoiu-yak-derzhava-finansu%D1%94-kulturu-pid-chas-vijni/> [in Ukrainian].
11. Bilshist vydatkiv, yaki derzhava spriamovuvala na kulturu vprodovzh 2023–2024 rokiv, vytrachalas na vyplatu zarobitnoi platy pratsivnykam haluzi (2025) [Most of the state's expenditures on culture in 2023–2024 were spent on paying salaries to industry employees]. *Ukrinform*. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/4045214-bilsist-vidatkiv-na-kulturu-jde-na-zarplati-pracivnikiv-galuzi.html> [in Ukrainian].
12. Zakupivli knyzhok dlia mistsevykh bibliotek u 2024 rotsi ta plany na 2025 rik: Zvit pro opytuvannia terytorialnykh hromad (2025). [Book purchases for local libraries in 2024 and plans for 2025: Report on the survey of territorial communities]. Retrieved from: https://drive.google.com/file/d/1UeIB7u-Ez62YPbxcjc_tI4FRj1ijmGBI/view [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 30.10.2025

Дата прийняття статті: 24.11.2025

Опубліковано: 26.12.2025

УДК 351:004.738.5(474)(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-4-5>**Люстей Віктор Олегович**

аспірант кафедри глобальної та національної безпеки

ННІ Публічного управління та державної служби

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0009-0007-9860-3369

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В КРАЇНАХ БАЛТІЙ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Стаття узагальнює досвід Латвії, Литви та Естонії, які після 1991 року використовували євроінтеграцію як каталізатор модернізації системи публічного управління і переходу від пострадянських моделей до стандартів ЄС. Показано, як виконання «копенгагенського пакета» та використання інструментів ЄС (PHARE, ISPA, SAPARD, Twinning, TAIEX) сприяли гармонізації законодавства, синхронізації реформ публічної служби, децентралізації, цифровізації адміністративних послуг, підвищенню прозорості державних закупівель та розвитку систем моніторингу результативності політик. У центрі аналізу – імплементація принципів належного врядування (прозорість, підзвітність, ефективність, орієнтація на громадянина) через інституційні, організаційні та технологічні інновації. Естонія демонструє ефект електронного урядування на базі X-Road, e-резидентства, цифрових ідентифікацій та дистанційного голосування; Литва – розвиток e-procurement, відкритих даних, цифрового адміністрування податків і сервісних центрів; Латвія – модель «єдиного вікна», портал Latvija.lv, електронний документообіг і впровадження сервісно орієнтованої логіки взаємодії з громадянами. Сукупно це зменшило корупційні ризики, скоротило витрати держави, підвищило довіру громадян і якість державних послуг. Релевантність досвіду країн Балтії для України обґрунтовується спільною пострадянською спадщиною, подібністю стартових інституційних викликів, стратегічною метою членства в ЄС. Водночас окреслено чинники, що ускладнюють пряме копіювання: більший масштаб держави, складніший адміністративно-територіальний устрій, наслідки воєнного конфлікту, відмінні політико-культурні та соціально-економічні умови. Методологічною рамкою виступають policy transfer і концепція європеїзації, які пояснюють адаптацію інститутів, процедур і культур управління до норм ЄС. Зроблено висновок, що контекстно чутливе та поетапне перенесення балтійських інновацій може прискорити післявоєнну трансформацію публічного управління в Україні за умови поєднання інструментів ЄС із внутрішніми інституційними змінами, розвитком людського капіталу та активною участю громадянського суспільства.

Ключові слова: країни Балтії, європейська інтеграція, цифрове урядування, децентралізація, публічні послуги, інноваційні підходи, післявоєнна відбудова, електронне урядування, антикорупційна політика.

Liustei V. O. Innovative approaches to public administration in Baltic States: experience for Ukraine

The article summarizes the experience of Latvia, Lithuania and Estonia, which after 1991 used European integration as a catalyst for the modernization of the public administration system and the transition from post-Soviet models to EU standards. It is shown how the implementation of the “Copenhagen package” and the use of EU instruments (PHARE, ISPA, SAPARD, Twinning, TAIEX) contributed to the harmonization of legislation, synchronization of public service reforms, decentralization, digitalization of administrative services, increased transparency of public procurement and the development of systems for monitoring the effectiveness of policies. The focus of the analysis is on the implementation of the principles of good governance (transparency, accountability, efficiency, citizen orientation) through institutional, organizational and technological innovations. Estonia demonstrates the effect of e-government based on X-Road, e-residency, digital identification and remote voting; Lithuania – the development of e-procurement, open data, digital tax administration and service centers; Latvia – a model of “single window”, the Latvija.lv portal, electronic document management and the introduction of a service-oriented logic of interaction with citizens. Together, this has reduced corruption risks, reduced state spending, increased citizens’ trust and the quality of public services. The relevance of the experience of the Baltic countries for Ukraine is justified by the common post-Soviet heritage, the similarity of the initial institutional challenges, and

© Люстей В. О., 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

the strategic goal of EU membership. At the same time, factors that complicate direct copying are outlined: a larger scale of the state, a more complex administrative and territorial structure, the consequences of the military conflict, different political, cultural and socio-economic conditions. The methodological framework is policy transfer and the concept of Europeanization, which explain the adaptation of institutions, procedures and management cultures to EU norms. It is concluded that a context-sensitive and phased transfer of Baltic innovations can accelerate the post-war transformation of public administration in Ukraine, provided that EU instruments are combined with domestic institutional changes, human capital development, and active participation of civil society.

Key words: *Baltic countries, European integration, digital governance, decentralization, anti-corruption policy.*

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю прискорення гармонізації вітчизняного права з правом ЄС в умовах післявоєнної трансформації публічного управління України. Досвід Латвії, Литви й Естонії демонструє, що євроінтеграція працює як каталізатор комплексних реформ: професіоналізація та деполітизація держслужби, децентралізація повноважень, цифровізація послуг, прозорі закупівлі, системний моніторинг результативності. Інструменти ЄС (PHARE, ISPA, SAPARD, Twinning, TAIEХ) і впровадження принципів належного врядування дали вимірювані ефекти: зниження корупційних ризиків, економії адміністративних витрат, зростання довіри громадян.

Для України ця матриця релевантна, попри відмінності масштабу та наслідки війни. Теоретичні рамки policy transfer і європеїзації забезпечують адаптацію балтійських практик до нашого контексту без механічного копіювання з урахуванням безпекових обмежень і потреб відбудови.

Дослідження є своєчасним, адже поєднує досвід країн Балтії з українськими пріоритетами відновлення: інтеграція реєстрів і сервісів, поглиблення децентралізації, інституціалізація антикорупційних механізмів, відкриті дані й аналітика політик. Отримані висновки здатні слугувати дорожньою картою для уряду та донорів, узгоджуючи інвестиції у спроможність держави з вимогами членства в ЄС і потребами громадян під час післявоєнної відбудови.

Матеріали та методи. Серед українських дослідників європейського досвіду реформування публічного управління Ю. Гайдай [1] зосереджується на інструментах фінансування відбудови та досвіді структурних фондів ЄС, а М. Москалюк [2] аналізує шлях країн Балтії до ЄС і НАТО як приклад для України. Важливим орієнтиром також є «Термінологічний словник

з публічного управління», який формує єдине понятійне поле [3].

Зарубіжні дослідження розкривають ширший контекст. Р. Коман (R. Coman) та Е. Тульметс (E. Tulmets) [4] пояснюють механізми policy transfer та європеїзації, а А. Лорка (A. Lorca) [6] аналізує еволюцію копенгагенських критеріїв. Праці А. Гарді (A. Hardy) [5] та К. Німан-Меткалф (K. Nyman-Metcalf) [7] детально описують естонське e-government та цифрову дипломатію, тоді як OECD висвітлює литовський досвід у сфері прозорих закупівель [8].

Методологічну основу дослідження становлять системний підхід для розгляду публічного управління як цілісної багаторівневої системи; порівняльний та інституційний аналіз – для зіставлення української траєкторії реформ із балтійськими моделями; структурно-функціональний аналіз – для виявлення ролі інструментів політики у підвищенні результативності. Теоретичні рамки становлять policy transfer та європеїзація, що дозволяють описати запозичення і адаптацію практик. Використано нормативно-правовий аналіз (acquis ЄС, національні акти), кейс-метод (e-Estonia/X-Road, литовське e-procurement, латвійське «єдине вікно», українська «Дія»), контент-аналіз звітів ЄК, OECD і SIGMA та бенчмаркінг за показниками належного врядування. Для підвищення валідності застосовано методологічну тріангуляцію та елементи процес-трейсингу для простеження причинно-наслідкових зв'язків між інструментами ЄС і управлінськими результатами.

Результати. Після здобуття Незалежності у 1991 році Латвія, Литва та Естонія обрали європейський шлях розвитку, який полягав у поступовій інтеграції до європейських економічних, політичних та безпекових структур. Членство у Європейському Союзі було

визначене ключовим зовнішньополітичним пріоритетом цих країн. Офіційні заявки на вступ до ЄС подано у середині 1990-х років: Латвія та Естонія подали заявки в 1995 році, Литва – у 1996 році. Переговорний процес тривав близько семи років і завершився у 2002 році підписанням договору про вступ до Європейського Союзу на саміті у Копенгагені. У травні 2004 року країни Балтії разом з іншими країнами Центральної та Східної Європи офіційно приєдналися до ЄС [2, с. 172]. Перед вступом до ЄС країни мали імплементувати так званий «копенгагенський пакет реформ» [6, с. 13–14], що охоплював широкий спектр змін: від демократизації політичних інститутів до фундаментальних реформ публічного управління, включаючи модернізацію законодавства та впровадження прозорих механізмів управління.

Важливим чинником успішної інтеграції стало активне використання фінансових інструментів та технічної допомоги ЄС (наприклад, програми PHARE, ISPA та SAPARD) [1]. Завдяки підтримці ЄС Балтійські країни значно покращили інституційну спроможність органів публічної влади, запровадили сучасні технології управління, а також посилили взаємодію з громадянським суспільством. Інтеграція до Європейського Союзу створила потужний стимул для швидких і ефективних реформ системи публічного управління у країнах Балтії.

Одна з ключових вимог ЄС – впровадження принципів «належного врядування» (good governance), що включає прозорість, відповідальність, ефективність і відкритість публічних інституцій до громадськості. Відповідно до цього органи публічної влади країн Балтії були суттєво модернізовані з метою приведення їх у відповідність до загальноєвропейських стандартів управління. Найбільш відчутними змінами у сфері публічного управління стали:

- реформа системи публічної служби, яка стала більш прозорою, професійною та політично нейтральною;
- децентралізація публічних функцій із розширенням повноважень місцевого самоврядування та громад;
- запровадження електронного урядування

та цифрових платформ для надання публічних послуг;

- реформування механізмів контролю за публічними закупівлями та впровадження антикорупційних програм;
- створення системи моніторингу та оцінки ефективності роботи публічних установ відповідно до критеріїв ЄС [2, с. 174].

Найяскравішим прикладом впливу європейських стандартів стала Естонія, яка успішно впровадила модель електронного урядування на основі платформи X-Road [5]. Литва і Латвія зробили значний поступ у сферах прозорості публічних закупівель та управління публічними фінансами. В усіх країнах Балтії ці реформи дозволили суттєво знизити корупційні ризики, підвищити довіру громадян до органів влади та поліпшити якість надання публічних послуг.

Зазначені приклади свідчать, що впровадження європейських стандартів у сфері публічного управління у пострадянських умовах можливе за наявності політичної волі та послідовності реформ. Такий досвід є показовим для держав, які нині перебувають у процесі інституційної трансформації.

Країни Балтії мають низку спільних рис з Україною, які дозволяють розглядати їхній досвід як релевантний для українського контексту.

По-перше, це пострадянська спадщина, яка проявлялася в централізованій системі управління, низькій ефективності публічних інституцій та високому рівні корупції. По-друге, це необхідність швидких та системних реформ у зв'язку з прагненням інтегруватися до європейського простору.

Водночас існують і значні відмінності, які слід враховувати у разі адаптації досвіду країн Балтії до України: масштаб країни та складність адміністративно-територіального устрою України значно перевищують країни Балтії; вплив тривалого воєнного конфлікту в Україні, який суттєво ускладнює проведення реформ. Також ключовим чинником є й умови реформ: країни Балтії швидше перейшли до структурних змін і мали ширшу підтримку ЄС уже на ранніх етапах. Однак, незважаючи на ці відмінності, успішні приклади впровадження

європейських стандартів публічного управління в країнах Балтії залишаються важливим орієнтиром для реформ в Україні. Успішність цих трансформацій значною мірою зумовлена впровадженням інноваційних підходів до організації публічного управління. Саме інновації стали інструментом, який дозволив країнам регіону перейти від традиційних адміністративних моделей до більш гнучких, орієнтованих на громадянина систем управління.

Звертаючись до питання інновації у сфері публічного управління, важливо розглядати їх саме як комплекс нових ідей, методів, практик, процесів та технологій, які впроваджуються з метою підвищення ефективності, прозорості й адаптивності публічних інституцій до вимог суспільства.

У сучасній науковій літературі поняття інновацій охоплює не лише технологічні аспекти (електронне урядування, цифровізацію), але й організаційні, процесні та інституційні зміни (нові підходи до формування політики, нові моделі надання послуг, зміни у внутрішніх процедурах органів влади тощо) [3, с. 60].

Інновації мають кілька характерних ознак:

- новизна (впровадження не використовуваних раніше практик);
- створення додаткової суспільної цінності (покращення результатів для громадян);
- системність (інновація має інтегруватися у структуру органу влади та сприяти довгостроковим змінам);
- адаптивність до зовнішніх викликів (інновації як реакція на соціальні, економічні та політичні зміни).

Окремим важливим теоретичним напрямом для аналізу інновацій у контексті інтеграції до ЄС є теорія перенесення політик (policy transfer) та концепція європеїзації. Policy transfer – це процес, за якого ідеї, політики, практики чи адміністративні механізми однієї країни адаптуються іншою країною у власній системі управління.

Класична модель policy transfer передбачає кілька етапів:

- ідентифікацію проблеми; аналіз міжнародного досвіду (у цьому випадку досвід країн Балтії);
- вибір політик або практик для перенесення;

– адаптацію вибраних рішень до локального контексту;

– практичне впровадження та моніторинг результатів.

Концепція європеїзації передбачає процес адаптації національних інституцій, законодавства, практик і процедур до європейських норм і стандартів. Європеїзація впливає на публічне управління не лише через формальні вимоги, але й через зміну інституційної культури, підходів до управління та взаємодії з громадянським суспільством [4].

Сучасні європейські підходи до публічного управління тісно пов'язані з концепцією належного врядування (good governance). Ця концепція охоплює такі базові принципи, як:

- прозорість прийняття рішень;
- підзвітність органів влади перед громадянами;
- орієнтація на громадянина і його потреби;
- відкритість публічних даних;
- активна участь громадянського суспільства в управлінні.

Впровадження інновацій дозволяє втілювати ці принципи на практиці, забезпечуючи більш відкритий, ефективний і відповідальний апарат публічного управління.

Досвід країн Балтії демонструє, що саме завдяки комплексному впровадженню інноваційних підходів було досягнуто високих результатів у сфері належного врядування.

Естонія є однією з провідних країн Європейського Союзу у сфері цифрових інновацій та електронного врядування [7, с. 76]. За даними OECD, саме в Естонії вперше було впроваджено комплексну модель цифрової взаємодії між державою та громадянами на базі системи X-Road. Ця платформа забезпечує безпечний і швидкий обмін даними між інституціями та дозволяє громадянам отримувати майже всі адміністративні послуги в електронному вигляді.

Іншими важливими інноваціями в Естонії є:

Е-резидентство – програма, що дає нерезидентам можливість дистанційного ведення бізнесу та користування естонськими цифровими сервісами;

I-Voting (електронне голосування) – з 2005 року громадяни мають можливість голо-

сувати дистанційно, що суттєво підвищило залученість населення у демократичні процеси;

Eesti.ee – централізований портал для отримання адміністративних послуг онлайн (оплата податків, отримання довідок, соціальних послуг).

За результатами впровадження цих інновацій, згідно зі звітом Європейської комісії, Естонія значно зменшила бюрократичне навантаження, скоротила витрати на адміністрування послуг та підвищила рівень довіри громадян до інституцій публічного управління [5].

Литва також активно впроваджує інновації у сфері прозорості та ефективності публічного управління. Однією з найуспішніших ініціатив є впровадження централізованої системи електронних закупівель (e-Procurement), яка забезпечує прозорість, зниження корупційних ризиків та ефективність використання бюджетних коштів. Серед ключових практик Литви також варто відзначити: Data.gov.lt – платформу відкритих даних, яка забезпечує прозорий доступ громадськості до інформації публічних органів; проєкт «Smart Tax Administration» – цифровізацію адміністрування податків, що значно спростила процедуру декларування і сплати податків для громадян та бізнесу [8, с. 16–17].

Латвія обрала шлях децентралізації та цифровізації публічних послуг як ключову стратегію розвитку. Одним з провідних проєктів є програма «Єдине вікно» (Vienas pieturas aģentūra) – інтегрований підхід до надання адміністративних послуг громадянам в одному місці, що дозволило значно спростити бюрократичні процедури та скоротити час отримання послуг. Важливо також згадати і цифрову платформу Latvija.lv – центральний портал, через який громадяни та підприємці мають доступ до понад 500 публічних послуг онлайн. Впровадження електронного документообігу в публічних установах, що сприяло підвищенню швидкості та якості прийняття управлінських рішень. В результаті цих реформ Латвія значно підвищила оперативність та якість надання послуг, посилила прозорість влади і зменшила корупційні ризики, що підтверджується звітами Європейської комісії та OECD [9, с. 17].

Усі три країни Балтії продемонстрували значні успіхи у сфері впровадження інноваційних практик завдяки системному підходу, активній підтримці Європейського Союзу та ефективному використанню цифрових технологій. Основними результатами цих реформ стали:

- зниження корупційних ризиків завдяки прозорості публічних закупівель і процесів прийняття рішень;
- підвищення ефективності роботи органів публічної влади через цифровізацію послуг і процесів;
- покращення взаємодії громадян з органами влади завдяки доступності і простоті отримання публічних послуг.

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, варто зазначити, що досвід країн Балтії переконливо демонструє, що євроінтеграційний курс може бути дієвим каталізатором трансформації системи публічного управління. Реформи публічної служби, децентралізація, цифровізація адміністративних процесів, інституціоналізація прозорих закупівель та впровадження антикорупційних механізмів забезпечили суттєве підвищення ефективності інституцій, зниження корупційних ризиків і зростання довіри громадян до влади. Естонія стала прикладом комплексного впровадження електронного урядування, Литва – лідером у сфері прозорості публічних фінансів і цифрового адміністрування податків, Латвія – у децентралізації та розвитку цифрових платформ надання послуг.

Для України, яка перебуває в умовах війни та водночас прагне до членства в ЄС, адаптація цього досвіду має особливе значення. Спільність пострадянської спадщини створює підґрунтя для запозичення ефективних практик, однак масштаб держави, складність адміністративно-територіального устрою та безпекові виклики зумовлюють необхідність контекстно чутливого застосування. Теорії *policy transfer* та європеїзації дають змогу розглядати реформування не як механічне копіювання, а як процес осмисленої адаптації з урахуванням національних реалій.

З досвіду Естонії доцільно адаптувати модель цифрового урядування, побудовану на ін-

тегрований інфраструктурі даних, подібній до X-Road, що передбачає сумісність публічних реєстрів, захист персональних даних і створення єдиного цифрового профілю громадянина.

З досвіду Литви актуальним для впровадження у вітчизняну практику є розбудова комплексної системи моніторингу та публічного контролю за використанням бюджетних коштів, а також розширення електронних інструментів адміністрування податків для підвищення прозорості й ефективності фінансової політики.

З досвіду Латвії варто запозичити підходи до децентралізації, спрямовані на посилення фінансової автономії місцевих громад і впровадження цифрових сервісів на муніципаль-

ному рівні, що сприятиме відкритості та підзвітності місцевої влади.

Водночас важливо розвивати міждержавну співпрацю з країнами Балтії у сферах кібербезпеки, управління відкритими даними та розвитку цифрової інфраструктури з метою створення спільних стандартів і технологічної сумісності.

Таким чином, адаптація балтійських практик має стати одним із ключових напрямів післявоєнної модернізації публічного управління в Україні. Їх інтеграція у вітчизняну управлінську систему сприятиме формуванню ефективних, підзвітних і стійких інституцій, здатних діяти відповідно до європейських принципів належного врядування.

Література

1. Гайдай Ю. Інструменти фінансування відбудови економіки України: досвід структурних фондів ЄС. Центр економічної стратегії, 2022. URL: <https://ces.org.ua/financingthe-reconstruction-of-ukraines-economy/>.
2. Москалюк М.Ф. Євроінтеграційний і євроатлантичний вектор розвитку країн Балтії: передумови та етапи реалізації. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 45. С. 171–176. <https://doi.org/10.32782/apfs.v045.2023.29>.
3. Публічне управління : термінологічний словник / за ред. В.С. Куйбіди, М.М. Білинської, О.М. Петроє; уклад.: О.Л. Корольчук, В.С. Куйбіда, М.М. Білинська, О.М. Петроє та ін. Київ : Національна академія державного управління при Президенті України, 2018.
4. Coman R., Tulmets E. Policy transfer within the European Union and beyond: Europeanization in times of stability and crises. In: Porto de Oliveira O. (ed.). *Handbook of Policy Transfer, Diffusion and Circulation*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. 2021. P. 337–363. <https://doi.org/10.4337/9781789905601.00026>.
5. Hardy A. Estonia's digital diplomacy: Nordic interoperability and the challenges of cross-border e-governance. *Internet Policy Review*. 2024. Vol. 13, No. 3. <https://doi.org/10.14763/2024.3.1785>.
6. Lorca Arce A. The evolution of the European Union enlargement policy: A historical approach to the Copenhagen criteria. 20 Years of EU Membership Paper Series. Malta : University of Malta, Institute for European Studies. 2024. P. 3–14. URL: <https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/123456789/122018>.
7. Nyman-Metcalf K. e-Governance and good administration: Examples from Estonia. *European Review of Digital Administration & Law*. 2022. Vol. 3, No. 1. P. 73–82. <https://doi.org/10.53136/97912218007846>.
8. OECD. Public procurement in Lithuania: Increasing efficiency through centralisation and professionalisation. Paris : OECD Publishing, 2024. <https://doi.org/10.1787/aa1b196c-en>.
9. Turība University. *The age of insecurity: From risks to growth* : Conference proceedings (25th International Scientific Conference). Riga : Turība University, 2024. URL: <https://www.turiba.lv/storage/files/konference-2024.pdf#page=15>.

References

1. Haidai, Yu. (2022). Instrumenty finansuvannia vidbudovy ekonomiky Ukrainy: dosvid strukturnykh fondiv YeS [Financing instruments for Ukraine's economic recovery: The experience of EU structural funds]. Centre for Economic Strategy. Retrieved from: <https://ces.org.ua/financingthe-reconstruction-of-ukraines-economy/> [in Ukrainian].
2. Moskaliuk, M.F. (2023). Ievrointehratsiyni i ievroatlantiychnyi vektor rozvytku krain Baltii: peredumovy ta etapy realizatsii [European integration and Euro-Atlantic development of the Baltic States: Preconditions and stages of implementation]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii – Actual Problems of Philosophy and Sociology*, 45, 171–176. <https://doi.org/10.32782/apfs.v045.2023.29> [in Ukrainian].

3. Korolchuk, O.L., Kuibida, V.S., Bilynska, M.M., Petroie, O.M., et al. (2018). *Publiczne upravlinnia: terminolohichniy slovnyk* [Public administration: Terminological dictionary]. Natsionalna akademiia derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy [in Ukrainian].
4. Coman, R., & Tulmets, E. (2021). Policy transfer within the European Union and beyond: Europeanization in times of stability and crises. In O. Porto de Oliveira (Ed.), *Handbook of policy transfer, diffusion and circulation* (pp. 337–363). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781789905601.00026> [in English].
5. Hardy, A. (2024). Estonia's digital diplomacy: Nordic interoperability and the challenges of cross-border e-governance. *Internet Policy Review*, 13(3). <https://doi.org/10.14763/2024.3.1785> [in English].
6. Lorca Arce, A. (2024). The evolution of the European Union enlargement policy: A historical approach to the Copenhagen criteria. 20 Years of EU Membership Paper Series (pp. 3–14). University of Malta, Institute for European Studies. Retrieved from: <https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/123456789/122018> [in English].
7. Nyman-Metcalf, K. (2022). e-Governance and good administration: Examples from Estonia. *European Review of Digital Administration & Law*, 3(1), 73–82. <https://doi.org/10.53136/97912218007846> [in English].
8. OECD. (2024). Public procurement in Lithuania: Increasing efficiency through centralisation and professionalisation. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/aa1b196c-en> [in English].
9. Turība University. (2024). *The age of insecurity: From risks to growth*: Conference proceedings (25th International Scientific Conference). Retrieved from: <https://www.turiba.lv/storage/files/konference-2024.pdf#page=15> [in English].

Дата надходження статті: 31.10.2025

Дата прийняття статті: 24.11.2025

Опубліковано: 26.12.2025

УДК 342.92:351.88

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-4-6>**Мацак Максим Дмитрович**

аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності
НПУ
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0009-0004-4466-9993

СТАТУС МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ

Стаття присвячена з'ясуванню особливостей адміністративно-правового статусу Міністерства юстиції України як ключового суб'єкта формування державної політики у сфері безоплатної правничої допомоги. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю забезпечення реалізації конституційного права громадян на правову допомогу та складністю багаторівневої системи надання безоплатної правничої допомоги. Дослідження базується на системному аналізі норм Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» та Положення про Міністерство юстиції України. Використовується комплекс загальних та спеціально-юридичних методів наукового пізнання, зокрема, методи дедукції, індукції, абдукції, а також формально-юридичний та порівняльно-правовий методи. Систематизовано повноваження Міністерства юстиції у сфері безоплатної правничої допомоги, виділивши функціональну, правотворчу, регулятивну, організаційно-інституційну, контрольно-аналітичну та координаційну компоненти. Встановлено, що Міністерство юстиції є інституційним інтегратором, який здійснює загальне управління системою безоплатної правничої допомоги. Водночас виявлено, що чинне законодавство не повною мірою закріплює за Міністерством такі стратегічні завдання, як визначення пріоритетних напрямів розвитку системи та надання роз'яснень щодо державної політики. Доведено, що роль Міністерства юстиції у формуванні політики безоплатної правничої допомоги є системоутворюючою та комплексною. Міністерство виступає в ролі «нормотворчого центру», «організаційного ядра», «координаційного суб'єкта» та «аналітичного й контролюючого органу», що забезпечує цілісність державної правової політики та адаптивність системи безоплатної правничої допомоги до зовнішніх викликів та міжнародних стандартів. Саме адміністративно-правовий статус Міністерства юстиції у сукупності його компонентів визначає його центральну роль у розбудові національної системи безоплатної правничої допомоги.

Ключові слова: Міністерство юстиції України, безоплатна правнича допомога, адміністративно-правовий статус, державна політика, публічне адміністрування, повноваження.

Matsak M. D. Status of the Ministry of Justice of Ukraine as a policy-making entity in the field of free legal aid

The article is devoted to clarifying the features of the administrative and legal status of the Ministry of Justice of Ukraine as a key subject of state policy formation in the field of free legal aid. The relevance of the study is due to the need to ensure the implementation of the constitutional right of citizens to legal aid and the complexity of the multi-level system of providing free legal aid. The study is based on a systematic analysis of the norms of the Law of Ukraine "On Free Legal Aid" and the Regulations on the Ministry of Justice of Ukraine. A complex of general and special-legal methods of scientific knowledge is used, in particular, the methods of deduction, induction, abduction, as well as formal-legal and comparative-legal methods. The powers of the Ministry of Justice in the field of free legal aid are systematized, highlighting the functional, law-making, regulatory, organizational-institutional, control-analytical and coordination components. It has been established that the Ministry of Justice is an institutional integrator that carries out general management of the free legal aid system. At the same time, it has been revealed that the current legislation does not fully assign to the Ministry such strategic tasks as determining priority areas for the development of the system and providing explanations regarding state policy. It has been proven that the role of the Ministry of Justice in shaping the free legal aid policy is system-forming and comprehensive. The Ministry acts as a "normative center", "organizational core", "coordination entity" and "analytical and control body", which

© Мацак М. Д., 2025

ensures the integrity of the state legal policy and the adaptability of the free legal aid system to external challenges and international standards. It is the administrative and legal status of the Ministry of Justice in the aggregate of its components that determines its central role in developing the national free legal aid system.

Key words: Ministry of Justice of Ukraine, free legal aid, administrative and legal status, state policy, public administration, powers.

Вступ. Право на правову допомогу належить до переліку позитивних прав, а тому роль держави у його реалізації полягає не лише в, умовно кажучи «невтручанні», а у відповідній забезпечувальній діяльності з боку державних інституцій. Це обумовлює створення функціональної системи – багатокомпонентного інституційно-правового механізму, який має бути придатним не лише формально гарантувати громадянам право на отримання безоплатної правничої допомоги (далі – БПД), а реально забезпечувати її надання в ефективний спосіб.

Система органів, що забезпечують надання БПД в Україні, є багаторівневою та інституційно складною конструкцією, що включає органи державної влади, органи місцевого самоврядування, центри з надання БПД, спеціалізовані установи та професійних суб'єктів, залучених до цього процесу. Її ефективне функціонування залежить від здатності органів управління формувати узгоджену політику, яка забезпечує реальний доступ громадян до правосуддя та належне гарантування конституційного права на усі види БПД. Аналіз норм Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» дає підстави виділити у національній системі надання БПД два рівні суб'єктів: перший (управлінський) та другий (безпосередньо суб'єкти надання БПД). У цьому комплексі ключове місце серед суб'єктів першого рівня, які здійснюють управління даною системою та її фінансування займає Міністерство юстиції України (далі – Мін'юст) як центральний орган виконавчої влади, який виконує функцію інституційного інтегратора та провідника державної правової політики у сфері правничої допомоги. Водночас зміни зовнішніх та внутрішніх чинників обумовлюють перманентний науковий інтерес до статусу Мін'юсту як одного з основних суб'єктів цієї системи.

Матеріали та методи. Н. Матюхіна наголошує, що ефективність функціонування системи надання БПД, і як наслідок – якість правових послуг значною мірою залежить від рівня

організації та правового забезпечення управління цією системою [1, с. 171]. Розглядаючи систему забезпечення прав дітей, М. Веселов головною метою її функціонування вважає створення необхідних умов та сприяння у фактичній реалізації їх прав. Така мета обумовлює власну структуру та порядок функціонування даної системи. При цьому, виходячи з окресленої мети, система у комплексі виконує низку основних і додаткових функцій у визначеній сфері суспільних відносин, включаючи забезпечувальну [2, с. 66–67]. У непоодиноких публікаціях вчені, наприклад, О. Красногор [3, с. 248]; В. Гуцул [4, с. 167], О. Предместніков [5, с. 73], В. Сахнюк [6, с. 307–308] тощо, неодноразово підкреслювали провідну роль Мін'юсту у формуванні як правової політики взагалі, так і такого напрямку її реалізації як надання БПД. У контексті з'ясування ролі Мін'юсту у формуванні політики у сфері БПД особливого значення набуває розуміння його адміністративно-правового статусу як суб'єкта публічного адміністрування.

Метою даної статті є з'ясування особливостей адміністративно-правового статусу Мін'юсту саме як суб'єкта формування державної політики у сфері БПД.

Задля досягнення заявленої мети у дослідженні передбачається використати набір загальних та спеціально-юридичних методів наукового пізнання, зокрема, методу дедукції (для окреслення повноважень Мін'юсту у сфері надання БПД на підставі аналізу загальних норм), індукції (з метою визначення статусу Міністерства на підставі дослідження окремих його функцій), абдукції (для найкращого пояснення ролі Мін'юсту у системі надання БПД), формально-юридичного методу (з метою дослідження права як внутрішньо узгодженої, формально визначеної системи нормативно-правових актів у сфері БПД), порівняльно-правовий метод (для зіставлення та вивчення правових норм, що регулюють окремі повноваження Мін'юсту чи є результатом його нормотворчої діяльності) тощо.

Результати. Говорячи про адміністративно-правовий статус органу виконавчої влади, О. Марченко визначає його як взаємопов'язаний комплекс завдань, прав і обов'язків покладених на них у сфері виконавчо-розпорядчої діяльності на відповідного суб'єкта публічного адміністрування [7, с. 261–263]. О. Марущак цілком слушно підкреслює значення адміністративно-правового статусу – він визначає роль і положення міністерств у системі адміністративного права, їх взаємовідносини з іншими суб'єктами та органами державної влади, а також правові механізми реалізації та захисту їхніх прав та інтересів [8, с. 30].

Основними правовими актами, що регламентують діяльність Мін'юсту в нашій державі щодо формування та реалізації політики в сфері надання БПД є Закон України «Про безоплатну правничу допомогу та відповідне Положення про Міністерство юстиції України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. Перелік джерел права звісно цим списком не обмежується, але саме вони у сукупності визначають основні елементи адміністративно-правового статусу Мін'юсту і дають можливість чітко визначити його роль у системі функціонування БПД в державі. Системний аналіз цих актів дає підстави для їх класифікації на: установчі акти, регулятивні, координаційні та процедурні.

Своєю чергою, принципи діяльності Мін'юсту у сфері надання БПД слід поділити на загальні (властиві для всіх міністерств) та спеціальні, які встановлюють засади саме функціонування системи БПД. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади ґрунтується на принципах верховенства права, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, безперервності, законності, забезпечення єдності державної політики, відкритості та прозорості, відповідальності [9]. Ці загальні засади є вихідними і невід'ємними умовами формування і функціонування державних органів [10, с. 278] (у якій би сфері державного управління вони б не виконували свої завдання та не реалізовували свої повноваження. – *Приміт. авт.*).

Разом з тим, створення ефективної системи БПД має відбуватись шляхом: 1) створення взаємопов'язаних складових системи – первинної та вторинної БПД; 2) забезпечення належного рівня та оптимального порядку оплати правової допомоги за рахунок державного бюджету; 3) встановлення чітких критеріїв доступу осіб до БПД; 4) створення ефективної моделі управління системою БПД та її фінансування [11]. При цьому саме останній з наведених чинників є вихідною умовою для системного функціонування механізму надання БПД та потрібного розвитку самої системи.

Здійснення загального управління у сфері надання безоплатної первинної та вторинної правничої допомоги є одним з основних завдань Мін'юсту, закріпленим у відповідному Положенні про цей орган [12].

Якщо це конкретне завдання Мін'юсту покласти в основу типових завдань міністерства (взагалі будь-якого. – *Приміт. авт.*), окреслених у ст. 7 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», то основними його завданнями як органу, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері надання БПД буде: забезпечення нормативно-правового регулювання у сфері безоплатної первинної та вторинної правничої допомоги; визначення пріоритетних напрямів розвитку системи БПД; інформування та надання роз'яснень щодо здійснення державної політики у цій сфері; узагальнення практики застосування законодавства про БПД, розроблення пропозицій щодо його вдосконалення та внесення в установленому порядку проєктів законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України на розгляд Президентів України та Кабінету Міністрів України; забезпечення здійснення соціального діалогу на галузевому рівні; здійснення інших завдань, визначених законами України [9].

Аналіз адміністративно-правового статусу Мін'юсту в Україні свідчить, що його повноваження у сфері БПД не обмежуються окремим напрямом діяльності, а формують системний правозахисний мандат. Більш предметне та розгорнуте уявлення про роль Мін'юсту у формуванні політики безпосередньо у сфері БПД надає спеціальний закон, який визначає зміст права на БПД, порядок реалізації цього

права, суб'єктів, підстави та порядок надання БПД, державні гарантії щодо надання БПД. За результатами аналізу повноважень Міністерства, викладених у ст. 28 Закону України «Про правничу безоплатну допомогу» більш доцільним видається не просто послідовно їх викласти, а систематизувати за тими основними напрямками, за якими здійснюється управління у цій сфері (табл. 1).

На тепер повноваження щодо загального управління у сфері надання БППД та БВПД Мін'юст здійснює за участю Координаційного центру з надання правничої допомоги, що належить до сфери його управління [12]. Крім того, Міністерство у сфері надання БПД здійснює загальну організацію роботи не лише системи центрів надання БПД, а й забезпечує розпорядчу та контрольну діяльність щодо підпорядкованих головних обласних і районних управлінь юстиції в цій сфері державної політики [14, с. 64].

Порівнюючи завдання, з якими на сьогодні законодавець пов'язує діяльність будь-якого

міністерства (окресленими у ст. 7 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади») із систематизованим переліком повноважень Мін'юсту у конкретній сфері (а саме – забезпечення функціонування системи БПД), мусимо констатувати, що не всі вони (ці завдання) знаходять належне втілення у наявних повноваженнях. Зокрема поза увагою залишаються такі стратегічні завдання як визначення пріоритетних напрямів розвитку системи БПД, а також інформування та надання роз'яснень щодо здійснення державної політики у цій сфері. Враховуючи, що Мін'юст у питання розвитку зазначених правовідносин виступає основним модератором, включення до ст. 27 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» релевантних цим завданням повноважень Міністерства вважаємо необхідним і конструктивним кроком. Адже їх реалізація передбачає не лише підтримку функціонування системи БПД, а й закладає підґрунтя для постійного розвитку та удосконалення, а також підтримання необхідного діалогу з суспільством щодо здійснення

Таблиця 1

**Систематизація повноважень Міністерства юстиції України
у сфері надання БПД (авторський аналіз змісту ст. 28 Закону України
«Про безоплатну правничу допомогу») [13]**

Компонента / напрямок	Зміст повноваження
Функціональна	- здійснення загального управління у сфері надання БППД та БВПД; - відповідальність за впровадження та функціонування системи БВПД;
Правотворча	- подання до Кабінету Міністрів України проєктів законів та інших нормативно-правових актів у сфері надання БПД;
Регулятивна	- встановлення порядку ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру адвокатів, які надають БВПД; - затвердження стандартів якості надання БПД; - затвердження Типового положення про установи з надання БППД; - затвердження порядку та критеріїв залучення органами місцевого самоврядування юридичних осіб приватного права до надання БППД; - затвердження Положення про центри з надання БПД; - затвердження методики розрахунку середньомісячного доходу для визначення належності осіб до суб'єктів права на БВПД; - затвердження порядку укладання контракту з директором центру з надання БПД та типову форму такого контракту;
Організаційно-інституційна	- утворення центрів з надання БПД;
Контрольно-аналітична	- аналіз практик застосування законодавства про БПД;
Координаційна	- співпраця з центральними органами виконавчої влади з питань реалізації законодавства про БПД;
Делегована / додаткова	- виконання інших функцій у сфері надання БПД, встановлених законами та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

державної політики у цій сфері, що корелюється з цілями сталого розвитку України на період до 2030 року (викладеними в Указі Президента України від 30.09.2019 № 722/2019), в частині «сприяння побудові миролюбного і відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях» [15]. Ці повноваження, на нашу думку, посилять функціональну компоненту.

Аналіз практик застосування законодавства про БПД утворює контрольню-аналітичну компоненту у компетенції Мін'юсту. Законодавче закріплення цього повноваження у ст. 28 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» робить Мін'юст відповідальним за моніторинг роботи системи БПД. Аналіз забезпечення законом певної сфери суспільних відносин проводиться з метою встановлення якісних та кількісних показників забезпечення певних сфер суспільних відносин, наявності прогалин та колізій у законодавчому забезпеченні відповідної сфери [16, с. 14].

Наразі українське законодавство містить норму (набере чинності через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні. – *Прим. авт.*), яка встановлює підстави для здійснення моніторингу наукових результатів у захищених дисертаціях на здобуття ступеня або наукового ступеня у сфері права. Закон України «Про правотворчу діяльність» (ч. 5 ст. 22) покладає цей обов'язок на МОН. У подальшому ці результати передаються до Мін'юсту, для врахування їх у правотворчій діяльності [17]. З урахуванням наведеного, вважаємо, що таке повноваження Мін'юсту як «аналіз практики застосування цього Закону» в майбутньому доцільно було б доповнити фразою «враховує результати наукових досліджень у зазначеній сфері у правотворчій діяльності».

Тож, в системі адміністративно-правового регулювання зазначених правовідносин Мін'юст виступає в ролі «нормативного інженера», оскільки саме цей центральний орган виконавчої влади, враховуючи надані йому повноваження, формує регуляторну рамку, яка визначає доступність, якість та ефективність правової допомоги в державі, рівень її відпо-

відності міжнародним стандартам, а також виконує функцію «центрального координатора», забезпечуючи єдність адміністративних процедур у системі надання БПД. У контексті реалізації Мін'юстом контрольню-аналітичних повноважень спостерігається помітна тенденція на зміщення пріоритетів саме у бік моніторингу та аналізу практики застосування законодавства підконтрольними суб'єктами системи надання БПД, що забезпечує її адаптивність та відповідність реальним потребам суспільства.

Сучасні умови розвитку держави – євроінтеграційний курс, необхідність врахування практики ЄСПЛ, виклики воєнного стану – зумовлюють суттєве розширення завдань, а відповідно і повноважень Мін'юсту у сфері БПД, або розширення (доповнення) вже наявних. Зокрема у ст. 28 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» ми пропонуємо доповнити повноваження Мін'юсту такими як: «враховує результати наукових досліджень у зазначеній сфері у правотворчій діяльності», «визначає пріоритетні напрями розвитку системи БПД», а також «інформує та надає роз'яснення щодо здійснення державної політики у сфері надання БПД».

Висновки. Узагальнюючи викладене, доходимо висновку, що роль Мін'юсту у формуванні політики у сфері БПД є системоутворюючою та комплексною. Мін'юст у цій системі органів виступає:

- «нормотворчим центром», який формує регуляторну основу системи функціонування БПД в державі;
- «організаційним ядром», що забезпечує цілісність державної правової політики, створення та спільну діяльність інституцій БПД;
- «координаційним суб'єктом», який інтегрує діяльність суб'єктів надання БПД та інших органів публічного адміністрування, до яких до реалізації цієї державної політики;
- «аналітичним та контролюючим органом», що забезпечує адаптивність політики БПД до внутрішніх і зовнішніх викликів, міжнародних стандартів забезпечення прав людини.

Отже, Мін'юст виступає інституційним центром, який поєднує нормотворчу, організаційно-управлінську, координаційну та контрольню-аналітичну функції, що визначає

його унікальне місце та визначальну роль у розбудові та розвитку національної системи БПД. Варто наголосити, що саме адміністративно-правовий статус цього Міністерства у сукупності його компонентів, а не лише окремі норми галузевого закону, робить його центральним суб'єктом формування державної політики у цій сфері.

Література

1. Матюхіна Н. П. Управління системою надання безоплатної правової допомоги: сучасний стан організації та правового забезпечення. *International scientific and practical conference* (m. Wloclawek, Republic of Poland, February 26–27, 2021). Wloclawek, 2021. С. 171–174. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-040-7-43>.
2. Веселов М. Ю. Ювенальна юстиція у системі забезпечення прав дітей: адміністративно-правові засади : монографія. Житомир : Вид. О.О. Євенок, 2020. 444 с.
3. Красногор О. В. Міністерство юстиції України в системі державних інституцій охорони прав людини. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. 2025. Вип. 90. Ч. 3. С. 244–249. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.3.35>.
4. Гуцул В. О. Правовий статус Міністерства юстиції України як суб'єкта правотворчої діяльності: дис. ... д-ра філософії у галузі 08 Право. Київ : Таврійський нац. ун-т імені В. І. Вернадського, 2025. 220 с.
5. Предместніков О. Завдання міністерства юстиції України як основа його правового статусу й діяльності. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2016. Т. 18. № 2/2. С. 71–75.
6. Сахнюк В. Суб'єкти публічного адміністрування системою безоплатної правової допомоги: загальнотеоретичний аспект. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 5. С. 306–310. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.57>.
7. Марченко О. В. Поняття та зміст адміністративно-правового статусу Міністерства юстиції України. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2016. № 32. С. 259–268.
8. Марущак О. А. Адміністративно-правовий статус міністерств в системі центральних органів виконавчої влади. Правовий Часопис Донбасу. 2024. № 3(88). С. 28–33. DOI: 10.32782/2523-4269-2024-88-28-33.
9. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. Дата оновлення: 30.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (дата звернення: 19.10.2025).
10. Ткаля О., Шелудько А. Загальні принципи організації та діяльності державного апарату. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 11. С. 274–279. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.47>.
11. Про Концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні: Указ Президента України від 09.06.2006 № 509/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509/2006/conv#Text> (дата звернення: 19.10.2025).
12. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 228. Дата оновлення: 18.11.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF> (дата звернення: 24.10.2025).
13. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. Дата оновлення: 04.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#n3> (дата звернення: 24.10.2025).
14. Красногор О. В. Адміністративно-правовий захист прав і законних інтересів нотаріусів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.07. Київ: НДІ публічного права, 2018. 212 с.
15. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 25.10.2025).
16. Розенфельд Н. А. Коротка методика юридичного аналізу ефективності застосування законодавства. Київ : Юстініан. 2009. 48 с.
17. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. Дата оновлення: 19.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 26.10.2025).

References

1. Matiukhina, N.P. (2021). Upravlinnia systemoiu nadannia bezoplatnoi pravovoi dopomohy: suchasnyi stan orhanizatsii ta pravovoho zabezpechennia [Management of the system of providing free legal aid: current state of organization and legal support]. *International scientific and practical conference* (m. Wloclawek, Republic of Poland, February 26–27, 2021). Wloclawek. S. 171–174. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-040-7-43>. [in Ukrainian]
2. Veselov, M.Yu. (2020). Yuvenalna yustytysiiia u systemi zabezpechennia prav ditei: administratyvno-pravovi zasady [Juvenile justice in the system of ensuring children's rights: administrative and legal principles]: monohrafiia. Zhytomyr : Vyd. O.O. Yevenok, 444 s. [in Ukrainian]

3. Krasnohor, O.V. (2025). Ministerstvo yustytzii Ukrainy v systemi derzhavnykh instytuttsii okhorony prav liudyny [The Ministry of Justice of Ukraine in the system of state institutions for the protection of human rights]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya Pravo – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Law Series*. № 90. Ch. 3. S. 244–249. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.3.35>. [in Ukrainian]
4. Hutsul, V.O. (2025). Pravovyi status Ministerstva yustytzii Ukrainy yak sub'iekta pravotvorchoi diialnosti [Legal status of the Ministry of Justice of Ukraine as a subject of law-making activity]: dys. ... d-ra filosofii u haluzi 08 Pravo. Kyiv : Tavriyskyi nats. un-t imeni V. I. Vernadskoho, 220 s. [in Ukrainian]
5. Predmestnikov, O. (2016). Zavdannia ministerstva yustytzii Ukrainy yak osnova yoho pravovoho statusu y diialnosti [Tasks of the Ministry of Justice of Ukraine as the basis of its legal status and activity]. *Jurnalul juridic national: teorie si practică*. № 18, (2/2). S. 71–75. [in Ukrainian]
6. Sakhniuk, V. (2022). Sub'iekty publichnoho administruvannia systemoiu bezoplatnoi pravovoi dopomohy: zahalnoteoretychnyi aspekt [Subjects of public administration with a free legal aid system: a general theoretical aspect]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Law*. № 5. S. 306–310. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.57>. [in Ukrainian]
7. Marchenko, O.V. (2016). Poniattia ta zmist administratyvno-pravovoho statusu Ministerstva yustytzii Ukrainy [The concept and content of the administrative and legal status of the Ministry of Justice of Ukraine]. *Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka – Current problems of law: theory and practice*. № 32. S. 259–268. [in Ukrainian]
8. Marushchak, O.A. (2024). Administratyvno-pravovyi status ministerstv v systemi tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady [Administrative and legal status of ministries in the system of central executive bodies]. *Pravovyi Chasopys Donbasu – Legal Journal of Donbas*. № 3(88). S. 28–33. DOI: [10.32782/2523-4269-2024-88-28-33](https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-88-28-33). [in Ukrainian]
9. Pro tsentralni orhany vykonavchoi vlady: Zakon Ukrainy vid 17.03.2011 № 3166-VI [On central executive bodies: Law of Ukraine dated 17.03.2011 No. 3166-VI]. Data onovlennia: 30.08.2025 – Date of update: 30.08.2025. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>. [in Ukrainian]
10. Tkalia, O., Sheludko, A. (2019). Zahalni pryntsyipy orhanizatsii ta diialnosti derzhavnoho aparatu [General principles of organization and activity of the state apparatus]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*. № 11. S. 274–279. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.47>. [in Ukrainian]
11. Pro Kontseptsiiu formuvannia systemy bezoplatnoi pravovoi dopomohy v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 09.06.2006 № 509/2006 [On the Concept of forming a system of free legal aid in Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated 09.06.2006 No. 509/2006]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509/2006/conv#Text>. [in Ukrainian]
12. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo yustytzii Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 02.07.2014 № 228 [On approval of the Regulation on the Ministry of Justice of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 02.07.2014 No. 228]. Data onovlennia: 18.11.2025 – Update date: 18.11.2025. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF>. [in Ukrainian]
13. Pro bezoplatnu pravnychu dopomohu : Zakon Ukrainy vid 02.06.2011 № 3460-VI [On free legal aid: Law of Ukraine dated 02.06.2011 No. 3460-VI]. Data onovlennia: 04.07.2025 – Update date: 04.07.2025. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#n3>. [in Ukrainian]
14. Krasnohor, O.V. (2018). Administratyvno-pravovyi zakhyst prav i zakonnykh interesiv notariusiv v Ukraini [Administrative and legal protection of the rights and legitimate interests of notaries in Ukraine:]. *Candidate's thesis*. Kyiv: NDI publichnoho prava, 212 s. [in Ukrainian]
15. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30.09.2019 № 722/2019 [On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030: Decree of the President of Ukraine dated 09/30/2019 No. 722/2019]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>. [in Ukrainian]
16. Rozenfeld, N.A. (2009). Korotka metodyka yurydychnoho analizu efektyvnosti zastosuvannia zakonodavstva [A brief methodology for legal analysis of the effectiveness of the application of legislation]. Kyiv : Yustinian, 48 s. [in Ukrainian]
17. Pro pravotvorchu diialnist: Zakon Ukrainy vid 24.08.2023 № 3354-IX [On law-making activity: Law of Ukraine dated 08/24/2023 No. 3354-IX]. Data onovlennia: 19.04.2025 – Update date: 04/19/2025. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>. [in Ukrainian]

Дата надходження статті: 04.10.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 26.12.2025

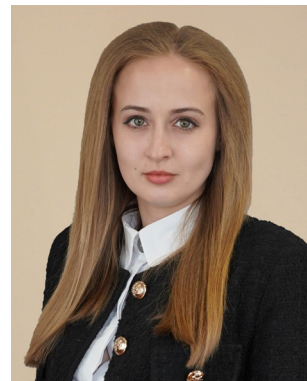
УДК 343.3/.7:[343.61:342.78] (477) (045)
DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-4-7>

Назимко Єгор Сергійович

доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем запобігання кримінальним правопорушенням
навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-4949-4155

Пономарьова Тетяна Ігорівна

доктор юридичних наук, старший дослідник,
завідувач науково-дослідної лабораторії
з проблем запобігання кримінальним правопорушенням
навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-5209-0234

Семенишин Микола Олександрович

доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем запобігання кримінальним правопорушенням
навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-4892-2843

Петренко Віталій Олександрович

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем запобігання кримінальним правопорушенням
навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0009-0000-1938-9595

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ КАТУВАННЯ, ВЧИНЕНОГО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглядаються особливості кримінально-правової кваліфікації катування, вчиненого в умовах воєнного стану. Вказується, що катування має стабільно негативну динаміку, яка, незважаючи на позитивні зміни у 2021–2022 роках, зазнала повторного поступового зростання після початку повномасштабного

збройного конфлікту. Однією з причин стала низька ефективність кримінально-правової протидії, зокрема – прогалини, які виникають під час кримінально-правової кваліфікації катування, а також відмежування його від суміжних кримінальних правопорушень. За результатами аналізу судової практики, зокрема вироків, ухвалених у кримінальних провадженнях за фактом вчинення катувань представниками РФ, констатується відсутність випадків притягнення останніх до відповідальності за ч. 3 ст. 127 Кримінального кодексу України та ст. 442-1 Кримінального кодексу України. Визначається, що в усіх випадках такі особи були визнані винними у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 Кримінального кодексу України. Пропонуються зміни до ч. 3 ст. 127 Кримінального кодексу України. Підсумовується, що після ратифікації Римського статуту, а також із урахуванням положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання питання щодо доцільності подальшого збереження редакції ч. 3 ст. 127 Кримінального кодексу України потребує детального вивчення. Вказане зумовлюється тим, що фактично положення та принципи національного кримінального законодавства надають можливість притягати іноземців до кримінальної відповідальності за вчинення на території України будь-яких кримінальних правопорушень, зокрема і катування, що ставить під сумнів доцільність виокремлення спеціальної кваліфікуючої ознаки саме для катування.

Ключові слова: катування, воєнні злочини, злочини проти людяності, воєнний стан, збройний конфлікт, Римський статут, кримінальна відповідальність, покарання, кримінальне правопорушення.

Nazymko Ye. S., Ponomarova T. I., Semenyshyn M. O., Petrenko V. O. Specific Features of the Criminal-Law Qualification of Torture Committed under Martial Law

The article examines the features of the criminal legal qualification of torture committed under martial law. It is indicated that torture has a consistently negative dynamics, which, despite positive changes in 2021–2022, has undergone a repeated gradual increase after the start of a full-scale armed conflict. One of the reasons was the low effectiveness of criminal legal countermeasures, in particular, the gaps that arise during the criminal legal qualification of torture, as well as its delimitation from related criminal offenses. According to the results of the analysis of judicial practice, in particular, the verdicts passed in criminal proceedings on the fact of torture committed by representatives of the Russian Federation, it is stated that there were no cases of the latter being held liable under Part 3 of Art. 127 of the Criminal Code of Ukraine and Art. 442-1 of the Criminal Code of Ukraine. It is determined that in all cases such persons were found guilty of committing a criminal offense provided for in Art. 438 of the Criminal Code of Ukraine. Amendments to Part 3 of Article 127 of the Criminal Code of Ukraine are proposed. It is concluded that after the ratification of the Rome Statute, as well as taking into account the provisions of the United Nations Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, the issue of the expediency of further preserving the wording of Part 3 of Article 127 of the Criminal Code of Ukraine requires detailed study. This is due to the fact that in fact, the provisions and principles of national criminal legislation provide the opportunity to bring foreigners to criminal liability for committing any criminal offenses on the territory of Ukraine, including torture, which calls into question the expediency of distinguishing a special qualifying characteristic specifically for torture.

Key words: torture, war crimes, crimes against humanity, martial law, armed conflict, Rome Statute, criminal liability, punishment, criminal offense.

Вступ. Після початку повномасштабної агресії російської федерації проти України актуалізувалась низка кримінальних правопорушень, кількісний показник яких тривалий час залишався стабільно низьким або взагалі таких діянь не було виявлено. Щодо перших – такими кримінальними правопорушеннями, як правило, є окремі діяння проти життя та здоров'я особи, а також проти честі, волі та гідності. До других можуть бути віднесені кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, що логічно пояснюється особливостями об'єктивної сторони складу таких протиправних діянь. Одночасно з цим доцільно виокре-

мити одне актуальне суспільно небезпечне діяння, яке може розглядатись як у межах кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я, так і як правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку – катування, кримінальна відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 127 Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Відповідно до статистичних даних, оприлюднених на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора, у 2017 році було обліковано 82 кримінальні правопорушення, передбачені ст. 127 КК України, у 2018 році – 163, у 2019 – 140, у 2020 – 129, у 2021 – 79, у 2022 – 68, у 2023 – 91, у 2024 – 124, а станом

на листопад 2025 року – 107 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 127 КК України [1]. Отже, катування має стабільно негативну динаміку, яка, незважаючи на позитивні зміни у 2021–2022 роках, зазнала повторного поступового зростання після початку повномасштабного збройного конфлікту. Однією з причин стала низька ефективність кримінально-правової протидії, зокрема – прогалини, які виникають під час кримінально-правової кваліфікації катування, а також відмежування його від суміжних кримінальних правопорушень.

Матеріали та методи. За допомогою діалектичного підходу до пізнання правових явищ у дослідженні було розкрито особливості розвитку кримінальної відповідальності та покарання за катування; позитивістські підходи дозволили проаналізувати та систематизувати міжнародні стандарти запобігання катуванню. У дослідженні також було використано догматичний та системно-структурний методи – для визначення перспектив розвитку кримінального законодавства щодо кримінальної відповідальності за катування. Теоретичну базу становлять положення міжнародного та національного законодавства, наукові праці вчених-фахівців у галузі кримінального права та міжнародного гуманітарного права. Емпіричну базу становлять статистичні дані, викладені на сайті Офісу Генерального прокурора, а також національна судова практика.

Метою статті є визначення особливостей кримінально-правової кваліфікації катування, вчиненого в умовах воєнного стану, а також визначення способів удосконалення кримінального законодавства у частині кримінальної відповідальності та покарання за таке кримінальне правопорушення.

Результати. Основним міжнародним правовим документом, у якому визначено засади протидії катуванню, є Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, у ст. 4 якої передбачено, що кожна держава-сторона забезпечує розглядання всіх актів катування згідно з її кримінальним законодавством як злочини. Те саме стосується спроби піддати катуванням та тих дій будь-якої осо-

би, що являють собою співучасть у катуванні. Кожна держава-сторона встановлює відповідні покарання за такі злочини з урахуванням їх тяжкого характеру [2].

З моменту прийняття чинного КК України 2001 року ст. 127 чотири рази піддавалась перегляду із наступними змінами та доповненнями: у 2005 році відповідно до Закону України від 12.01.2005 № 2322-IV «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення правового захисту громадян та запровадження механізмів реалізації конституційних прав громадян на підприємницьку діяльність, особисту недоторканність, безпеку, повагу до гідності особи, правову допомогу, захист)» [3] було уточнено суб'єктивну сторону та кваліфікуючі ознаки; у 2008 році відповідно до Закону України від 15.04.2008 № 270-VI «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» [4] – уточнено об'єктивні та суб'єктивні ознаки, зменшено строки покарання, декриміналізовано катування, вчинене працівниками правоохоронних органів (замінене на кваліфікуючу ознаку – катування, вчинене службовою особою з використанням свого службового становища), а також таке катування, якщо воно призвело до загибелі людей; у 2009 році відповідно до Закону України від 05.11.2009 № 1707-VI «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості» [5] було уточнено ч. 2 ст. 127 КК України, а саме – доповнено кваліфікуючою ознакою вчинення катування з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (вчинення катування службовою особою з використанням свого службового становища було декриміналізовано).

Одночасно з цим до змін, які, як видається, призвели до помилок у кримінально-правовій кваліфікації катування, можна віднести ті, що були внесені відповідно до Закону України від 01.12.2022 № 2812-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за катування» [6] – ст. 127 КК України було доповнено ч. 3, в якій передбачено кримінальну відповідальність

за катування, вчинені представником держави, у тому числі іноземної, а також приміткою, в якій визначено, що під представниками держави у цій статті і статті 146-1 цього Кодексу слід розуміти службових осіб, а також осіб, які виступають як офіційні, чи діють з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. Під представниками іноземної держави у цій статті і статті 146-1 цього Кодексу слід розуміти осіб, які діють як державні службовці іноземної держави або проходять військову службу у збройних силах, органах поліції, органах державної безпеки, розвідувальних органах, або осіб, які займають посади в зазначених або будь-яких інших державних органах чи органах місцевого самоврядування іноземної держави, утворених відповідно до її законодавства, або які діють за наказом таких осіб, а також представників іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд і груп найманців, утворених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, до якої входять її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України.

Із урахуванням того, що вказані зміни було внесено наприкінці 2022 року, ще до ратифікації Римського Статуту та систематизації судової практики щодо притягнення представників рф до кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів, можна припустити, що в частині визнання суб'єктом кримінального правопорушення представників іноземної держави вони були зумовлені потребою у створенні превентивного механізму та забезпечення можливості притягнення до кримінальної відповідальності військовослужбовців та інших представників держави-агресора. Наразі такі зміни зумовлюють потребу у встановленні ознак розмежування кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 127 КК України, якщо вони вчинені представниками рф, а також кримінальних правопорушень, передбачених ст. 438 та ст. 442-1 КК України.

Аналогічна думка висловлюється також вченими та практиками, які відзначають, що злочин катування за КК України корелює з однойменним злочином проти людяності за міжнародним звичаєвим правом, оскільки характеризується умисним (тобто свідомим) заподіянням фізичного або психічного болю чи страждання з певною метою. Однак також відзначається, що звичайний злочин катування не характеризується тим, що акт катування вчинявся в контексті широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення (тобто контекстуальний елемент злочинів проти людяності) [7, с. 513].

Наведене також підтверджується результатами аналізу судової практики, зокрема вироків, ухвалених у кримінальних провадженнях за фактом вчинення катувань представниками рф, які дозволяють констатувати відсутність випадків притягнення останніх до відповідальності за ч. 3 ст. 127 КК України та ст. 442-1 КК України. В усіх випадках такі особи були визнані винними у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК України.

Так, наприклад, відповідно до вироку Котелевського районного суду Полтавської області від 23 грудня 2022 року (справа № 535/2922/22, провадження № 1-кп/535/368/22) осіб було обвинувачено у вчиненні вказаного протиправного діяння за таких обставин: *ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_13 та ОСОБА_7, діючи за вказівками і завданнями невстановленого військовослужбовця ЗС РФ за попередньою змовою групою осіб, реалізуючи злочинний умисел, направлений на здійснення жорстокого поводження з цивільним населенням смт Борова, а саме з окремими мешканцями, які у складі сил оборони для забезпечення національної безпеки України, з метою відновлення і підтримання правопорядку на території тимчасово окупованих районів Донецької і Луганської областей здійснювали комплекс активних заходів з використанням зброї та військової техніки, спрямованих на подолання збройної агресії Російської Федерації, а також збройного опору учасників терористичних організацій «ЛНР» та «ДНР», та які були звільнені з військової служби. З метою реалізації свого злочинного*

умислу, ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_13 та ОСОБА_7, діючи за попередньою змовою групою осіб, 01.09.2022, близько 15 год. 00 хв., прибули до приміщення Борівського відділення поліції Ізюмського відділу поліції ГУ НП в Харківській області, де виявили громадянина України ОСОБА_15, після чого встановили його особу, а також факт прийняття ним участі у проведенні АТО на території тимчасово окупованих районів Донецької і Луганської областей. За результатом вказаних дій, продовжуючи реалізацію спільного злочинного умислу, направлено на жорстоке поводження з цивільним населенням, в частині незаконного утримання цивільного населення та катування з метою отримання від ОСОБА_15 необхідних свідчень, діючи умисно, користуючись беззахисним станом потерпілого та відсутністю у нього можливості до самозахисту, у порушення вищезазначених вимог закону, здійснили незаконне затримання потерпілого ОСОБА_15, та впевнившись, що потерпілий на даний час не є військовослужбовцем ЗСУ, а також інших збройних формувань України обвинувачені, діючи за попередньою змовою групою осіб, здійснюючи психологічний тиск позбавили ОСОБА_15 свободи пересування шляхом одягнення пластмасових стяжок на руки та мішка на голову, після чого помістили його в кузов автомобіля типу «джип-пікап» білого кольору з надписом на дверях «Севастополь» та привезли на територію бази відпочинку, що знаходиться в с. Новоплатонівка Борівської ОТГ Харківської області, чим здійснили порушення законів і звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а саме вимоги ст. 147 Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. 01.09.2022, точного часу в ході досудового розслідування не встановлено, обвинувачені, діючи за попередньою змовою групою осіб, продовжуючи реалізацію свого злочинного умислу, в частині незаконного утримання цивільного населення та катування з метою отримання від них необхідних свідчень, діючи умисно, користуючись беззахисним станом полоненого та відсутністю у нього можливості до самозахисту, у порушення вищезазначених

вимог закону під час перебування на зазначеній базі відпочинку, помістили ОСОБА_15 в зачасно підготовлену земляну яму (заглиблення у землі глибиною близько 3 метри, шириною та довжиною близько 3 метри), де утримували його проти власної волі в умовах відсутності достатньої кількості продуктів харчування та води [8].

Аналіз положень Римського Статуту [9] дозволяє встановити декілька основних ознак катування, вчиненого в межах воєнних злочинів, а також злочинів проти людяності. У першому випадку такими ознаками є: 1) катування вчинено в рамках плану чи політики збройного конфлікту; 2) катування вчинено в рамках широкомасштабного вчинення воєнних злочинів. Аналогічна позиція викладена і в судових вироків, у переважній більшості яких акцентується увага на тому, що катування було вчинено із умислом на жорстоке поводження з цивільним населенням задля реалізації завдань, пов'язаних зі збройним конфліктом.

На обов'язковість визначення контекстуального елементу вказують і вчені. Так, наприклад, А.А. Вознюк, І.В. Жук, О.В. Таран, С.С. Чернявський зазначають, що найважливішим критерієм розмежування є контекстуальний елемент – зв'язок між збройним конфліктом і вчиненням злочину, що передбачає наявність збройного конфлікту й усвідомлення суб'єктом злочину його існування. Якщо контекстуальний елемент наявний, вчинене за певних обставин слід кваліфікувати за ст. 438 КК, а якщо відсутній – за іншими статтями КК (115, 121, 127, 146, 147, 152, 187, 289 тощо) [10, с. 96]. У випадку конкуренції ст. 438 КК України з іншими статтями Особливої частини КК України, які передбачають кримінальну відповідальність за вчинення загально-кримінальних злочинів, застосуванню підлягає ст. 438 КК України як спеціальна норма, через те, що вона вказує на додаткові (а саме контекстуальні) ознаки. За відсутності доведення контекстуальних елементів (наприклад, зв'язку діяння зі збройним конфліктом) воно має бути кваліфіковане як загально-кримінальне [11].

У другому випадку такими ознаками є: 1) катування вчинено в рамках широкомасштабного або систематичного нападу; 2) катування

спрямовано проти будь-якого цивільного населення, з усвідомленням такого нападу; 3) катування полягає в умисному заподіянні сильного болю або страждань, фізичних чи психічних, особі, яка перебуває під вартою або під контролем обвинуваченого; 4) катування не включає болю або страждань, що виникають лише в результаті законних санкцій, невід'ємних від цих санкцій або заподіяних ними випадково.

Відповідно саме існування широкомасштабного або систематичного нападу та зв'язок між цим нападом і відповідним діянням відрізняє злочини проти людяності від загальнокримінальних злочинів [7, с. 472]. До факторів, які можуть свідчити про «широкомасштабну атаку», можна віднести: кількість злочинних діянь, скоєних під час нападу; задіяні в нападі матеріально-технічне забезпечення та ресурси; кількість потерпілих; часовий та географічний масштаби атаки; зміна етнічного, релігійного, расового чи політичного складу загального населення; або сукупний вплив нападу на населення. Фактори, які слід враховувати під час визначенні того, чи був напад систематичним, включають: наявність закономірності у скоєнні злочинних діянь; напади повторювані і скоординовані в часі і просторі; причетність політичної або військової влади до нападу; наявність спрямованих на цивільне населення плану або політики; прийняття та інституціоналізація дискримінаційних процедур щодо цивільного населення; та використані під час нападу засоби та методи. Зокрема, такі чинники можуть свідчити про наявність державної або організаційної політики щодо вчинення нападу: ідентифікація та визначення потерпілих обвинуваченим до нападу; підготовка або мобілізація збройних сил перед нападом; виділення значних ресурсів на підготовку до нападу; зроблені до нападу публічні заяви; зустрічі високопосадовців держави або організації перед нападом, на яких обговорювалися питання військового характеру (наприклад, логістика та стратегія); призначення відповідальних за напад командирів; і повторення подібних нападів [7, с. 482, 484].

Відповідно до ч. 1 ст. 127 КК України катування як загальнокримінальне протиправне діяння передбачає обов'язкову ознаку

суб'єктивної сторони – мету, якою є примушування потерпілого чи іншої особи вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати інформацію чи зізнання, покарати потерпілого чи іншу особу за дії, вчинені нею або іншою особою чи у вчиненні яких вона або інша особа підозрюється, або з метою залякування її або інших осіб [13]. Наведена мета також унеможлиблює кваліфікацію зумовлених збройним конфліктом дій представників держави агресора за ч. 3 ст. 127 КК України, оскільки вона не відповідає контекстуальним елементам воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Отже, з урахуванням того, що відповідно до ст. 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання катування карається також тоді, коли воно вчинено з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди [2], а також спираючись на територіальний принцип кримінальної відповідальності, визначений у ст. 6 КК України, відповідно до якого будь-яка особа, зокрема і представник іншої держави за діяння, вчинене на території України має нести відповідальність, передбачену чинним КК України [13], видається доцільним в ч. 3 ст. 127 КК України внести зміни та викласти її у такій редакції: *3. Діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди - караються...*

Висновки. Таким чином, проведене дослідження надало підставу для констатації, що основною ознакою, яка надає можливість відмежувати катування, передбачене ч. 3 ст. 127 КК України від катування, передбаченого ст.ст. 438 та 442-1 КК України, є вчинення його за відсутності контекстуальних елементів воєнних злочинів та злочинів проти людяності, а саме – поза планом чи політикою збройного конфлікту, широкомасштабного

вчинення воєнних злочинів, а також широкомасштабного або систематичного нападу на населення та наявного зв'язку між цим нападом і катуванням.

Після ратифікації Римського статуту, а також із урахуванням положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання питання щодо доцільності подальшого

збереження редакції ч. 3 ст. 127 КК України потребує детального вивчення. Вказане зумовлюється тим, що фактично положення та принципи національного кримінального законодавства надають можливість притягати іноземців до кримінальної відповідальності за вчинення на території України будь-яких кримінальних правопорушень, зокрема і катування, що ставить під сумнів доцільність виокремлення спеціальної кваліфікуючої ознаки саме для катування.

Література

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення правового захисту громадян та запровадження механізмів реалізації конституційних прав громадян на підприємницьку діяльність, особисту недоторканність, безпеку, повагу до гідності особи, правову допомогу, захист): Закон України від 12.01.2005 р. № 2322-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-15#Text>
4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності: Закон України від 15.04.2008 р. № 270-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-17#Text>
5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості: Закон України від 05.11.2009 р. № 1707-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1707-17#Text>
6. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за катування: Закон України від 01.12.2022 р. № 2812-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2812-20#n12>
7. Настільна книга судді: матеріали для розгляду справ про міжнародні злочини. Національна школа суддів України. 2024. URL: <https://nsj.gov.ua/files/1687510022%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96%20%D0%97%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8%20%D0%9D%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0%20%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%B4%D1%96.pdf>
8. Вирок Котелевського районного суду Полтавської області від 23 грудня 2022 року (справа № 535/2922/22, провадження № 1-кп/535/368/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108042992>
9. Римський статут Міжнародного кримінального суду, ратифікований із заявами Законом № 3909-IX від 21.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
10. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.-практ. посіб. / А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе, В. В. Чернея, А. А. Вознюка. Київ : Норма права, 2023. 322 с.
11. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина. Методичні рекомендації. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf
12. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text
13. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

References

1. Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia. Ofis Heneralnoho prokurora [On registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation. Office of the Prosecutor General]. Retrieved from: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> [in Ukrainian]

2. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty katuvan ta inshykh zhorstokykh, neliudskykh abo takykh, shcho prynyzhuiut hidnist, vydiv povodzhennia i pokarannia [United Nations Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text [in Ukrainian]

3. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy (shchodo posylennia pravovoho zakhystu hromadian ta zaprovadzhennia mekhanizmv realizatsii konstytutsiinykh prav hromadian na pidpriemnytsku diialnist, osobystu nedotorkannist, bezpeku, povahu do hidnosti osoby, pravovu dopomohu, zakhyst): Zakon Ukrainy vid 12.01.2005 № 2322-IV [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine (regarding strengthening the legal protection of citizens and introducing mechanisms for the implementation of the constitutional rights of citizens to entrepreneurial activity, personal integrity, security, respect for personal dignity, legal aid, protection): Law of Ukraine No. 2322-IV of 12.01.2005]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-15#Text> [in Ukrainian]

4. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalno-protseusualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo humanizatsii kryminalnoi vidpovidalnosti: Zakon Ukrainy vid 15.04.2008 № 270-VI [On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine on Humanization of Criminal Liability: Law of Ukraine dated 15.04.2008 No. 270-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-17#Text> [in Ukrainian]

5. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo vidpovidalnosti za zlochyny z motyviv rasovoi, natsionalnoi chy relihiinoi neterpymosti: Zakon Ukrainy vid 05.11.2009 № 1707-VI [On Amendments to the Criminal Code of Ukraine on Liability for Crimes Motivated by Racial, National or Religious Intolerance: Law of Ukraine dated 05.11.2009 No. 1707-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1707-17#Text> [in Ukrainian]

6. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo udoskonalennia vidpovidalnosti za katuвання: Zakon Ukrainy vid 01.12.2022 № 2812-IX [On Amendments to the Criminal Code of Ukraine on Improving Liability for Torture: Law of Ukraine dated 01.12.2022 No. 2812-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2812-20#n12> [in Ukrainian]

7. Nastilna knyha suddi: materialy dlia rozghliadu sprav pro mizhnarodni zlochyny. Natsionalna shkola suddiv Ukrainy [Judge's desk book: materials for considering cases on international crimes]. 2024. Retrieved from: <https://nsj.gov.ua/files/1687510022%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96%20%D0%97%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8%20%D0%9D%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0%20%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%B4%D1%96.pdf> [in Ukrainian]

8. Vyrok Kotelevskoho raionnoho sudu Poltavskoi oblasti vid 23 hrudnia 2022 roku (sprava № 535/2922/22, provadzhennia № 1-кп/535/368/22) [The verdict of the Kotelevsky District Court of Poltava Region dated December 23, 2022 (case No. 535/2922/22, proceedings No. 1-кп/535/368/22)]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108042992> [in Ukrainian]

9. Rymnyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu, ratyfikovanyi iz zaiavamy Zakonom № 3909-IX vid 21.08.2024 [The Rome Statute of the International Criminal Court, ratified with applications by Law No. 3909-IX dated August 21, 2024]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text [in Ukrainian]

10. Kvalifikatsiia ta rozsliduvannia porushennia zakoniv i zvychaiv viiny (2023). [Qualification and investigation of violations of the laws and customs of war]: nauk.- prakt. posib. / A. A. Vozniuk, I. V. Zhuk, O. V. Taran, S. S. Cherniavskiy ta in.; za zah. red. M. S. Tsutskiridze, V. V. Chernieia, A. A. Vozniuka. K. : Norma prava. 322 s. [in Ukrainian]

11. Standarty rozsliduvannia voiennykh zlochyniv. Zahalna chastyna [Standards for the investigation of war crimes. General part]. Metodychni rekomendatsii. Retrieved from: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf [in Ukrainian]

12. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty katuvan ta inshykh zhorstokykh, neliudskykh abo takykh, shcho prynyzhuiut hidnist, vydiv povodzhennia i pokarannia [United Nations Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text [in Ukrainian]

13. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] : Zakon vid 05.04.2001 № 2341-III. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 30.10.2025

Дата прийняття статті: 28.11.2025

Опубліковано: 26.12.2025

УДК 340.1:316.77+004.94

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-4-8>**Пасічник Наталя Олексіївна**

доктор історичних наук, професор,
старший науковий співробітник секретаріату Вченої ради
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-0923-9486
Researcher ID: Q-8394-2019
Scopus ID: 36069805800

Ріжняк Ренат Ярославович

доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування НПУ
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-1977-9048
Researcher ID: Q-3371-2019
Scopus ID: 57209170870

МЕРЕЖЕВИЙ АНАЛІЗ У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА: НОВІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ГОРИЗОНТИ

Стаття присвячена обґрунтуванню методологічних засад застосування мережевого аналізу у вивченні історії держави та права. У роботі доведено, що сучасна історико-правова наука перебуває на етапі методологічного оновлення, яке потребує інтеграції міждисциплінарних цифрових інструментів. Мережевий аналіз (Social Network Analysis, Historical Network Research) розглядається як один із найперспективніших підходів, що здатний поєднати якісну герменевтику з кількісним аналізом взаємозв'язків між суб'єктами політичної влади, інституціями, правовими текстами й науковими школами.

Розкрито походження та становлення мережевого аналізу – від соціологічних концепцій М. Грановеттера, С. Вассермана та К. Фауста до сучасних цифрових проєктів у межах Historical Network Research. Показано, що метод дозволяє реконструювати політичні й адміністративні мережі, аналізувати динаміку правових текстів через системи цитування і запозичень норм, а також простежувати транснаціональні інтелектуальні зв'язки між правознавцями різних епох.

Окрему увагу приділено методологічним викликам: проблемам репрезентативності джерел, технічним труднощам формалізації якісних історичних даних, ризикам редукціонізму й необхідності поєднання кількісного аналізу з традиційними герменевтичними методами. Автори доводять, що мережевий підхід не замінює класичних історико-правових методів, а виступає їхнім структурним доповненням, забезпечуючи візуалізацію складних процесів еволюції правових систем і взаємодії політичних акторів.

У висновках обґрунтовано перспективи подальших досліджень: створення цифрових баз історико-правових даних, розроблення методик кодування джерел, моделювання правових і адміністративних мереж та формування стандартів етичної реконструкції даних. Запровадження мережевого аналізу в історико-правову науку визначається як стратегічний крок до побудови цифрової історико-правової аналітики, здатної поєднати глибину традиційної науки з точністю сучасних технологій.

Ключові слова: історія держави і права, мережевий аналіз, digital humanities, Historical Network Research, соціальні мережі, правові тексти, інтелектуальні мережі.

Pasichnyk N. O., Rizhniak R. Ya. Network analysis in the study of the history of state and law: new methodological horizons

The article substantiates the methodological foundations of applying network analysis to the study of the history of state and law. It argues that contemporary historical and legal scholarship is undergoing a methodological renewal that requires the integration of interdisciplinary digital tools. Network analysis (Social Network Analysis, Historical Network Research) is presented as one of the most promising approaches, capable of combining qualitative hermeneutics with quantitative examination of interrelations among actors of political power, institutions, legal texts, and scholarly schools.

The paper traces the origins and development of network analysis – from the sociological concepts of M. Granovetter, S. Wasserman, and K. Faust to modern digital projects within Historical Network Research. It demonstrates that this method makes it possible to reconstruct political and administrative networks, analyze the dynamics of legal texts through systems of citation and normative borrowing, and trace transnational intellectual connections among legal scholars of different epochs.

Special attention is paid to methodological challenges: issues of source representativeness, technical difficulties of formalizing qualitative historical data, risks of reductionism, and the necessity of combining quantitative analysis with traditional hermeneutic approaches. The authors argue that the network approach does not replace classical methods of historical and legal research but serves as their structural complement, providing tools for visualizing complex processes of the evolution of legal systems and interactions among political actors.

In conclusion, the article outlines prospects for further research: creation of digital databases of historical and legal data, development of source coding methodologies, modeling of legal and administrative networks, and the establishment of ethical standards for data reconstruction. The introduction of network analysis into the field of legal history is defined as a strategic step toward building a digital historical-legal analytics capable of uniting the depth of traditional scholarship with the precision of contemporary technologies.

Key words: history of state and law, network analysis, digital humanities, Historical Network Research, social networks, legal texts, intellectual networks.

Вступ. Сучасна історико-правова наука переживає етап методологічного переосмислення, що зумовлює потребу оновлення її дослідницького інструментарію. Традиційні методи – історико-генетичний, порівняльно-правовий, системно-структурний – залишаються базовими, проте дедалі частіше виявляють свою обмеженість у відтворенні складних соціально-правових процесів, у яких важливу роль відіграють не лише формальні інституції, а й неформальні зв'язки між особами, ідеями, текстами та подіями. Вивчення історії держави та права потребує аналітичних засобів, здатних відобразити багатомірність і взаємозалежність історичних явищ, що формують правову реальність певної епохи. Саме тому актуальним стає звернення до мережевого аналізу – методу, який дає змогу досліджувати структури взаємозв'язків і виявляти закономірності розвитку владних, інституційних і правових відносин.

У контексті глобальних тенденцій цифровізації гуманітарного знання, відомих як digital humanities, історико-правові студії поступово інтегруються у нову дослідницьку парадигму, котра поєднує якісні й кількісні методи, тек-

стовий і візуальний аналіз, бази даних і цифрові моделі. Мережевий аналіз, який активно використовується у соціології, політичній науці, історії культури й науки, відкриває принципово нові можливості для вивчення правових систем минулого. Він дозволяє не лише фіксувати окремі історико-правові факти, а й простежувати логіку взаємодії державних інституцій, політичних еліт, правників, законодавчих текстів, судових практик у формуванні правового простору. Використання мережевих моделей і цифрових візуалізацій забезпечує глибше розуміння механізмів еволюції правових ідей, рецепції норм і динаміки владних структур.

Разом із тим сучасні історико-правові дослідження часто характеризуються фрагментарністю та ізольованістю: вони зосереджені на окремих аспектах розвитку державності чи правових інститутів, не враховуючи складної системи соціальних, культурних і комунікативних зв'язків, у яких ці явища виникали. Такий підхід ускладнює відтворення цілісної картини правового розвитку й обмежує можливість порівняльного аналізу. Застосування мережевого аналізу як міждисциплінарного

інструменту дозволяє подолати цю фрагментарність, створюючи умови для інтеграції історико-правових знань із методами соціальної інформатики, статистики, історичної антропології та політичної науки. Таким чином, впровадження мережевого підходу не лише збагачує методологічний арсенал історії держави та права, але й відкриває нові горизонти для розуміння складних закономірностей еволюції правових систем у контексті історичного розвитку суспільства.

Матеріали і методи. У другій половині XX – на початку XXI століття у світовій гуманітаристиці утвердився потужний тренд цифровізації досліджень, відомий як *digital humanities* [1]. У його межах методи соціального (мережевого) аналізу (*Social Network Analysis, SNA*) отримали теоретичну й практичну реалізацію: класична монографія С. Вассермана (*S. Wasserman*), К. Фауста (*K. Faust*) [2] стала базовим техніко-методологічним джерелом для подальшого застосування мережевих методів у гуманітарних дисциплінах. Цей підхід дозволяє систематизувати й трансформувати якісні архівні дані у формалізовані мережеві моделі з подальшим кількісним і візуальним аналізом топології, центральних тенденцій, кластерів та часової динаміки мереж [3].

У рамках *Historical Network Research (HNR)* з'явилися як теоретичні огляди, так і великі проєкти, що демонструють придатність мережевих методів для історичних питань: проєкти на кшталт *Mapping the Republic of Letters* [4], *Prosopography of the Byzantine World* [5], *Digital Prosopography of the Roman Republic* [6] та інші показали, яким чином просопографічні дані, листування, цитування й адміністративні записи перетворюються на мережеві бази, придатні для порівняльного й динамічного аналізу. Журнал *Journal of Historical Network Research* [7] накопичує корпус методологічних і прикладних статей, що консолідують практику HNR. Ці напрацювання формують типологію застосувань: від політичних еліт і інтелектуальних мереж до торговельних і транспортних систем.

Окремо слід підкреслити успіхи застосування мережевого аналізу в юридичній та пра-

вовій інформатиці. Дослідження Дж. Фаулера (*J. Fowler*) та співавторів показало, що мережеві метрики, побудовані на основі цитувань судових рішень, можуть виявляти «важливість» прецедентів і прогнозувати їхню подальшу цитованість, що продемонструвало можливість переведення правових феноменів у формалізовану мережеву площину для кількісного аналізу [8]. Подальші оглядові та методологічні статті укріплюють ідею комбінування інтелектуального аналізу тексту, корпусного аналізу і SNA для комплексного вивчення еволюції правових норм (див. [9; 10]).

Водночас наявна помітна різниця між міжнародними напрацюваннями і тим, що виконано в україномовному просторі. В Україні фіксуються ініціативи з оцифрування архівів, створення електронних репозиторіїв та прикладного використання цифрових інструментів (корпусів, баз даних, візуалізацій), але переважна частина публікацій має емпіричний характер і рідко переходить до системного методологічного осмислення мережевих підходів у правничій історії. Локальні огляди цифровізації й методики оцифрування підкреслюють інституційні, кадрові й фінансові бар'єри, що уповільнюють широку адаптацію HNR-інструментів у національній історико-правовій науці (див., наприклад, [11; 12]).

Критичний аналіз літератури дозволяє виділити ключові не вирішені раніше частини загальної проблеми: хоча наявна значна теоретична й практична бази (класичні праці з SNA, численні HNR-проєкти, приклади з юридичної інформатики), відсутні системні методологічні монографії чи статті, у яких мережевий аналіз розглядався б як основна, повноцінно розроблена методологія саме для історії держави й права. В академічному полі бракує: а) узгоджених підходів до кодування й трансформації різномірних історичних джерел у єдині мережеві структури; б) стандартів інтерпретації мережевих метрик у правовому контексті; в) процедур поєднання глибинного джерелознавства з кількісною перевіркою гіпотез; г) методик валідації й етичних застережень щодо упередженості оцифрованих корпусів. Розроблення такої методології відкриє можливість поєднати традиційні якісні

інструменти правової історії з кількісними мережевими підходами і тим самим значно поглибити наше розуміння структурних механізмів еволюції правових систем.

Тому метою дослідження є обґрунтування теоретичних і методологічних засад застосування мережевого аналізу у вивченні історії держави та права, визначення його пізнавального потенціалу й окреслення перспектив інтеграції цього підходу у сучасну історико-правову науку. Дослідження базується на комплексній методології, що поєднує як традиційні історико-правові підходи, так і сучасні цифрові й мережеві методи. Основні використовувані методи можна згрупувати так: а) історико-генетичний; б) порівняльно-правовий; в) системно-структурний; г) джерелознавчий; г) методи мережевого аналізу; д) методи цифрової гуманітаристики; е) методи герменевтики та контекстного тлумачення.

Результати. Мережевий аналіз (network analysis) як науковий метод має міждисциплінарне походження, яке сформувалося на перетині соціології, антропології, математики та інформатики. Його сучасна форма є результатом тривалої еволюції ідей про взаємозв'язки між індивідами, інституціями та соціальними структурами, що набули теоретичного оформлення у XX столітті.

Основи мережевого підходу були закладені у середині XX ст. у працях соціологів, які прагнули подолати обмеження традиційних структурно-функціональних моделей суспільства. Одним із засновників соціальної мережевої теорії вважають М. Грановеттера (M. Granovetter), який у своїй класичній статті «The Strength of Weak Ties» (1973) сформулював принципову ідею, що слабкі соціальні зв'язки можуть відігравати ключову роль у поширенні інформації та формуванні соціального капіталу [13]. Ця концепція започаткувала новий підхід до розуміння соціальних структур – не як статичних систем, а як динамічних мереж взаємодій, у яких вагомість зв'язків визначається не лише їхньою інтенсивністю, а й позицією у ширшому контексті комунікацій.

Подальший розвиток мережевої теорії пов'язаний з роботами С. Вассермана й К. Фауста, які у праці «Social Network Analysis:

Methods and Applications» (1994) систематизували понятійний і математичний апарат дисципліни [2]. Вони заклали підвалини формалізованого опису соціальних структур через вузли (актори) і ребра (зв'язки), розробили методи візуалізації, кластеризації та вимірювання центральності, що дало змогу моделювати реальні соціальні процеси на основі емпіричних даних.

Надалі мережевий аналіз став універсальним інструментом, який почали активно використовувати не лише соціологи, а й економісти, політологи, лінгвісти, психологи, а згодом і історики. Розширення методологічного поля було зумовлене зростанням обсягів цифрових даних та можливістю їх кількісного опрацювання [14].

З початку XXI ст. мережевий аналіз активно інтегрується у сферу історичних досліджень, утворюючи нову міждисциплінарну галузь – Historical Network Research (HNR). Цей напрям виник у межах руху digital humanities та став реакцією на зростання доступності цифрових джерел, баз даних і методів обчислювальної аналітики. Його представники прагнули переосмислити історію як систему соціальних, політичних і культурних зв'язків, що можуть бути описані у вигляді мережевих структур.

Одними з перших дослідників, які застосували мережевий аналіз у гуманітарних науках, стали М. Гонсалес-Кірога (M. González-Quiroga), М. Дюрінг (M. Düring) та М. Буррі-Барабас (M. Burri-Barabas), які заснували міжнародну спільноту Historical Network Research Community (2011). У своїх роботах вони показали, як мережеві підходи дозволяють реконструювати системи комунікацій, політичних альянсів і трансферів знань у різних історичних контекстах (див., наприклад, [15]).

Показовим став проєкт «Mapping the Republic of Letters» (Стенфордський університет) [4], який візуалізував листування європейських інтелектуалів XVII–XVIII ст. (Декарт, Лейбніц, Вольтер) у вигляді комунікаційної мережі. Аналіз структури цих зв'язків дозволив дослідникам простежити динаміку формування європейського інтелектуального простору та механізми поширення ідей Просвітництва [16].

У подібному руслі розвиваються й інші ініціативи, як-от «Prosopography of the Byzantine World» (King's College London) [5] та «Digital Prosopography of the Roman Republic» (Oxford University) [6], які створюють бази даних історичних осіб і виявляють закономірності соціальних зв'язків у давніх політичних системах. Такі дослідження демонструють, що мережевий аналіз дозволяє не лише реконструювати персональні стосунки, а й аналізувати еволюцію інституцій, норм і владних структур у довготривалій історичній перспективі. Історичний мережевий підхід не обмежується візуалізацією даних – він пропонує нову методологічну рамку, що об'єднує кількісні методи з герменевтичним і контекстуальним аналізом [17].

Отже, мережевий аналіз пройшов шлях від соціологічної теорії взаємозв'язків до універсального міждисциплінарного інструмента, який радикально розширив аналітичні можливості історичних наук. У сфері історії держави та права його використання відкриває можливості моделювання інституційних систем, виявлення комунікаційних ланцюгів між політичними акторами, відстеження трансформацій правових норм у динаміці.

Мережевий аналіз ґрунтується на системі базових понять, що дозволяють описати й кількісно виміряти структуру взаємозв'язків між елементами певної системи. У контексті історико-правових досліджень ці елементи можуть відображати як інституції, нормативно-правові акти, політичних акторів, суспільні рухи, так і інтелектуальні школи чи комунікаційні мережі.

Розглянемо основні поняття мережевого аналізу. Вузол (*node, vertex*) – це базовий елемент мережі, який репрезентує об'єкт дослідження. У соціально-правовому контексті вузлом може бути індивід (наприклад, політичний діяч або юрист), інституція (державний орган, суд, університет), правовий документ або подія. Вузол – це одиниця аналітичного опису, а не об'єкт у його фізичному сенсі: він існує в межах структури зв'язків [2, с. 17]. Ребро (*edge, link*) – це зв'язок між двома вузлами. У контексті історії держави та права ребра можуть виражати юридичну взаємодію (підпорядкування, співпрацю, цитування, спадко-

вість норм), соціальний контакт чи інтелектуальний вплив. Залежно від характеру зв'язку мережі поділяються на орієнтовані (де напрям зв'язку має значення) та неорієнтовані (де зв'язок є симетричним). Центральність (*centrality*) – показник, що визначає значущість окремого вузла в мережі. Є кілька її типів:

- ступенева центральність (*degree centrality*) – кількість безпосередніх зв'язків вузла;

- посередницька центральність (*betweenness centrality*) – міра того, наскільки вузол опосередковує комунікацію між іншими;

- наближеність (*closeness*) – швидкість, з якою вузол може досягти інших частин мережі;

- власна центральність (*eigenvector centrality*) – врахування не лише кількості, а й важливості пов'язаних вузлів.

У дослідженнях історико-правових процесів аналіз центральності дозволяє визначити ключові правові центри, фігури впливу чи домінуючі інституції в певну епоху. Щільність мережі (*density*) характеризує співвідношення кількості фактичних зв'язків до максимально можливої їх кількості. Висока щільність означає тісні зв'язки між елементами, що свідчить про інтегрованість спільноти або системи. Для історико-правових мереж це може означати інтенсивність комунікацій між юридичними школами чи частоту цитування певного корпусу норм. Кластери (*clusters, communities*) – групи вузлів, що мають між собою значно більшу кількість зв'язків, ніж із рештою мережі. Кластеризація дозволяє виявляти соціальні або інституційні підсистеми, наприклад, політичні коаліції, школи правової думки або адміністративні підструктури. Згідно з підходом Ж.-М. Гірвана (J.-M. Girvan) і М. Ньюмана (M. Newman) [18], подібні спільноти є ключем до розуміння внутрішньої ієрархії мережевих структур.

Мережеві структури відображають макрорівень системи: вони можуть бути централізованими (з домінуванням одного вузла), децентралізованими або розподіленими. У політичних і правових системах це дає можливість моделювати типи владної організації: від авторитарних (централізованих) до мереж участі (*participatory networks*).

Мережевий аналіз у сучасних гуманітарних дослідженнях дедалі частіше розглядається не лише як інструмент опису соціальних структур, а як метод реконструкції складних систем взаємозв'язків, що формували історичну динаміку інститутів влади, права та управління, текстів, дослідників права. Для історико-правової науки він відкриває можливість перейти від лінійного, хронологічного викладу фактів до структурного осмислення минулого як мережі взаємодій між суб'єктами, текстами та інституціями, що формували політико-правову реальність різних епох.

Другою важливою функцією мережевого аналізу є моделювання історичної динаміки, тобто вивчення змін у структурі зв'язків у часі. Якщо класичні підходи до історії права фокусуються на етапах реформ чи інституційних перетворень, мережевий підхід розглядає ці зміни як перебудову системи зв'язків між суб'єктами, інституціями чи документами.

Одним із найперспективніших напрямів застосування мережевого аналізу в історико-правових студіях є вивчення політичних і владних мереж. У межах традиційної історико-правової науки політичні інститути часто розглядаються через їхню формальну структуру – компетенції, нормативно визначені зв'язки, ієрархію. Однак реальні механізми прийняття рішень, трансляції влади та формування політичного впливу часто лежать у площині неформальних комунікацій, соціальних альянсів і персональних зв'язків, які не фіксуються у правових джерелах. Саме мережевий аналіз дозволяє реконструювати цю невидиму архітектуру політичного життя минулого.

Так, у дослідженнях ранньомодерної Європи мережевий аналіз використовувався для виявлення комунікаційних структур між монархічними дворами, правовими канцеляріями та церковними інституціями [19]. Аналогічно вивчення епістолярних мереж юристів XIX століття дає можливість реконструювати інтелектуальні центри правової думки та шляхи поширення ідей природного права чи конституціоналізму [20].

Іншим прикладом є реконструкція мереж адміністративного управління – відносин між урядовими департаментами, місцевими орга-

нами влади, партійними структурами тощо. Застосування метрик центральності та щільності дозволяє визначити центри прийняття рішень, а також периферійні елементи системи, які могли бути формально підпорядкованими, але мали реальну автономію [21].

Застосування мережевого підходу до історії держави й права України відкриває нові можливості для аналізу структур управління доби Гетьманщини, що традиційно описувалися крізь призму адміністративно-правових моделей. Замість лінійної схеми «гетьман – полковник – сотник» мережевий аналіз дозволяє виявити взаємозалежні елітні кола, де влада ґрунтувалася на соціальному капіталі, родинних зв'язках і патрон-клієнтських відносинах.

За аналогією з дослідженнями європейських еліт ранньомодерної доби [19] українська старшина може бути розглянута як мультицентрична мережа, у якій політична стабільність залежала від взаємодії між родами, регіональними центрами влади (Глухів, Батурин, Чернігів) та церковними інституціями.

Мережевий аналіз може виявити ключові вузли влади – родини, які обіймали посади протягом кількох поколінь, або діячів, що мали високий показник *betweenness centrality*, тобто були «посередниками» між окремими угрупованнями. Так, використовуючи методи реконструкції соціальних мереж (SNA), можна змодельовати систему зв'язків Івана Мазепи чи Кирила Розумовського, простежити зв'язки між старшиною та духовенством, а також виявити канали комунікації з імперськими центрами влади.

Досвід дослідження таких мереж уже відомий у західній історіографії. Наприклад, у проєкті *European Nobility Networks* (University of Ghent) реконструйовано структури родинних і політичних альянсів серед європейських аристократичних еліт XVII–XVIII ст. [20]. Аналогічний підхід може бути адаптований для українських джерел – генеральних та полкових канцелярій, «Реєстрів Війська Запорозького», актових книг, що дозволяє створювати цифрові бази даних персоналій та зв'язків між ними.

Іншим виміром політичних і владних мереж є неформальні канали комунікації між

урядовими діями, законодавцями та правознавцями, які часто відігравали вирішальну роль у прийнятті політико-правових рішень. Традиційна історико-правова методологія схильна аналізувати нормативні акти у відриві від контексту їхнього створення, тоді як мережевий підхід пропонує дослідити структуру соціальної взаємодії, що передувала їхньому ухваленню.

Наприклад, у дослідженнях британської правової історії використання мережевого аналізу дозволило простежити, як невеликі групи радників та експертів впливали на розробку законодавчих актів, хоча формально вони не входили до парламентських структур [22]. Аналогічно у французькому контексті аналіз листування юристів доби Наполеона показав, що правові інновації виникали не у стінах інституцій, а в мережі інтелектуальних дискусій, що об'єднували академічні кола, практиків і чиновників [23].

Для українського матеріалу мережевий підхід відкриває можливість дослідження неформальних комунікацій у добу Української Центральної Ради, Директорії чи гетьманату Павла Скоропадського (1917–1918). Зокрема, аналіз переписки, протоколів засідань і публікацій у періодиці може дозволити виявити структури інтелектуального впливу між діями різних партій та правниками (наприклад, такими як С. Єфремов, М. Василенко, А. Ніковський). Застосування метрик центральності та щільності уможливлює визначення «вузлів впливу» – осіб, які виступали комунікативними хабами між групами національно-демократичної, соціалістичної та консервативної орієнтації.

Таким чином, мережевий аналіз у дослідженні політичних і владних структур дозволяє здійснити структурну реконструкцію історії держави і права, виявити механізми впливу поза межами формальних інституцій, а також візуалізувати процеси політичної комунікації як складну, багаторівневу систему.

Мережевий аналіз у сфері історико-правових досліджень дедалі активніше застосовується для аналізу правових текстів – нормативних актів, кодексів, судових рішень, юридичних коментарів. У цьому контексті мережевий підхід дозволяє розглядати правову систему як

динамічну мережу взаємопов'язаних норм, що взаємодіють через цитування, рецепції, тлумачення та ієрархію юридичних джерел. Такий підхід змінює традиційне уявлення про право як лінійну ієрархію норм (від конституції до підзаконних актів), пропонує бачення права як мережевої системи знань і впливів [24].

Однією з ключових методик мережевого аналізу в юриспруденції є вивчення зв'язків між нормативними актами через механізми цитування. Будь-який правовий текст – закон, кодекс, постанова суду чи міжнародний договір – містить посилання на інші норми, які формують складну систему взаємозалежностей. Мережевий аналіз дозволяє перетворити ці посилання на граф взаємопов'язаних правових джерел, де вузлами є окремі документи, а ребрами – відношення цитування, імплементації або рецепції [8].

Наприклад, у дослідженні правової системи США побудова мережі цитувань рішень Верховного Суду продемонструвала, що вплив окремих прецедентів не завжди корелює з їхньою юридичною силою, а часто визначається їхньою центральністю у мережі – здатністю з'єднувати різні кластери правових доктрин [25]. Подібні методи можуть бути застосовані й для історії українського права, наприклад, для аналізу запозичень норм Литовських статутів, магдебурзького права та імперського російського законодавства у збірниках XVIII–XIX ст.

Історико-правовий матеріал дає змогу простежити ланцюги запозичень – від староукраїнських джерел до імперських і радянських кодексів. У цьому контексті мережевий підхід допомагає виявити, які норми зберігали свою дієвість або трансформувалися протягом кількох епох, формуючи історичну спадковість правових конструкцій. Так, аналіз структури цитувань у виданнях «Зводу законів Російської імперії» та пізніших радянських кодексів може показати, що окремі правові категорії (наприклад, «підданство», «власність», «державна служба») формували стійкі концептуальні кластери, які відтворювалися у нових соціально-політичних умовах.

Наступним етапом розвитку мережевого підходу є моделювання еволюції правової

системи як динамічної мережі норм. Такий підхід передбачає не лише фіксацію зв'язків між актами, а й аналіз змін у структурі цих зв'язків у часі. За допомогою динамічного мережевого аналізу (dynamic network analysis) можна відтворити, як правові системи проходили етапи централізації, диференціації чи фрагментації залежно від політичних умов (див. [26]).

Для історії українського права це відкриває можливість побудови моделей, які показують, як мережа норм змінювалася під впливом політичних трансформацій – від Гетьманщини до Російської імперії, від імперського до радянського права, а згодом до незалежної України. Зокрема, аналіз частоти цитувань, кількості нових норм і рівня повторного використання попередніх положень дозволяє оцінити ступінь правової наступності та ідентифікувати періоди нормативних розривів.

Так, у межах проекту Legislative Network Analysis (LNA) дослідники показали, що законодавчі системи мають властивості складних адаптивних мереж, де нові норми виникають на перетині наявних кластерів ідеологій, галузей чи політичних інтересів [27]. У подібному ключі історик права може моделювати «мережу норм» певного періоду, де окремі вузли відповідають статтям або розділам кодексу, а ребра – відображають цитати, посилання або концептуальну спорідненість.

Для історико-правового аналізу це є особливо цінним, адже дозволяє:

- виявити ядро правової системи, тобто норми, які зберігали центральність протягом тривалого часу;
- простежити еволюцію правових концептів (наприклад, «громадянство», «злочин», «правосуб'єктність») через різні історичні епохи;
- визначити інституційні точки розриву, де нові коди замінювали попередні без рецепції.

Зокрема, порівняльний мережевий аналіз Кодексу законів УСРР (1922) і Конституції УРСР (1937) дозволяє виявити зміщення центрів правової ваги – від соціалістичних норм трудового права до централізованого адміністративного регулювання, що відповідає загальній тенденції до політичної консолідації.

Таким чином, мережеве моделювання правових текстів дозволяє перейти від описового аналізу до структурно-аналітичного розуміння права як складної системи знань, що розвивається за принципами самоорганізації. Для історика держави і права це відкриває нові інструменти для реконструкції правових культур, визначення впливових джерел і виявлення закономірностей рецепції та трансформації норм у довгостроковій перспективі.

Мережевий аналіз у сучасній гуманітаристиці дедалі частіше використовується для реконструкції інтелектуальних взаємозв'язків між науковцями, школами та ідеями, що формували еволюцію права як систему знань. Якщо у попередніх підходах історія правової науки розглядалася переважно у хронологічно-біографічному ключі – через постаті, університети або національні традиції, то мережевий підхід дозволяє побачити структуру інтелектуальної взаємодії, динаміку впливів та поширення ідей між різними правовими школами.

В основі мережевого аналізу наукових ідей є припущення, що правова наука є соціальною мережею знань, у якій вчені виступають вузлами, а зв'язки між ними – каналами передачі ідей через публікації, цитування, наукові школи, спільні редакційні колегії чи університетські середовища [28].

Наукові комунікації у сфері права мають особливу природу, оскільки вони часто пов'язані з інституційними структурами держави (юридичні факультети, кодифікаційні комісії, судові установи) та відображають взаємодію між академічним знанням і правотворенням. Мережевий аналіз дозволяє кількісно описати цю взаємодію, вимірюючи, наприклад, центральність окремих правознавців (їхній вплив на інтелектуальну мережу), щільність зв'язків у межах певної школи (рівень когерентності ідей) чи міжшкільні зв'язки (обмін поняттями і методами).

Історико-правові приклади для такого аналізу – мережа українських і польських правознавців кінця XIX – початку XX ст., які навчалися у спільних університетських центрах (Харкова, Львова, Києва, Варшави) і формували взаємопов'язані концепції природно-

го права, історичної школи чи позитивізму. За допомогою методів co-citation analysis або bibliographic coupling можна виявити, які автори були центральними у формуванні певної правової парадигми, а які виступали посередниками між різними інтелектуальними традиціями.

Так, у дослідженнях європейської правової думки мережевий аналіз показав, що еволюція юридичного позитивізму у XIX ст. відбувалася не лише через національні школи (німецьку, французьку, австрійську), а й через особисті інтелектуальні мережі навколо провідних теоретиків – Г. Кельзена (G. Kelsen), Р. Джерінга (R. Jhering), Е. Дюркгайма (E. Durkheim). Подібно до цього у вітчизняному контексті можна відтворити мережу впливів між правознавцями дореволюційного періоду, простежуючи, як ідеї історичної школи права (М. Ковалевський, Ф. Леонтович, В. Лучицький) поєднувалися із соціологічними підходами західноєвропейської науки.

Один із найперспективніших напрямів історико-правових досліджень – це аналіз транснаціональних наукових зв'язків, які формувалися між європейськими, американськими й українськими правознавцями впродовж XIX–XX ст. Мережевий аналіз дозволяє показати, що розвиток права ніколи не був ізольованим національним процесом – він відбувався у полі циркуляції ідей, де правові школи конкурували, запозичували або адаптували концепції одна одної.

Так, у європейському контексті дослідження мережевих зв'язків між юристами доби міжвоєнної виявили вузли інтелектуальної інтеграції – міжнародні конгреси права, журнали, редакційні колегії, переклади праць, які формували своєрідну «європейську правову комунікацію» [29]. Аналогічні процеси можна простежити у східноєвропейському просторі, де українські, польські, литовські, чеські й німецькі правознавці формували перехресні мережі знань через університетські зв'язки, академічні товариства та переклади кодексів.

Мережевий підхід уможливорює кількісне відображення інтенсивності цих контактів, показуючи, наприклад, що навіть у періоди політичної ізоляції (радянської доби) певні канали

обміну ідеями продовжували існувати через цитування, спільні міжнародні видання або наукові конференції. Такі мережі демонструють, що правова думка є транснаціональним процесом, у якому перетинаються національні школи, мовленнєві простори та інституційні традиції.

Для історії української правової науки така методика може бути застосована для вивчення наукових шкіл Харківського, Київського, Львівського університетів порівняно з європейськими центрами – Краковом, Віднем, Берліном. Мережевий аналіз дозволить не лише виявити зв'язки між окремими дослідниками, а й зрозуміти еволюцію інтелектуального поля: як змінювалися центри впливу, як відбувалася рецепція ідей природного, позитивного, соціологічного права, як формувалися концепти української державності у контексті європейської юриспруденції.

Таким чином, мережевий аналіз наукових ідей відкриває для історії держави і права нові можливості – перехід від персоналістичного опису до структурного розуміння розвитку правової думки. Завдяки кількісним і візуальним методам можна не лише фіксувати наявність інтелектуальних зв'язків, а й аналізувати їхню інтенсивність, напрями та вплив. Це робить мережеву методологію ефективним інструментом реконструкції еволюції наукових шкіл, виявлення центрів транснаціонального обміну правовими ідеями і розуміння взаємозалежності правової науки і суспільно-політичного контексту.

Але разом з явними перевагами застосування мережевого аналізу в історичних дослідженнях права має методологічні виклики та обмеження. Однією з ключових методологічних проблем застосування мережевого аналізу в історико-правових дослідженнях є репрезентативність історичних джерел, тобто відповідність зібраного емпіричного матеріалу реальній соціально-правовій структурі минулого. Історичні документи, що лежать в основі реконструкції правових мереж, часто мають фрагментарний, неповний або упереджений характер, що істотно впливає на результати аналітичного моделювання.

У контексті мережевого підходу неповнота джерел означає відсутність частини вузлів

або зв'язків, які існували в реальній історичній системі, але не збереглися документально. Це може бути спричинено як об'єктивними чинниками – втратою архівів, знищенням актових книг, епізодичністю публікацій, так і суб'єктивними – вибіркоvim збереженням певних типів документів (наприклад, актів центральної влади на шкоду місцевим). У результаті отримана мережа виявляється асиметричною та неповною, що спотворює її структурні характеристики: центральність, щільність, кількість кластерів тощо.

Історико-правові джерела особливо вразливі до цього типу проблеми, адже вони створювалися у нерівномірних інформаційних контекстах. Наприклад, у джерелах доби Гетьманщини значно краще задокументовано діяльність генеральної старшини, ніж локальних судових чи адміністративних органів, що ускладнює побудову збалансованої моделі владної мережі. Аналогічно для періоду Російської імперії чи ранньорадянської доби характерна централізація джерельної бази – переважання законодавчих актів над практиками їхнього застосування.

У мережевому аналізі такі проблеми можуть призвести до помилкової інтерпретації історичних процесів, наприклад, до перебільшення ролі інституцій центральних на противагу заниженню значення регіональних. Тому необхідним етапом будь-якого дослідження є оцінка повноти вибірки, порівняння наявних документів із зовнішніми корпусами (наприклад, паралельними архівами, публікаціями чи судовими збірниками). У методологічному плані доцільно застосовувати підходи реконструкції відсутніх зв'язків, розроблені у соціальних науках, зокрема методи *link prediction* або *imputation techniques*, які дозволяють статистично оцінити ймовірність існування пропущених елементів мережі.

Другою фундаментальною проблемою є упередженість історичних джерел, що проявляється у відборі, змісті та інтерпретації зафіксованих подій. Юридичні документи – закони, декрети, судові рішення, кодекси – створювалися в межах певного політичного й ідеологічного контексту, а отже, відображають не стільки фактичну правову практику, скільки

її нормативно бажану модель. У термінах мережевого аналізу це означає, що зафіксована мережа відображає «офіційну» структуру зв'язків, тоді як неформальні або неінституційні зв'язки залишаються поза увагою.

Упередженість особливо відчутна в епохах радикальних політичних змін, наприклад, під час кодифікацій XIX ст. або радянського періоду, коли відбувалося свідоме редагування або знищення документів, що суперечили панівній ідеології. Для мінімізації впливу упередженості необхідно поєднувати мережевий аналіз із критичною герменевтикою, тобто оцінювати не лише наявність зв'язків, а й соціально-політичні умови їхнього документування. Важливим є включення метаданих – часу, місця, авторства, інституційної належності, що дозволяє виявляти потенційні точки викривлення. У практиці історико-правових досліджень доцільно застосовувати змішані моделі, де мережеві методи поєднуються з якісним контент-аналізом і дискурс-аналізом документів.

Отже, репрезентативність джерельної бази є не технічною, а епістемологічною проблемою мережевого підходу: вона визначає межі можливого узагальнення, впливає на надійність інтерпретацій і потребує постійної критичної рефлексії. Відсутність усвідомлення цих обмежень може призвести до «ілюзії повноти даних», коли дослідник приписує цифровій моделі більшу об'єктивність, ніж вона реально має. Саме тому в історії держави і права мережевий аналіз має застосовуватись у поєднанні з класичними методами історичного джерелознавства – критикою автентичності, походження, авторства й контексту створення документів.

Мережевий аналіз як інструмент дослідження історії держави і права відкриває значні пізнавальні можливості, проте його застосування супроводжується низкою технічних і аналітичних труднощів, що мають як об'єктивний, так і методологічний характер. Насамперед ідеться про проблеми формалізації якісних історичних даних у мережеву структуру та ризики надмірної квантифікації гуманітарного змісту, які безпосередньо впливають на валідність результатів і коректність інтерпретацій.

Історико-правові джерела, такі як судові акти, законодавчі кодифікації, службові листування, мемуари чи біографічні довідки, за своєю природою є якісними, контекстуальними й дискурсивно насиченими. Їхня інтерпретація традиційно передбачає залучення герменевтичних методів, контент-аналізу, реконструкції смислів. Однак мережевий аналіз вимагає перетворення цих текстів у формальні структури, тобто у вузли (actors, institutions, texts) і ребра (relations, citations, influences). Саме цей процес формалізації є одним із найскладніших і найвразливіших етапів у застосуванні цифрових методів до історико-правових даних. Створення мережевої моделі завжди містить елемент дослідницької інтерпретації – вибір критеріїв, за якими визначається, що саме вважати зв'язком (спільна участь у раді, цитування, співавторство, політична підтримка тощо). Крім того, технічна реалізація мережі вимагає стандартизації та нормалізації даних: створення таблиць учасників, типів зв'язків, часових міток, метаданих. Для історико-правових досліджень це часто означає необхідність реконструкції відсутніх або розмитих атрибутів, наприклад, ідентифікації особи, яка згадується під різними іменами в різних джерелах, або визначення часових меж її діяльності.

Ще однією складністю є той факт, що історичні зв'язки не є статичними, тому моделювання потребує динамічних або багатопланових мережевих структур, здатних відображати еволюцію правових систем у часі. Для цього використовуються підходи *longitudinal network analysis* або *temporal graph modeling* [30], однак адаптація таких методів до історико-правових даних залишається складним завданням.

Ще однією критичною проблемою є ризик редукаціонізму, коли складні соціально-правові явища спрощуються до математичних показників – щільності, центральності, ступеня або кластеризації. Мережеві метрики можуть створити ілюзію об'єктивності, тоді як у дійсності вони лише кількісно відображають попередні аналітичні припущення дослідника. У дослідженнях історії держави і права цей ризик особливо відчутний, оскільки правові відносини є насамперед смисловими й нормативними, а не лише структурними. Наприклад, зв'язок

між двома об'єктами (суб'єктами) може мати різний зміст – формальний, конфліктний, ієрархічний, який не може бути повністю відображений числовими параметрами. У результаті аналітик ризикує втратити глибинний зміст правових процесів, зосередившись лише на їхній топологічній формі.

Щоб уникнути цього, сучасна методологія пропонує змішані моделі аналізу, які поєднують кількісні індикатори з якісною інтерпретацією контексту, так званий *qualitative network analysis* [31]. У таких підходах числові дані виступають не самоціллю, а інструментом візуалізації структур, що підлягають подальшому герменевтичному тлумаченню.

Отже, ключове завдання історико-правового дослідника полягає у збереженні балансу між формалізацією та змістом. Мережевий аналіз не повинен підміняти історичну інтерпретацію, а навпаки, служити її розширенню, надаючи нові інструменти для осмислення взаємозв'язків між правовими акторами, текстами та інституціями. Лише за умови критичного ставлення до технічних і аналітичних обмежень можна забезпечити наукову коректність і пізнавальну продуктивність цього підходу в історії держави та права.

Інтерпретація результатів мережевого аналізу в історико-правових дослідженнях є одним із найбільш складних етапів аналітичного процесу. Попри технічну точність і видиму об'єктивність цифрових моделей, мережевий підхід не усуває, а радше змінює характер інтерпретаційних викликів, переводячи їх у площину співвідношення кількісного аналізу та якісного тлумачення історичних смислів. Саме тому ключовою методологічною вимогою є поєднання статистичних інструментів мережевого аналізу з герменевтичними та контекстуальними підходами класичної історико-правової науки.

Мережевий аналіз у своїй суті ґрунтується на кількісному описі відносин між об'єктами – учасниками, текстами, інституціями. Такі параметри, як центральність, щільність, ступінь зв'язності, кластери або посередництво, дозволяють побачити приховану структуру соціально-правових взаємодій. Однак ці показники самі по собі не мають змістового значення без

інтерпретації в контексті історичної ситуації, у якій вони виникли.

У дослідженнях історії держави і права кількісні дані повинні бути інтегровані у ширший герменевтичний процес, що включає аналіз мотивів, ідеологічних установок, соціально-політичних умов і правових традицій. Наприклад, виявлення високої центральності певного актора (скажімо, політичного діяча чи правника) не означає його реальної домінуючої ролі, це може бути наслідком специфіки джерельної бази або історичного контексту документування. Отже, кожен кількісний індикатор має бути підданий якісному тлумаченню, яке враховує зміст і природу зв'язків.

Проблема інтерпретації посилюється тим, що мережеві візуалізації створюють ефект наочності, який може вводити в оману. Дослідник ризикує прийняти графічну форму за доказ, тоді як вона лише відображає попередні аналітичні рішення: вибір рівня агрегації, типу зв'язків, меж часової вибірки. Тому інтерпретаційна стратегія має бути свідомо рефлексивною, тобто визнавати умовність і частковість будь-якої моделі.

Поєднання кількісного та якісного підходів передбачає використання змішаних методів аналізу (mixed methods), які дозволяють поєднувати статистичні параметри мереж із глибинним тлумаченням історичного контексту. Такий підхід активно розвивається у галузі digital humanities, де поряд із аналізом зв'язків застосовується контент-аналіз, дискурс-аналіз і контекстуальна герменевтика [32]. Для історико-правових досліджень це означає необхідність збереження фокусу не лише на структурі, а й на змісті зв'язків – їхньому правовому, політичному та культурному значенні.

Важливо також враховувати, що мережеві показники – це не кінцеві висновки, а аналітичні гіпотези, які потребують підтвердження традиційними методами історико-правового аналізу. Наприклад, виявлення тісного зв'язку між двома інституціями на основі спільного авторства нормативних актів повинно перевірятися через текстологічне порівняння документів, аналіз архівних джерел або вивчення політичних контекстів їхнього створення.

Зрештою, проблема інтерпретації результатів мережевого аналізу в історії держави і права має епістемологічний вимір. Вона вимагає усвідомлення того, що цифрові моделі не є нейтральними, вони відображають певну наукову парадигму, що поєднує інструменти кількісного моделювання з гуманітарним розумінням смислів. Тому ефективність мережевого підходу залежить не стільки від технічної точності, скільки від інтерпретаційної чутливості дослідника, здатного бачити за цифрами історію права як соціальний і культурний феномен.

У цьому контексті поєднання кількісних та герменевтичних підходів виступає не компромісом, а новим методологічним стандартом для цифрових історико-правових студій. Воно дозволяє зберегти наукову обґрунтованість аналізу, не втрачаючи глибини гуманітарного змісту, і забезпечує інтеграцію цифрової аналітики у ширший простір історико-правової рефлексії.

Висновки. У дослідженні обґрунтовано необхідність методологічного оновлення історико-правової науки через інтеграцію інструментів мережевого аналізу (SNA, HNR) у дослідження політичних, правових та інтелектуальних структур минулого. Мережевий підхід відкриває нові пізнавальні можливості для реконструкції історичних зв'язків між суб'єктами влади, інституціями, правовими текстами та науковими школами. Ключовими висновками дослідження є такі:

1. Мережевий аналіз у поєднанні з класичними історико-правовими методами дозволяє перейти від описового до структурного моделювання історії держави і права, розкриваючи взаємозалежність інституцій, норм і персоналій.

2. Цифровізація гуманітаристики (digital humanities) створює умови для поєднання кількісних і якісних підходів, що сприяє більш глибокому осмисленню еволюції правових систем.

3. Historical Network Research (HNR) доводить ефективність мережевих методів у реконструкції соціально-правових систем різних епох, проте їх методологічна адаптація до історії держави та права України ще потребує систематизації.

4. Мережевий аналіз дає змогу виявляти не лише формальні владні структури, а й неформальні комунікації, інтелектуальні впливи, канали передачі ідей, які визначали розвиток правових інститутів.

5. Застосування мережевого аналізу вимагає врахування методологічних викликів: неповнота та упередженість історичних джерел, труднощі формалізації якісних даних, ризики редукціонізму та необхідність поєднання кількісного аналізу з герменевтичним тлумаченням.

У результаті автори доходять висновку, що мережевий аналіз не є заміною традиційних історико-правових методів, а виступає додатковим рівнем аналітики, який поглиблює розуміння динаміки правових явищ і сприяє формуванню нової міждисциплінарної парадигми в історії держави і права.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є розроблення методології кодування історико-правових джерел у мережеві

бази даних (персоналії, документи, інституції); створення цифрових корпусів історико-правових текстів для побудови динамічних мереж цитувань і запозичення норм; моделювання політичних і адміністративних мереж доби Гетьманщини, Центральної Ради, УНР, радянського періоду з використанням показників центральності й щільності; застосування методів co-citation і bibliometric network analysis для реконструкції наукових шкіл української правової думки XIX–XX ст.; розроблення етичних і джерелознавчих стандартів цифрової реконструкції історичних даних, що забезпечить достовірність і репрезентативність мережевих моделей.

Таким чином, подальші студії у цьому напрямі мають на меті формування повноцінної цифрової історико-правової аналітики, яка дозволить поєднати емпіричну глибину традиційної історичної науки з точністю і візуальною наочністю сучасних мережевих технологій.

Література

1. Пасічник Н., Різняк Р. Сучасні методологічні інновації в історико-правових дослідженнях: цифрова гуманітаристика та правова антропологія. *Наше право*. 2025. № 3. С. 290–301. <https://doi.org/10.71404/NP.2025.3.41>.
2. Wasserman S., Faust K. *Social Network Analysis: Methods and Applications*. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1994. 825 p. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511815478>.
3. Akbash K., Pasichnyk N., Rizhniak R. Numismatic journals from the Scopus scientometric database: statistics, trends, collaboration. *Scientometrics*. 2025. № 130(3). P. 1967–1987. <https://doi.org/10.1007/s11192-025-05273-7>.
4. Mapping the Republic of Letters. Stanford Univ. & partner sites. URL: <https://republicofletters.stanford.edu/>.
5. Prosopography of the Byzantine World (PBW). King's College London. URL: <https://pbw2016.kdl.kcl.ac.uk/>.
6. Digital Prosopography of the Roman Republic (DPRR). King's College London. URL: <https://romanrepublic.ac.uk/>.
7. Journal of Historical Network Research. URL: <https://jhn.net/>.
8. Fowler J.H., Johnson T.R., Spriggs J.F. II, Jeon S., Wahlbeck P.J. Network Analysis and the Law: Measuring the Legal Importance of Precedents at the U.S. Supreme Court. *Political Analysis*. 2007. Vol. 15, No. 3. P. 324–346. <https://doi.org/10.1093/pan/mpm011>.
9. Kerschbaumer F., von Keyserlingk L., Stark M., Düring M. (eds.). *The Power of Networks: Prospects of Historical Network Research*. London; New York : Routledge, 2020. 280 p. URL: <https://philpapers.org/rec/KERTPO-23>.
10. Buchnea E., Elsañ Z. Historical social network analysis: Advancing new directions for international business research. *International Business Review*. 2022. Vol. 31. Article 101990. <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2022.101990>.
11. Аналітично-порівняльне правознавство – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». URL: <https://app-journal.in.ua/>.
12. Косаревська Р., Левченко О. Цифровізація історичних пам'яток України в контексті архітектури та містобудування: створення віртуальних музеїв та майданчиків. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2023. Вип. 67. С. 60–71. <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2023.67.60-71>.

13. Granovetter M. The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*. 1973. Vol. 78, No. 6. P. 1360–1380. <https://doi.org/10.1086/225469>.
14. Emirbayer M., Goodwin J. Network Analysis, Culture, and the Problem of Agency. *American Journal of Sociology*. 1994. Vol. 99, No. 6. P. 1411–1454. <https://doi.org/10.1086/230450>.
15. Düring M., Kamp M., Burri-Barabas M. (eds.) *Historical Network Research: Theories, Methods and Applications*. Leipzig : HNR Press, 2015. 310 p.
16. Edelstein D., Findlen P., Ceserani G., Winterer C., Coleman N. Historical Research in a Digital Age: Reflections from the Mapping the Republic of Letters Project. *The American Historical Review*. 2017. № 122. P. 400–424. <https://doi.org/10.1093/ahr/122.2.400>.
17. Buchnea E., Elsahn Z. Historical social network analysis: Advancing new directions for international business research. *International Business Review*. 2022. Volume 31. Issue 5. <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2022.101990>.
18. Girvan M., Newman M.E.J. Community Structure in Social and Biological Networks. *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*. 2002. Vol. 99, No. 12. P. 7821–7826. <https://doi.org/10.1073/pnas.122653799>.
19. Padgett J.F., Ansell C.K. Robust Action and the Rise of the Medici, 1400–1434. *American Journal of Sociology*. 1993. Vol. 98, No. 6. P. 1259–1319. <https://doi.org/10.1086/230190>.
20. Siems M.M., Sithigh D.M. Mapping Legal Research. *The Cambridge Law Journal*. Volume 71, Issue 3, November 2012, P. 651–676. <https://doi.org/10.1017/S0008197312000852>.
21. Scott J. *Social Network Analysis*. 4th ed. London : Sage, 2017. 256 p. <https://doi.org/10.4135/9781529716597>.
22. Borgatti S.P., Mehra A., Brass D.J., Labianca G. Network Analysis in the Social Sciences. *Science*. 2009. Vol. 323, No. 5916. P. 892–895. <https://doi.org/10.1126/science.1165821>.
23. Bell J. Path Dependence and French Administrative Law. In book: *Essays in Law and History for David Ibbetson*. 2024. P. 239–258. <https://doi.org/10.5040/9781509970681.ch-017>.
24. Carlson K., Livermore M.A., Rockmore D. A Quantitative Analysis of Writing Style on the U.S. Supreme Court. 93. *Washington University Law Review*. 2016. 1461. https://openscholarship.wustl.edu/law_lawreview/vol93/iss6/6.
25. Fowler J.H., Jeon S. The Authority of Supreme Court Precedent. *Social Networks*. 2008. Vol. 30, No. 1. P. 16–30. <https://doi.org/10.1016/j.socnet.2007.05.001>.
26. Mueller L.A., Kugler K.G., Graber A., Emmert-Streib F., Dehmer M. Structural measures for network biology using QuACN. *BMC Bioinformatics*. 2011. № 12. P. 492. <https://doi.org/10.1186/1471-2105-12-492>.
27. Ruhl J.B., Katz D.M., Bommarito M.J. Harnessing Legal Complexity. *Science*. 2017. Vol. 355, No. 6332. P. 1377–1378. <https://doi.org/10.1126/science.aag3013>.
28. Archambeault J., Bidian C., Evans M. Mapping Knowledge Domains to Better Forecast the Future: Challenges at the National Research Council Canada. *Proceedings of the Annual Conference of CAIS Actes Du congrès Annuel De l'ACSI*. 2016. <https://doi.org/10.29173/cais889>.
29. Saunier P.-Y. *Transnational History*. Palgrave Dictionary of Transnational History. London : Palgrave Macmillan, 2013. P. 1047–1055. URL: <https://shs.hal.science/halshs-00922207v1/document>.
30. Snijders, Tom A.B. Models for Longitudinal Network Data. Chapter 11 in P. Carrington, J. Scott, and S. Wasserman (Eds.). *Models and methods in social network analysis*. New York : Cambridge University Press. 2005. P. 215–247. https://www.stats.ox.ac.uk/~snijders/siena/cup_ch11.pdf.
31. Czernek-Marszałek K. Applying mixed methods in social network research – The case of cooperation in a Polish tourist destination. *Journal of Destination Marketing & Management*. 2019. Vol. 11. P. 40–52. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2018.10.004>.
32. Jänicke S., Franzini G., Cheema M.F., Scheuermann G. On Close and Distant Reading in Digital Humanities: A Survey and Future Challenges. *Digital Scholarship in the Humanities*. 2018. Vol. 33, No. 1. P. 23–46. URL: <https://imada.sdu.dk/u/stjaenicke/data/papers/Survey.pdf>.

References

1. Pasichnyk, N., Rizhniak, R. (2025). Suchasni metodolohichni innovatsii v istoryko-pravovykh doslidzhenniakh: tsyfrova humanitarystyka ta pravova antropolohiia [Modern Methodological Innovations in Historical and Legal Research: Digital Humanities and Legal Anthropology]. *Our Law – Nashe pravo*, 3, 290–301. <https://doi.org/10.71404/NP.2025.3.41> [in Ukrainian].
2. Wasserman S., Faust K. (1994). *Social Network Analysis: Methods and Applications*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 825 p. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511815478> [in English].
3. Pasichnyk, N., Rizhniak, R. (2025). Numismatic journals from the Scopus scientometric database: statistics, trends, collaboration. *Scientometrics*, 130(3), 1967–1987. <https://doi.org/10.1007/s11192-025-05273-7> [in English].

4. Mapping the Republic of Letters. Stanford Univ. & partner sites. Retrieved from: <https://republicofletters.stanford.edu/> [in English].
5. Prosopography of the Byzantine World (PBW). King's College London. Retrieved from: <https://pbw2016.kdl.kcl.ac.uk/> [in English].
6. Digital Prosopography of the Roman Republic (DPRR). King's College London. Retrieved from: <https://romanrepublic.ac.uk/> [in English].
7. Journal of Historical Network Research. Retrieved from: <https://jhnr.net/> [in English].
8. Fowler, J.H., Johnson, T.R., Spriggs, J.F. II, Jeon, S., Wahlbeck P.J. (2007). Network Analysis and the Law: Measuring the Legal Importance of Precedents at the U.S. Supreme Court. *Political Analysis*, 15(3), 324–346. <https://doi.org/10.1093/pan/mpm011> [in English].
9. Kerschbaumer, F., von Keyserlingk, L., Stark, M., Düring, M. (eds.). (2020). The Power of Networks: Prospects of Historical Network Research. London; New York: Routledge, 280 p. Retrieved from: <https://philpapers.org/rec/KERTPO-23> [in English].
10. Buchnea, E., Elsahn, Z. (2022). Historical social network analysis: Advancing new directions for international business research. *International Business Review*, 31. Article 101990. <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2022.101990> [in English].
11. Analitichno-porivnialne pravoznavstvo – elektronne naukovе vydannia yurydychnoho fakultetu DVNZ «Uzhhorodskyi natsionalnyi universytet» *Analytical and Comparative Jurisprudence – Electronic Scholarly Professional Journal of the Faculty of Law, Uzhhorod National University*. Retrieved from: <https://app-journal.in.ua/> [in Ukrainian].
12. Kosarevska, R., Levchenko, O. (2023). Tsyfrovizatsiia istorichnykh pamiatok Ukrainy v konteksti arkhitektury ta mistobuduvannia: stvorennia virtualnykh muzeiv ta maidanchykyv [Digitalization of Historical Monuments of Ukraine in the Context of Architecture and Urban Planning: Creation of Virtual Museums and Platforms]. *Suchasni problemy Arkhitektury ta Mistobuduvannia – Modern Problems of Architecture and Urban Planning*, 67, 60–71. <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2023.67.60-71> [in Ukrainian].
13. Granovetter, M. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360–1380. <https://doi.org/10.1086/225469> [in English].
14. Emirbayer, M., Goodwin, J. (1994). Network Analysis, Culture, and the Problem of Agency. *American Journal of Sociology*, 99(6), 1411–1454. <https://doi.org/10.1086/230450> [in English].
15. Düring, M., Kamp, M., Burri-Barabas, M. (eds.). (2015). *Historical Network Research: Theories, Methods and Applications*. Leipzig: HNR Press, 310 p. [in English].
16. Edelstein, D., Findlen, P., Ceserani, G., Winterer, C., Coleman, N. (2017). Historical Research in a Digital Age: Reflections from the Mapping the Republic of Letters Project. *The American Historical Review*, 122, 400–424. <https://doi.org/10.1093/ahr/122.2.400> [in English].
17. Buchnea, E., Elsahn, Z. (2022). Historical social network analysis: Advancing new directions for international business research. *International Business Review*, 31(5). <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2022.101990> [in English].
18. Girvan, M., Newman, M.E.J. (2002). Community Structure in Social and Biological Networks. *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*, 99(12), 7821–7826. <https://doi.org/10.1073/pnas.122653799> [in English].
19. Padgett, J.F., Ansell, C.K. (1993). Robust Action and the Rise of the Medici, 1400–1434. *American Journal of Sociology*, 98(6), 1259–1319. <https://doi.org/10.1086/230190> [in English].
20. Siems, M.M., Sithigh, D.M. (2012). Mapping Legal Research. *The Cambridge Law Journal*, 71(3), 651–676. <https://doi.org/10.1017/S0008197312000852> [in English].
21. Scott, J. (2017). *Social Network Analysis*. 4th ed. London: Sage, 256 p. <https://doi.org/10.4135/9781529716597> [in English].
22. Borgatti, S.P., Mehra, A., Brass, D.J., Labianca, G. (2009). Network Analysis in the Social Sciences. *Science*, 323(5916), 892–895. <https://doi.org/10.1126/science.1165821> [in English].
23. Bell, J. (2024). Path Dependence and French Administrative Law. In book: *Essays in Law and History for David Ibbetson*, 239–258. <https://doi.org/10.5040/9781509970681.ch-017> [in English].
24. Carlson, K., Livermore, M.A., Rockmore, D. (2016). A Quantitative Analysis of Writing Style on the U.S. Supreme Court. 93. *Washington University Law Review*, 1461. Retrieved from: https://openscholarship.wustl.edu/law_lawreview/vol93/iss6/6 [in English].
25. Fowler, J.H., Jeon, S. (2008). The Authority of Supreme Court Precedent. *Social Networks*, 30(1), 16–30. <https://doi.org/10.1016/j.socnet.2007.05.001> [in English].
26. Mueller, L.A., Kugler, K.G., Graber, A., Emmert-Streib, F., Dehmer, M. (2011). Structural measures for network biology using QuACN. *BMC Bioinformatics*, 12, 492. <https://doi.org/10.1186/1471-2105-12-492> [in English].
27. Ruhl, J.B., Katz, D.M., Bommarito, M.J. (2017). Harnessing Legal Complexity. *Science*, 355(6332), 1377–1378. <https://doi.org/10.1126/science.aag3013> [in English].

28. Archambeault, J., Bidian, C., Evans, M. (2016). *Mapping Knowledge Domains to Better Forecast the Future: Challenges at the National Research Council Canada*. Proceedings of the Annual Conference of CAIS Actes Du congrès Annuel De l'ACSI. <https://doi.org/10.29173/cais889> [in English].
29. Saunier, P.-Y. (2013). Transnational History. Palgrave Dictionary of Transnational History. London: Palgrave Macmillan, 1047–1055. Retrieved from: <https://shs.hal.science/halshs-00922207v1/document> [in English].
30. Snijders, Tom A.B. (2005). Models for Longitudinal Network Data. Chapter 11 in P. Carrington, J. Scott, and S. Wasserman (Eds.). *Models and methods in social network analysis*. New York: Cambridge University Press, 215–247. https://www.stats.ox.ac.uk/~snijders/siena/cup_ch11.pdf [in English].
31. Czernek-Marszałek, K. (2019). Applying mixed methods in social network research – The case of cooperation in a Polish tourist destination. *Journal of Destination Marketing & Management*, 11, 40–52. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2018.10.004> [in English].
32. Jänicke, S., Franzini, G., Cheema, M.F., Scheuermann, G. (2018). On Close and Distant Reading in Digital Humanities: A Survey and Future Challenges. *Digital Scholarship in the Humanities*, 33(1), 23–46. Retrieved from: <https://imada.sdu.dk/u/stjaenicke/data/papers/Survey.pdf> [in English].

Дата надходження статті: 29.10.2025

Дата прийняття статті: 21.11.2025

Опубліковано: 26.12.2025

УДК 17+340

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-4-9>**Пікуля Тетяна Олександрівна**

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теоретичної юриспруденції
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана
ORCID: 0000-0003-0430-3255
Scopus Author ID: 59181010600
ResearcherID: I-2128-2018

ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ОСМИСЛЕННЯ

Стаття присвячена філософсько-правовому осмисленню категорії «гідність людини», яка включає етичні, соціальні, політичні та юридичні виміри. Встановлено, що у філософії права поняття гідності розглядається не лише як внутрішнє моральне почуття чи соціальна цінність, але й як фундаментальний принцип, який забезпечує автономію та свободу особистості. Згідно з теорією «комунікативної дії» сучасного німецького філософа і соціолога Юргена Габермаса, людська гідність є найвищою моральною і правовою цінністю, яка лежить в основі демократичного суспільства. Вона виступає як принцип, що має забезпечити рівне ставлення до кожної людини, незалежно від її походження, переконань чи соціального статусу.

В юридичному аспекті гідність людини є основоположною категорією, яка закріплюється в міжнародних актах, зокрема у Загальній декларації прав людини ООН.

Особливу увагу приділено історичному контексту розуміння гідності, починаючи з античних мислителів, таких як Фома Аквінський, і закінчуючи сучасними правознавцями. Розглянуто вплив природно-правових поглядів, зокрема Дж. Локка, на сучасні міжнародні правові документи, що забезпечують захист прав людини, включаючи право на гідність. З'ясовано, що публікації останніх років наголошують на необхідності переосмислення людської гідності у світлі глобалізаційних процесів, зокрема в контексті сучасних викликів, таких як російсько-українська війна та порушення прав людини в Україні.

У статті акцентована увага на тому, що завдяки різниці у методологічних підходах до розуміння людської гідності філософів і правознавців увага дослідників може бути сконцентрована на таких аспектах: автономії людини, естетичній якості, універсальному праві на рівності.

У статті проаналізований зміст окремих ознак, які характеризують поняття «гідність людини», зокрема: автономність, рівність, право на захист від жорстокого поводження та дискримінації, а також право на участь у політичних та соціальних процесах. У рамках відповідних ознак гідність розглядається не лише як моральна категорія, а й як основа для забезпечення основних прав і свобод, таких як право на життя, свободу та доступ до освіти, медицини та соціального захисту.

Наприкінці дослідження акцентується увага на важливості захисту людської гідності в умовах цифрових технологій та глобалізації, що ставить нові питання щодо забезпечення права на гідність в Інтернеті та боротьби з кібербулінгом. Автор також вказує на розширення розуміння гідності, зокрема через інклюзивність і рівність, що особливо актуально для захисту прав меншин в умовах сучасних соціальних і політичних викликів.

Таким чином, стаття пропонує комплексне осмислення категорії гідності людини, поєднуючи філософські та правові аспекти, підкреслює її важливість у контексті сучасних глобальних змін.

Ключові слова: гідність, гідність людини, честь, права, свободи.

Pikulia T. O. Human dignity: philosophical and legal understanding

The article is devoted to the philosophical and legal understanding of the category “human dignity”, which encompasses ethical, social, political, and legal dimensions. It is established that in the philosophy of law, the concept of dignity is considered not only as an internal moral feeling or social value but also as a fundamental principle ensuring personal autonomy and freedom. According to the theory of “communicative action” by contemporary German philosopher and sociologist Jürgen Habermas, human dignity is the highest moral and legal value underpinning democratic society. It serves as a principle that ensures equal treatment of every individual, regardless of their origin, beliefs, or social status.

© Пікуля Т. О., 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

In the legal aspect human dignity is a fundamental category enshrined in international instruments, including the Universal Declaration of Human Rights by the United Nations.

Particular attention is paid to the historical context of understanding dignity, starting with ancient thinkers, such as Thomas Aquinas, and ending with modern legal scholars. The influence of natural law views, particularly those of John Locke, on contemporary international legal documents that protect human rights, including the right to dignity, is analyzed. It is revealed that recent publications emphasize the need to reconsider human dignity in light of globalization processes, especially in the context of modern challenges such as the Russian-Ukrainian war and human rights violations in Ukraine.

The article highlights that due to differing methodological approaches to understanding human dignity by philosophers and legal scholars, researchers' attention can focus on aspects such as human autonomy, aesthetic quality, and the universal right to equality.

The article examines the content of individual characteristics that define the concept of "human dignity", including autonomy, equality, the right to protection from cruel treatment and discrimination, as well as the right to participate in political and social processes. Within these characteristics, dignity is considered not only as a moral category but also as a basis for ensuring fundamental rights and freedoms, such as the right to life, liberty, and access to education, healthcare, and social protection.

Towards the end of the study, attention is drawn to the importance of protecting human dignity in the context of digital technologies and globalization, which raise new questions about ensuring the right to dignity on the Internet and combating cyberbullying. The author also points to the expanding understanding of dignity, particularly through inclusivity and equality, which is especially relevant for protecting minority rights in the face of modern social and political challenges.

Thus, the article offers a comprehensive understanding of the category of human dignity, combining philosophical and legal aspects and emphasizing its importance in the context of contemporary global changes.

Key words: *dignity, human dignity, honor, rights, freedoms.*

Вступ. Актуальність філософсько-правового осмислення категорії «гідність людини» має виключне значення для сучасного суспільства та захисту прав людини. У сучасному світі, де зростають виклики, пов'язані з порушенням прав і свобод особистості, питання гідності набули особливої важливості. Гідність є фундаментальною категорією, що лежить в основі всіх прав людини, визначаючи їхню цінність і незаперечність.

Проте, незважаючи на численні дослідження, досі наявні різні підходи до розуміння цієї категорії як у філософському, так і в правовому аспектах. Особливо актуальним є питання забезпечення та захисту гідності в умовах збройних конфліктів, соціальної нерівності та інформаційних загроз. Важливо також враховувати, що гідність людини тісно пов'язана з такими категоріями, як свобода, справедливість і відповідальність. Її правове закріплення та реальне забезпечення є індикатором рівня розвитку демократичного суспільства.

Дослідження філософсько-правового змісту гідності людини є актуальним і необхідним для вирішення сучасних проблемних питань у сфері прав і свобод людини й громадянина.

Матеріали та методи. Методологічну основу статті становить сукупність загальнонаукових та спеціально-правових методів, що забезпечили цілісне та комплексне осмислення проблематики.

Зокрема, діалектичний метод застосовано для розкриття сутності категорії «гідність людини» у її історичному розвитку та сучасному розумінні; історико-правовий метод дав змогу простежити становлення уявлень про гідність у працях мислителів, а також визначити її місце в міжнародних і національних правових актах; порівняльно-правовий метод використано для зіставлення різних підходів до розуміння гідності у філософії та юриспруденції; формально-юридичний метод дозволив розкрити зміст правових норм, що закріплюють право людини на гідність та гарантують його захист. Застосування зазначених методів дало можливість поєднати філософські та правові підходи, виявити історичну тяглість у трактуванні гідності людини, а також сформулювати її значення як фундаментальної категорії права.

Результати. Людська гідність є фундаментальним поняттям не лише юридичної науки, а й філософії та інших галузей знань. Особливо актуальним стає її дослідження в умовах проти-

дії російській агресії, адже ми стали свідками масштабних порушень людської гідності, зокрема в Бучі, Ірпені, Ізюмі та інших містах України. Саме тому нині переосмислення поняття «гідність людини» набуває виняткової важливості.

Згідно з поглядами античних філософів, людська гідність є основною концептуальною складовою частиною прав людини. Вона розглядається як фундаментальне право кожної особи на повагу, захист від принижень і визнання її унікальності та цінності. Ідея полягає в тому, що кожна людина, просто будучи людиною, наділена певними правами, які є невід'ємними та незалежними від будь-яких зовнішніх факторів [1, с. 170; 2, с. 74].

Значення права на людську гідність нерозривно пов'язане з релігійними та моральними засадами. Разом із тим, як зазначає Ю. Габермас, релігія, етика та мораль не мають вирішального впливу на право, виходячи з принципів світоглядного плюралізму [3, с. 81].

Античний філософ Фома Аквінський підкреслював, що людська особистість є «найбагатороднішою» у розумній природі. Оперуючи ідеями природного права, він стверджував, що метою держави є створення умов для гідного життя кожної людини, а природний закон вимагає поваги до гідності людини. Кожна особа має не лише божественну, а й природну гідність, що дає їй право на гідне існування [4, с. 31].

Однак, на думку вітчизняного конституціоналіста С. Вдовіченка, цей підхід не є бездоганим, оскільки, хоча світ може змінювати свої знання про себе, це не є підставою для заперечення деяких істин, які є вічними для людства і потребують не скасування, а більш глибокого дослідження [5, с. 60].

Переходячи до визначення сучасного поняття гідності людини, потрібно зазначити, що проблемами гідності людини займався професор Гарвардського університету Майкл Розен. Вищезазначений вчений у своїй книзі «Гідність: його історія і значення» виділяє три основні підходи до визначення поняття гідності. Перший підхід ставить під сумнів необхідність цього поняття, оскільки всі аспекти гідності можна охопити через поняття автономії людини, зокрема її здатність приймати раціональні рішення, що часто вважа-

ється тим, що надає людині особливу гідність, відрізняючи її від тварин [6, с. 39].

Інший підхід критикує загальність поняття гідності, вважаючи, що воно повинно мати більш обмежене значення, наприклад, як естетична якість або моральна доблесть, а не як універсальне право, що підкріплює рівність громадянських прав [6, с. 43].

Третій підхід полягає в тому, що поняття «гідність» не має чітко визначеного значення, а служить засобом для вираження різних політичних, соціальних і релігійних концепцій, що призводить до ситуацій, коли люди з різними поглядами одночасно виступають за захист гідності [7, с. 33].

Сучасний підхід до людської гідності в більшості демократичних держав світу багато в чому заснований на природно-правових поглядах Дж. Локка. Відзначимо, що навіть сучасна система захисту прав людини, яка бере свій початок з утворення ООН, загалом ґрунтується на таких самих поглядах, що свідчить про важливість розробки Дж. Локка. Саме після Другої світової війни виявилась нагальна потреба легалізувати у спеціальному документі, схваленому світовим співтовариством, принципові ідеї та засади доктрини природного права та нормативні положення, що з неї випливають. В результаті це дістало відображення у Загальній декларації прав людини 1948 р., Пакті про економічні, соціальні та культурні права та Пакті про громадянські та політичні права 1966 р., що разом із Загальною декларацією прийнято називати Міжнародним Біллем про права людини» [8, с. 50].

Разом із тим потрібно зазначити, що поряд з міжнародними і теоретичними підходами вітчизняні правознавці також активно займаються дослідженням категорії гідності.

Так, відомий український дослідник у сфері філософії права П. Рабінович підкреслює, що людська гідність є самоцінністю особистості, незалежною від її соціальних чи біологічних характеристик, і є основою для рівності всіх людей у контексті їхньої гідності [9, с. 21].

Своєю чергою В. Підгородинський трактує гідність як позитивну самооцінку особи, що надає їй право на повагу і захист від жорстокого або принизливого поводження [10, с. 90].

Натомість О. Храмцов розглядає гідність як інтерес, що потребує визнання з боку суспільства [11, с. 189], а А. Церковна наголошує на значущості людської гідності як для особистості, так і для суспільства, підкреслюючи її моральну і духовну цінність [12, с. 43].

З позицій цивільного права Р. Стефанчук визначає гідність як два складники – об’єктивний та суб’єктивний, де об’єктивний складник пов’язаний з моральною цінністю особистості в контексті суспільних відносин, а суб’єктивний – з усвідомленням людиною своєї гідності [13, с. 231].

Отже, в науці сформульовано низку підходів до сучасного розуміння гідності людини, на основі яких сформулюємо ознаки, притаманні цьому явищу.

Ознаки, притаманні поняттю «гідність людини», є сукупністю моральних, правових та соціальних характеристик, що визначають цінність та значущість особистості у суспільстві. Гідність людини проявляється в усвідомленні власної цінності та позитивній самооцінці незалежно від обставин, рівності всіх у правах і свободах, захисті від дискримінації та приниження, праві на автономність і самостійні рішення. Вона передбачає моральну відповідальність, дотримання духовних і моральних цінностей, гарантію базових потреб і прав, таких як життя, освіта, здоров’я та участь у суспільному житті, а також визнання й повагу особи з боку суспільства [14, с. 261].

У наш час гідність людини розглядається не лише як моральна категорія, але й як основне право, яке визначає взаємини між індивідом і суспільством, а також між державою та особистістю. Зрештою, з проголошенням універсальних прав людини, особливо після ухвалення Загальної декларації прав людини в 1948 році, ідея гідності набула юридичної сили, ставши основою для розробки законів, що відповідно захищають права індивідів від принижень, жорстоких і нелюдських практик.

Разом із тим сучасне розуміння гідності також розширюється на питання інклюзивності, рівності та прав меншин, зокрема на захист гідності в умовах гендерних, расових чи соціальних нерівностей. Відзначається, що гідність людини є не лише внутрішньою, мо-

ральною характеристикою, а і соціальною, яка проявляється через рівність прав, доступ до освіти, медичних послуг і соціального захисту.

Сучасні філософи та правознавці також підкреслюють важливість розвитку концепції гідності в умовах глобалізації, коли культура, технології та нові форми комунікації змінюють суспільні відносини та ставлення до індивідуальної гідності. В умовах цифрових технологій виникають нові питання, як захищати гідність в Інтернеті, де люди можуть зазнавати кібербулінгу, порушення приватності та маніпуляцій [15, с. 405].

Висновки. Таким чином, в підсумку, проаналізувавши різноманітні підходи до трактування гідності людини, можемо зробити висновок, що гідність людини – це внутрішня, невід’ємна і непорушна цінність кожної людини, яка визначає її право на повагу, захист і визнання її особистісної неповторності та моральної цінності. Це поняття базується на переконанні, що кожна людина має вроджені права, які не залежать від її соціального становища, раси, статі, релігії чи інших зовнішніх чинників. Гідність є моральною основою, на якій будується соціальна взаємодія, права людини та принципи правосуддя. Вона стоїть не лише зовнішнього ставлення до індивіда, але й внутрішнього самоусвідомлення, самоповаги, а також взаємного визнання між особою і суспільством. Сучасне трактування гідності людини відображає розширення розуміння цієї категорії в умовах глобалізації, розвитку прав людини та нових соціальних та політичних реалій. У сучасному світі гідність людини розглядається як основа для забезпечення рівності прав і свобод усіх людей, незалежно від їхнього соціального становища чи особистісних характеристик. Гідність людини є фундаментальним принципом у міжнародному праві, і її захист має бути гарантований усіма державами через національні конституції та міжнародні угоди. Таким чином, сучасне розуміння гідності людини поєднує елементи моральності, правозахисної діяльності, соціальної рівності та технологічних викликів, що ставить перед суспільством нові завдання щодо її захисту та розвитку в умовах мінливого світу.

Література

1. Віхи в історії античної естетики : збірник / Пер. з давньогрец. та латин. Упоряд., ст. та приміт. Й.У. Кобова. Київ : Мистецтво, 1988. 288 с.
2. Glensy Rex D. The Right to Dignity. *Columbia Human Rights Law Review*. 2011. № 43. Р. 65–142.
3. 3. Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії. / Пер. з нім. А. Дахній; наук. ред. Б. Поляруш. Львів : Астролябія, 2005. 416 с.
4. Демків Р.Я. Конституційне право України : курс лекцій. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 474 с.
5. Вдовіченко С. Право на людську гідність: українська теорія і практика у контексті європейського досвіду. Вісник Конституційного Суду України. 2012. № 4. С. 55–62.
6. Rosen M. Dignity: Its History and Meaning. Cambridge, MA; London : Harvard University Press, 2012. XXII, 176 p.
7. Perspectives on Human Dignity: A Conversation. / Eds. J. Malpas, N. Lickiss. Dordrecht, 2007. 180 p.
8. Дучак Б.Л. Людська гідність у праві. Наукові записки НаУКМА. *Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С. 47–50.
9. Рабінович П.М. Право людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Харків : Право, 1997. 64 с.
10. Підгородинський В. Поняття честі та гідності особи. Вісник прокуратури. 2009. № 10. С. 88–94.
11. Храмцов О.М. Честь та гідність особи як об'єкт кримінально-правової охорони. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2004. Вип. 25. С. 186–191.
12. Церковна А.О. Гідність і честь у цивільному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. : 12.00.03 «Цивільне право; цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ, 2003. 53 с.
13. Стефанчук Р.О. До питання про поняття та зміст права на гідність та честь. Правова держава. 2004. Вип. 15. С. 229–239.
14. Розвадовський В.І. Людська гідність як конституційна цінність та принцип правової держави. Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави : збірник тез наук.-практ. конф. Хмельницький, 2018. С. 259–266.
15. Волкова Ю.Ф. Гідність людини як найвища цінність в умовах глобалізаційного світу. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : *Право*. Ужгород, 2023. Т. 2. Вип. 79. С. 402–407. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.63>

References

1. Vikhy v istorii antychnoi estetyky (1988). [Landmarks in the history of ancient aesthetics] (Y. Kobov, Comp., Trans., and Notes). Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
2. Glensy, R.D. (2011). The Right to Dignity. *Columbia Human Rights Law Review*, 43, 65–142 [in English].
3. Habermas, Yu. (2005). Zaluchennia inshogo: Studii z politychnoi teorii [The inclusion of the other: Studies in political theory] (A. Dakhnii, Trans.; B. Poliarush, Ed.). Lviv: Astroliabiia [in Ukrainian].
4. Demkiv, R.Ya. (2012). Konstytutsiine pravo Ukrainy: kurs leksi [Constitutional law of Ukraine: Lecture course]. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
5. Vdovichenko, S. (2012). Pravo na liudsku hidnist: ukrainska teoriia i praktyka u konteksti yevropeiskoho dosvidu [The right to human dignity: Ukrainian theory and practice in the context of European experience]. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy*, 4, 55–62 [in Ukrainian].
6. Rosen, M. (2012). *Dignity: Its History and Meaning*. Cambridge, MA & London: Harvard University Press [in English].
7. Malpas, J., & Lickiss, N. (Eds.). (2007). *Perspectives on Human Dignity: A Conversation*. Dordrecht: Springer [in English].
8. Duchak, B.L. (2017). Liudska hidnist u pravi [Human dignity in law]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky*, 200, 47–50 [in Ukrainian].
9. Rabinovych, P.M. (1997). Pravo liudyny i hromadianyna u Konstytutsii Ukrainy (do interpretatsii vykhidnykh konstytutsiinykh polozhen) [Human and citizen rights in the Constitution of Ukraine (on interpretation of basic constitutional provisions)]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
10. Pidhorodynskiy, V. (2009). Poniattia chesti ta hidnosti osoby [The concept of honor and dignity of a person]. *Visnyk prokuratury*, 10, 88–94 [in Ukrainian].
11. Khromtsov, O.M. (2004). Chest ta hidnist osoby yak ob'iekt kryminalno-pravovoi okhorony [Honor and dignity of a person as an object of criminal-legal protection]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, 25, 186–191 [in Ukrainian].

12. Tserkovna, A.O. (2003). Hidnist i chest u tsyvilnomu pravi Ukrainy [Dignity and honor in civil law of Ukraine]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
13. Stefanchuk, R.O. (2004). Do pytannia pro poniattia ta zmist prava na hidnist ta chest [On the concept and content of the right to dignity and honor]. *Pravova derzhava*, 15, 229–239 [in Ukrainian].
14. Rozvadovskyi, V.I. (2018). Liudska hidnist yak konstytutsiina tsinnist ta pryntsyp pravovoi derzhavy [Human dignity as a constitutional value and the principle of the rule of law]. In *Liudska hidnist i prava liudyny yak osnova konstytutsiinoho ustroiu derzhavy: zbirnyk tez nauk.-prakt. konf.* (pp. 259–266). Khmelnytskyi [in Ukrainian].
15. Volkova, Yu.F. (2023). Hidnist liudyny yak naivyshecha tsinnist v umovakh hlobalizatsiinoho svitu [Human dignity as the highest value in the globalized world]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii Pravo*, 2(79), 402–407. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.63> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 22.09.2025

Дата прийняття статті: 29.10.2025

Опубліковано: 26.12.2025

УДК 343.132

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-4-10>**Романов Віталій Олександрович**

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри спеціальних поліцейських дисциплін та базової

загальної підготовки

Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: 0000-0002-8569-5723

**РЕАЛІЗАЦІЯ ОBOB'ЯЗКУ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО НСРД В УКРАЇНІ:
АНАЛІЗ СТ. 253 КПК У СВІТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ**

У цій статті виконано ґрунтовний аналіз проблеми реалізації обов'язку повідомлення осіб, щодо яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії (НСРД), передбаченого нормами кримінального процесуального права України. Розглянуто правову природу інституту повідомлення як важливого елементу системи гарантій захисту приватного життя та процесуальної справедливості; показано його роль у відновленні процесуальної рівноваги після проведення НСРД.

Проаналізовано національну судову практику, зокрема позиції Верховного Суду, які підкреслюють необхідність дотримання принципу своєчасного інформування, водночас допускаючи, що в окремих випадках порушення формалізованого порядку повідомлення не обов'язково призводить до неприйнятності зібраних доказів. Розглянуто також прецеденти Європейського суду з прав людини, які закріпили підхід «повідомлення плюс можливість оскарження» як базовий механізм захисту від неконтрольованого втручання у приватне життя та як гарантію ефективного судового нагляду.

Виконано порівняльний аналіз регулювання в Німеччині, Франції та Польщі, де поєднання судового контролю, встановлених термінів повідомлення та механізмів відшкодування створює ширший комплекс запобіжних заходів проти зловживань. У цих правових системах функціонують реальні інструменти відповідальності для посадових осіб, процедури автоматичного або судового повідомлення, а також дієві шляхи адміністративного і цивільного оскарження й відшкодування збитків.

Проведений порівняльний висновок свідчить, що українське регулювання є не досить ефективним: відсутність чітко встановленої відповідальності за неповідомлення, нечіткі процедури відстрочення та обмежений судовий контроль підвищують ризик формальної реалізації гарантій і ускладнюють доступ до справедливої компенсації для осіб, чий права було порушено.

На підставі аналізу обґрунтовано необхідність системних законодавчих змін, спрямованих на наближення національної процедури до європейських стандартів. Запропоновано ключові напрями реформ: визначити правові наслідки неповідомлення, запровадити дисциплінарну та адміністративну відповідальність для службовців, створити механізм автоматичного повідомлення через суд, чітко регламентувати підстави і строки відстрочення повідомлення з обов'язковою судовою перевіркою та забезпечити ефективну систему компенсації шкоди. Ці заходи сприятимуть підвищенню прозорості процедур НСРД і реальній гарантії захисту прав людини в кримінальному процесі.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, повідомлення особи, тимчасове обмеження конституційних прав особи, допустимість доказів, відшкодування шкоди, КПК України, судовий контроль.

Romanov V. O. Implementation of the notification obligation regarding covert investigative actions in Ukraine: analysis of article 253 of the Criminal Procedure Code in the light of European standards

This article provides a thorough analysis of the problem of implementing the duty to notify persons subjected to covert investigative (surveillance) measures as prescribed by the criminal procedure law of Ukraine. It examines the legal nature of the notification institution as a crucial element of the system of guarantees protecting private life and procedural fairness and demonstrates its role in restoring procedural equilibrium after intrusion into the individual sphere.

The study analyzes domestic case law, notably the Supreme Court's positions, which emphasize the need to observe the principle of timely notification while acknowledging that, in certain cases, breaches of formal notification procedures do not necessarily render collected evidence inadmissible. It also reviews European Court of Human Rights precedents that have enshrined the "notification plus the possibility to challenge" approach as a basic protection mechanism against uncontrolled intrusions into private life and as a guarantee of effective judicial oversight.

A comparative analysis of regulation in Germany, France, and Poland shows that the combination of judicial control, fixed notification deadlines, and compensation mechanisms creates a broader set of safeguards against abuse. In these legal systems there are concrete accountability instruments for officials, procedures for automatic or court-ordered notification, and effective avenues for administrative and civil redress and compensation.

The comparative conclusion indicates that Ukrainian regulation is insufficiently effective: the lack of clearly defined liability for failure to notify, unclear procedures for deferring notification, and limited judicial oversight increase the risk of purely formal compliance with guarantees and hinder access to fair compensation for persons whose rights have been violated.

Based on this analysis, the article substantiates the need for systemic legislative reforms aimed at aligning national procedure with European standards. Key reform directions are proposed: define legal consequences for failure to notify; introduce disciplinary and administrative liability for officials; create a mechanism for automatic court notification; clearly regulate grounds and time-limits for deferring notification with mandatory judicial review; and ensure an effective compensation system. These measures would enhance the transparency of covert investigative procedures and strengthen real guarantees for the protection of human rights in the criminal process.

Key words: *covert investigative actions, notification of individuals, Temporary restriction of constitutional rights of the individual, admissibility of evidence, compensation for harm, Criminal Procedure Code of Ukraine, judicial oversight.*

Вступ. Негласні слідчі (розшукові) дії – це процесуальні заходи, що здійснюються без відома особи та потенційно обмежують її конституційні права, зокрема втручання в особисте і сімейне життя, таємницю листування і свободу спілкування [1, с. 138–142]. У зв'язку з високим ризиком необґрунтованого втручання у приватне життя проведення НСРД повинно супроводжуватися чіткими інституційними гарантіями – судовим контролем, визначенням розумних строків, прозорою процедурою повідомлення та забезпеченням можливості ефективного оскарження.

Відповідно до статті 253 Кримінального процесуального кодексу України особа, щодо якої проводилися НСРД, має бути письмово повідомлена слідчим або прокурором не пізніше ніж через один рік після завершення таких дій, але до моменту подання обвинувального акта до суду [2]. Водночас чинне законодавство не містить положень щодо юридичної відповідальності за неповідомлення, не деталізує процедури відстрочення повідомлення та не встановлює ефективного механізму судового контролю за дотриманням цього обов'язку [3, с. 168–172]. Такі прогалини спричиняють низку практичних проблем: відмову органів досудового розслідування від повідомлення

осіб, формальне обґрунтування причин відстрочення та відсутність перевірки їх законності, що безпосередньо впливає на рівень захисту прав людини у кримінальному провадженні [3, с. 165–170; 4].

Попри значну кількість наукових і практичних досліджень у сфері НСРД, в Україні досі не вирішено питання реального забезпечення виконання обов'язку повідомлення. Відсутність ефективних механізмів контролю та відповідальності за порушення норм статті 253 КПК України нівелює її гарантійну функцію та ускладнює реалізацію права особи на відновлення порушених прав, зокрема шляхом відшкодування шкоди. Метою статті є комплексний аналіз проблем реалізації положень статті 253 КПК України, виявлення причин нормативної та практичної неефективності, зіставлення української правозастосовної практики з європейськими стандартами, а також формулювання пропозицій щодо гармонізації національного кримінального процесуального законодавства з практикою ЄСПЛ та правовими системами держав – членів ЄС (Німеччина, Франція, Польща) [5].

Матеріали і методи. Методологічну основу дослідження становить поєднання доктринального аналізу, компаративного підходу

та вивчення судової практики. Нормативну базу становлять положення Кримінального процесуального кодексу України [2], а також судова практика Верховного Суду, зокрема постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.10.2019 у справі № 640/6847/15к [4], у якій сформульовано підходи до тлумачення обов'язку повідомлення та критерії допустимості доказів, здобутих у ході НСРД.

У межах компаративного аналізу розглянуто норми кримінального процесуального законодавства Німеччини (§ 101 StPO) [6], Франції (Code de procédure pénale) [7; 8] та Польщі (art. 237 Kodeks postępowania karnego) [9], які містять різні моделі повідомлення, судового контролю та компенсації.

Особливу увагу приділено практиці Європейського суду з прав людини, що закріпила стандарт «повідомлення плюс можливість оскарження» як базовий елемент гарантій приватності (справи *Klass and Others v. Germany*; *Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiev v. Bulgaria*; *Szabó and Vissy v. Hungary*) [10; 11; 12].

Для комплексного висвітлення проблематики використано також міжнародні аналітичні звіти, доктринальні коментарі українських і зарубіжних науковців, а також матеріали стратегічних судових процесів. Це дозволило здійснити системну оцінку правових прогалин, визначити ризики формалізації гарантій та запропонувати шляхи вдосконалення українського кримінального процесу з урахуванням європейських підходів.

Результати. Стаття 253 КПК України закріплює обов'язок повідомлення особи про проведення щодо неї НСРД, однак не містить чітко визначених правових наслідків у разі порушення цього обов'язку. Така конструкція є прикладом імперативної норми без санкції, що ускладнює її практичне застосування та створює ризики для реалізації процесуальних гарантій особи [2].

Законодавець фактично делегував деталізацію механізму повідомлення на рівень правозастосування, залишивши відкритими питання щодо строків повідомлення, можливості їх відстрочення, підстав для винятків, а також форми та змісту самого повідомлення. Ці аспекти

не врегульовані ані у самій статті 253, ані в інших положеннях КПК, що призводить до неоднорідної практики досудового розслідування та судового контролю [2; 3, с. 168–172; 4].

У результаті сформувалася ситуація нормативної невизначеності, яка має кілька негативних наслідків:

- відсутність ефективних механізмів контролю: органи досудового розслідування можуть ухилятися від повідомлення або здійснювати його формально, без реального інформування особи про зміст і обсяг втручання в її приватне життя [3, с. 165–170];

- ризик порушення права на захист: особа, щодо якої проводилися НСРД, може не знати про це, а отже, не мати змоги оскаржити їх законність чи ініціювати перевірку допустимості отриманих доказів [3, с. 170–175];

- формальне виконання обов'язку повідомлення: на практиці трапляються ситуації, коли повідомлення особи про проведення НСРД здійснюється номінально, без змістового розкриття характеру та обсягу втручання. Такий підхід суперечить принципу добросовісності та нівелює гарантійну функцію повідомлення як елементу процесуального захисту [3, с. 161–164].

Таким чином, нормативна конструкція ст. 253 КПК України демонструє приклад декларативного підходу до процесуальних гарантій, який потребує як доктринального осмислення, так і законодавчого вдосконалення. Відсутність санкцій за порушення обов'язку повідомлення нівелює його значення як інструменту захисту прав особи, а розмитість формулювань ускладнює уніфікацію правозастосовної практики.

Аналіз практики свідчить про неоднозначність підходів. Велика Палата Верховного Суду в постанові у справі № 640/6847/15-к (16.10.2019) дійшла висновку, що неповідомлення не завжди є підставою для визнання доказів недопустимими, якщо НСРД були санкціоновані судом. Така позиція надає перевагу формальному наявному судовому дозволу над процесуальною гарантією повідомлення, що послаблює захисну функцію ст. 253. Водночас у презентаціях та рекомендаціях Верховного Суду 2023 р. звучить інша

думка: порушення процедури повідомлення може бути істотним і впливати на оцінку доказів. На рівні судів першої інстанції часто фіксується відсутність аналізу причин неповідомлення або формальне їх документування (наприклад, у справах різних районних судів, що розглядались у 2020–2022 рр.), що підтверджує системну проблему практичної реалізації [2; 3, с. 168–172; 4].

Рішення ЄСПЛ встановили базові принципи: а) законодавство, яке дозволяє таємне втручання, має бути доступним та передбачуваним; б) повинні існувати ефективні механізми судового контролю *ex ante* та *ex post*; в) *postfactum*-повідомлення і можливість оскарження є суттєвими для ефективного захисту прав.

У справі *Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiev v. Bulgaria* Суд констатував, що відсутність прозорих механізмів повідомлення і оскарження становить порушення ст. 8 Конвенції. У своїй практиці ЄСПЛ наголошує: критично важливим є існування ефективних гарантій проти масового та неконтрольованого нагляду, незалежно від того, чи довела конкретна особа факт перехоплення її даних. Адже головна проблема полягає у ризику довільного втручання, посиленого браком належного судового контролю [10; 11; 12].

Останні рішення 2023–2024 рр. продовжують цю лінію: ЄСПЛ акцентує увагу на технологічних викликах (збір метаданих, масове зберігання даних) і наполягає на тому, що норми про повідомлення мають бути ефективними й оперативними, а також поєднуватись із доступним механізмом компенсації (див. рішення та публікації 2023–2024 в HUDOC, огляди практики) [10; 11; 12].

Німеччина. §101 StPO та суміжні норми забезпечують обов'язкове повідомлення «невідкладно» після завершення НСРД і дають можливість судового оскарження; відсутність повідомлення в окремих випадках може призвести до визнання доказів недопустимими. Німецька модель характеризується сильним судовим наглядом та дисциплінарною відповідальністю за зловживання [6].

Франція. Судовий контроль *ex ante* (запит судді-інструктора) і *ex post* забезпечує проце-

дури перевірки законності НСРД; можливість адміністративного оскарження та компенсації у випадках порушень також доступна. Французька практика відрізняється високою роллю судді-контролера [7; 8].

Польща. Законодавство передбачає обов'язок повідомлення та чіткі строки; механізми оскарження і цивільне відшкодування роблять систему більш захищеною для особи, щодо якої застосовано НСРД. Польський досвід показує, що поєднання чітких процесуальних строків і можливостей цивільного позову підвищує стандарти захисту [9].

Ці моделі демонструють, що поєднання чітких строків, судового нагляду, процедур фіксації причин відстрочення і механізмів компенсації є ефективним інструментом для балансування інтересів слідства і прав людини.

Однією з найбільш проблемних сфер є питання допустимості доказів, здобутих внаслідок НСРД, у разі порушення обов'язку повідомлення. В українській практиці переважає позиція, що наявність судового дозволу є вагомим аргументом на користь допустимості доказів, навіть якщо повідомлення не здійснено [3, с. 170–175]. Однак ЄСПЛ дивиться ширше: він оцінює не лише формальну наявність дозволу, але й загальну систему гарантій, серед яких повідомлення та можливість оскаржити – це ключові інструменти *ex post* контролю. Відповідно, український підхід, який недооцінює наслідки неповідомлення, призводить до ризику визнання процедури недієвою у міжнародно-правовому вимірі [11; 12].

Європейські суди та національні практики гарантують можливість компенсації за незаконне втручання у приватне життя. Розміри і підходи варіюються, але ЄСПЛ у численних випадках надавав компенсації від кількох тисяч євро залежно від характеру порушення. В Україні цивільні позови про моральну шкоду часто ускладнені внаслідок відсутності доступу до доказової бази (містять охоронювану законом таємницю), формального підходу судів до встановлення причин неповідомлення і доказування неправомірності НСРД. Тому для забезпечення реальної справедливості потрібне процесуальне полегшення, наприклад, встановлення презумпції шкоди у разі дове-

дення факту неповідомлення або спеціальна адміністративна процедура для компенсації [1, с. 140].

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що положення статті 253 Кримінального процесуального кодексу України відіграє ключову роль у забезпеченні конституційних прав особи під час проведення НСРД. Водночас чинне нормативне регулювання виявляє низку концептуальних і процедурних недоліків, які знижують ефективність правозахисного потенціалу цього інституту.

Зокрема, недостатня визначеність правових наслідків у разі неповідомлення особи про проведення НСРД, відсутність чітко встановленої відповідальності посадових осіб, а також розмитість регулювання механізму відстрочення повідомлення фактично позбавляють особу ефективного інструменту відновлення її прав після втручання у приватне життя. Обмежений і непрозорий характер судового контролю підвищує ризики зловживань та знижує довіру до процесуальних гарантій.

Практика Європейського суду з прав людини наголошує, що повідомлення особи про проведення заходів та можливість їх оскарження становлять ядро захисту приватного життя. Це вимагає від національного законодавства не лише декларативного закріплення відповідного обов'язку, а і створення ефек-

тивних процедур його реалізації та механізмів відновлення порушених прав.

Порівняльний аналіз свідчить, що ефективне поєднання строків повідомлення, незалежного судового нагляду та дієвих механізмів відшкодування шкоди в державах із розвиненою практикою застосування НСРД сприяє зменшенню ризиків зловживань і підвищенню рівня захисту прав людини. Натомість українське регулювання позбавлене таких комплексних і взаємопов'язаних інструментів.

Для наближення національної практики до європейських стандартів необхідне впровадження системних змін, зокрема: визначення правових наслідків неповідомлення особи про НСРД; запровадження адміністративної та дисциплінарної відповідальності посадових осіб; створення механізму автоматичного повідомлення через незалежний орган; чітке регламентування підстав і граничних строків відстрочення з обов'язковою судовою перевіркою; а також запровадження доступних процедур компенсації завданої шкоди.

Реалізація таких реформ сприятиме підвищенню прозорості та підзвітності у сфері застосування НСРД, зміцненню процесуальних гарантій, ефективному захисту права на приватність і відновленню довіри громадян до системи кримінального правосуддя.

Література

1. Ігнатюк О.В. Негласні слідчі (розшукові) дії: зарубіжний досвід. Кримінально-правова політика України у дискурсі рішень ЄСПЛ : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 22 квіт. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 138–142. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/8bf34de4-82d6-4ed3-8df8-079925ea04d2> (дата звернення: 19.10.2025).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 19.10.2025).
3. Скрипник А.В., Тітко І.А. Пропорційність втручання та баланс публічних і приватних інтересів під час негласного збирання доказової інформації у кримінальному провадженні. Теорія і практика правознавства. 2024. № 26. С. 161–181. <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2024.26.313485>.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 жовтня 2019 р. у справі № 640/6847/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень № 85174578. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85174578> (дата звернення: 19.10.2025).
5. Venice Commission. Ukraine: Law Reform. Explanatory Note to the Draft Criminal Procedure Code of Ukraine. Strasbourg : Council of Europe, June 2017. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)026-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)026-e) (дата звернення: 19.10.2025).
6. Strafprozessordnung (StPO). § 101. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/_101.html (дата звернення: 19.10.2025).
7. Code de procédure pénale. France. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154 (дата звернення: 19.10.2025).

8. Code de procédure pénale, annoté (éd. Dalloz). Paris : Dalloz, 2019. URL: <https://www.boutique-dalloz.fr/codes.html> (дата звернення: 19.10.2025).
9. Kodeks postępowania karnego (Poland). Art. 237. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-postepowania-karnego-16795264> (дата звернення: 19.10.2025).
10. European Court of Human Rights. Klass and Others v. Germany, App. No. 5029/71. Judgment of 6 Sept. 1978. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57510> (дата звернення: 19.10.2025).
11. European Court of Human Rights. Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiiev v. Bulgaria, App. No. 62540/00. Judgment of 28 June 2007. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-81323> (дата звернення: 19.10.2025).
12. European Court of Human Rights. Szabó and Vissy v. Hungary, App. No. 37138/14. Judgment of 12 Jan. 2016. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160020> (дата звернення: 19.10.2025).
13. Fair Trials. ECHR: Evidence from illegal surveillance should not be used in criminal proceedings. Strategic Litigation, 15 Sept. 2020. URL: <https://www.fairtrials.org/articles/strategic-litigation/echr-evidence-from-illegal-surveillance-should-not-be-used-in-criminal-proceedings/> (дата звернення: 19.10.2025).

References

1. Ihnatiuk, O.V. (2016). Nehlasni slidchi (rozshukovi) dii: zarubizhnyi dosvid [Covert investigative actions: foreign experience]. In Kryminalno-pravova polityka Ukrainy u dyskursi rishen ESPR, Proceedings of the International scientific-practical online conference (Odessa, April 22, 2016), 138–142. Retrieved from: <https://dspace.onua.edu.ua/items/8bf34de4-82d6-4ed3-8df8-079925ea04d2> [in Ukrainian].
2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] (2012, April 13). Zakon Ukrainy No. 4651-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
3. Skrypnyk, A.V., & Titko, I.A. (2024). Proportsiunist vtruchannia ta balans publicznykh i pryvatnykh interesiv pid chas nehlasnoho zbyrannia dokazovoi informatsii u kryminalnomu provadzhenni [Proportionality of interference and balance of public and private interests during covert evidence collection in criminal proceedings]. *Teoriia i praktyka pravoznavstva – Theory and Practice of Jurisprudence*, 26, 161–181. <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2024.26.313485> [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2019, October 16). Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu u spravi No. 640/6847/15-k [Ruling of the Grand Chamber of the Supreme Court in case No. 640/6847/15-k]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85174578> [in Ukrainian].
5. Venice Commission (2017, June). Ukraine: Law Reform. Explanatory Note to the Draft Criminal Procedure Code of Ukraine. Strasbourg: Council of Europe. Retrieved from: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)026-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)026-e) [in English].
6. Strafprozessordnung (StPO). § 101. Retrieved from: https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/_101.html [in German].
7. Code de procédure pénale. France [Criminal Procedure Code, France]. (n.d.). Retrieved from: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154 [in French].
8. Code de procédure pénale, annoté (éd. Dalloz) [Annotated Criminal Procedure Code, France]. (2019). Paris: Dalloz. Retrieved from: <https://www.boutique-dalloz.fr/codes.html> [in French].
9. Kodeks postępowania karnego (Poland). Art. 237. Retrieved from: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-postepowania-karnego-16795264> [in Polish].
10. European Court of Human Rights (1978, September 6). Klass and Others v. Germany, App. No. 5029/71. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57510> [in English].
11. European Court of Human Rights (2016, January 12). Szabó and Vissy v. Hungary, App. No. 37138/14. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160020> [in English].
12. European Court of Human Rights (2007, June 28). Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiiev v. Bulgaria, App. No. 62540/00. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-81323> [in English].
13. Fair Trials (2020, September 15). ECHR: Evidence from illegal surveillance should not be used in criminal proceedings. Strategic Litigation. Retrieved from: <https://www.fairtrials.org/articles/strategic-litigation/echr-evidence-from-illegal-surveillance-should-not-be-used-in-criminal-proceedings/> [in English].

Дата надходження статті: 29.10.2025

Дата прийняття статті: 20.11.2025

Опубліковано: 26.12.2025

УДК 351.86.076:005.21]:303.4](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-4-11>**Таран Євгеній Іванович**

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри глобальної та національної безпеки

Навчально-наукового інституту

публічного управління та державної служби

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0002-1822-6978

Scopus ID: 57223097486

Researcher ID: GOE-5351-2022

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У СЕРЕДНЬОСТРОКОВІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

У статті розглядаються важливі питання розвитку державної політики національної безпеки України, оцінки її ефективності, впливу сучасних геополітичних змін на національні інтереси, а також перспективні напрями вдосконалення системи управління національною безпекою забезпечення безпеки у середньостроковій перспективі. Актуальність цього дослідження зумовлена загостренням геополітичних викликів у регіоні, посиленням загроз національній безпеці України, необхідністю адаптації державної політики до нових зовнішніх і внутрішніх умов. Особливо важливо досліджувати перспективи середньострокового розвитку національної безпеки у контексті інтеграції України до європейських та світових безпекових структур. Мета статі полягає в аналізі актуального стану державної політики у сфері національної безпеки України та визначенні перспектив середньострокового розвитку системи національної безпеки з урахуванням внутрішніх та зовнішніх викликів. У дослідженні використано такі методи, як системний аналіз, порівняльний аналіз, метод експертних оцінок, прогнозування та моделювання сценаріїв розвитку національної безпеки, а також методи аналізу нормативно-правових документів. У статті зазначено, що українське законодавство створює нормативну базу для стратегічних документів, забезпечує правову рамку для військових реформ, мобілізації ресурсів та інтеграції України у міжнародні оборонні структури. Стаття вказує на те, що у середньостроковій перспективі геополітична ситуація у світі буде характеризуватися збільшенням проблем в державі та підвищенням їх складності, тому на найближчі 5–10 років ключовими загрозами держави будуть гібридні та кіберзагрози, регіональна нестабільність, економічний тиск, соціальні кризи та екологічні проблеми. Сформульовано перспективні напрями розвитку державної політики національної безпеки у середньостроковій перспективі (5–10 років) з урахуванням прогнозованих геополітичних змін. Надано рекомендації щодо удосконалення системи управління національною безпекою. Представлені можливості інтеграції України у європейські та світові безпекові структури.

Ключові слова: державна політика, національна безпека, геополітичні зміни, напрями розвитку державної політики національної безпеки України, система управління національною безпекою, перспективні напрями розвитку державної політики національної безпеки України.

Taran Ye. I. Prospective directions for the development of the state national security policy of Ukraine in the medium-term perspective

The article considers important issues of the development of the state policy of national security of Ukraine, assessment of its effectiveness, impact of modern geopolitical changes on national interests, as well as promising directions of improvement of the system of national security management ensuring security in the medium term. The relevance of this study is due to the aggravation of geopolitical challenges in the region, the strengthening of threats to the national security of Ukraine, the need to adapt state policy to new external and internal conditions. It is especially important to study the prospects of the medium-term development of national security in the context of Ukraine's integration into European and global security structures. The purpose of the article is to analyze the current state of state policy in the field of national security of Ukraine and determine the prospects of the medium-term development of the national security system taking into account internal and external challenges. The study used such methods as system analysis, comparative analysis, expert assessment method, forecasting and modeling of

national security development scenarios, as well as methods of analysis of regulatory documents. The article states that Ukrainian legislation creates a regulatory framework for strategic documents, provides a legal framework for military reforms, resource mobilization and Ukraine's integration into international defense structures. The article indicates that in the medium term, the geopolitical situation in the world will be characterized by an increase in problems in the state and an increase in their complexity, therefore, in the next 5–10 years, the key threats to the state will be hybrid and cyber threats, regional instability, economic pressure, social crises and environmental problems. Promising directions for the development of the state policy of national security in the medium term (5–10 years) are formulated, taking into account the projected geopolitical changes. Recommendations are given for improving the national security management system. The possibilities of Ukraine's integration into European and world security structures are presented.

Key words: *state policy, national security, geopolitical changes, directions of development of the state policy of national security of Ukraine, national security management system, promising directions of development of the state policy of national security of Ukraine.*

Вступ. Національна безпека держави охоплює енергетичну незалежність, стійкість економіки, дипломатичну присутність і навіть інформаційну культуру суспільства. Головними геополітичними викликами для України є: тривала російська агресія, реструктуризація світового безпекового порядку, енергетична та економічна залежність, інформаційна війна та гібридні загрози, міграційні та гуманітарні кризи, кліматичні та технологічні виклики. Сукупність цих процесів поступово змінює саму природу національної безпеки.

Посилення участі України у світовій системі безпеки стало не просто зовнішньополітичним курсом, а й аспектом стратегічного виживання. Приєднання до спільних оборонних ініціатив, співпраця із союзниками НАТО, обмін розвідувальними даними, розвиток спільних кіберзахисних платформ – все це створює каркас нової структури національної безпеки.

розвиток державної політики національної безпеки України в умовах геополітичних змін є предметом постійної уваги науковців. Серед них варто виділити працю В. Миргород-Карпової, К. Корощенко «Система забезпечення національної безпеки: механізм діяльності та проблеми галузі» [1, с. 337], де увага приділена аналізу системи забезпечення національної безпеки, зокрема механізмам її функціонування та проблемам, які наявні у цій галузі. Дослідники М. Миколайчук, М. Попов, О. Дуліна в роботі «Удосконалення системи інструментів управління безпекою України на регіональному рівні» [2, с. 232] звертають увагу на управління безпекою на регіональному рівні, зокрема здійснюють удосконалення системи інструментів такої сфери. В роботі

«Національна безпека України в умовах воєнного стану: сучасний стан» [3, с. 213] науковці К. Ізбаш, С. Деревянкін вивчають особливості національної безпеки України в умовах повномасштабного вторгнення. У статті В. Білого та В. Михальчука «Основні напрями забезпечення національної безпеки держави» [4, с. 92] автори досліджують основні напрями забезпечення національної безпеки держави. Дослідник О. Ромців у роботі «Забезпечення національної безпеки України в умовах геополітичних викликів» [5, с. 237] звертає увагу на проблеми забезпечення національної безпеки України в умовах геополітичних викликів. Дослідник В. Базиченко в роботі «Загрози та виклики державному управлінню у сфері національної безпеки України в умовах глобальних та регіональних викликів» [6, с. 344] зазначає, що питання забезпечення та управління національною безпекою особливо актуалізувалися в умовах глобальних змін, які виникли в епоху глобалізації, тому в роботі зосереджено увагу на основних ризиках та загрозах національній безпеці у сучасних умовах. Науковці О. Мосієнко, О. Гордійчук, І. Клименко, Ю. Кондратюк у статті «Національна безпека України: аналіз ризиків та викликів» [7, с. 98] роблять аналіз основних ризиків та викликів, які стоять перед Україною у сфері національної безпеки.

Як видно з аналізу літератури, в Україні є низка досліджень, що присвячені проблемам забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану, геополітичних викликів, глобальних та регіональних загроз тощо. Водночас є потреба в дослідженнях, які б розглядали перспективні напрями розвитку державної по-

літики національної безпеки та могли б дати відповідні прогнози, що підвищило б стійкість суспільства та державних інституцій на середньострокову перспективу.

Таким чином, не вирішені раніше аспекти загальної проблеми полягають у відсутності комплексного підходу до прогнозування загроз, інтеграції внутрішніх і зовнішніх викликів, врахування технологічних і соціально-економічних факторів, а також у недостатній інтеграції України у міжнародну систему безпеки. Визначення цих прогалин і є ключовим завданням цього дослідження.

Мета статі полягає в дослідженні актуального стану державної політики у сфері національної безпеки України та визначенні перспектив середньострокового розвитку системи національної безпеки з урахуванням внутрішніх та зовнішніх викликів.

Матеріали та методи. У цьому дослідженні застосовано комплексний підхід, що передбачає поєднання теоретичних, аналітичних і емпіричних методів, що дозволяє повністю оцінити стан державної політики національної безпеки України та перспективи її розвитку в умовах геополітичних змін.

Основою дослідження стали нормативно-правові документи України у сфері національної безпеки та оборони, зокрема Конституція України, Закон України «Про національну безпеку», Стратегія національної безпеки України, оборонні концепції та інші стратегічні документи.

Для досягнення мети дослідження застосовувалися такі методи, як: системний аналіз для комплексного вивчення стану національної безпеки та взаємозв'язків між її складниками; прогнозування та моделювання сценаріїв розвитку для оцінки середньострокових перспектив; метод експертних оцінок для залучення думки фахівців у сфері безпеки та оборони; аналіз нормативно-правових документів і статистичних даних для обґрунтування висновків і рекомендацій.

Результати. Національна безпека є однією з базових категорій державного управління, яка відображає стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. У найза-

гальнішому вигляді поняття національної безпеки визначається як здатність держави забезпечити стабільний розвиток, суверенітет, територіальну цілісність, конституційний лад і добробут громадян, зберігаючи при цьому можливість ефективного реагування на виклики різного характеру.

У реальній політичній практиці ефективна система національної безпеки формується не на основі окремої моделі, а через комбінування їх елементів. Для України оптимальним підходом є гібридна модель, що поєднує стратегічне планування, адаптивність управлінських рішень, нормативно-правове забезпечення та інтеграційні механізми міжнародної співпраці. Така модель дозволяє гнучко реагувати на зміни без втрати стратегічної цілеспрямованості.

Своєю чергою закони створюють нормативну базу для реалізації стратегічних документів. Вони забезпечують правову рамку для військових реформ, мобілізації ресурсів та інтеграції з міжнародними оборонними структурами. У поєднанні зі Стратегією та оборонними концепціями вони формують комплексну систему національної безпеки та оборони [8].

Україна формує комплексну систему національної безпеки, яка поєднує [9, с. 66]:

- стратегічне бачення – система національної безпеки визначає пріоритети та довгострокові цілі;
- тактичне планування – оборонні концепції деталізують структуру та розвиток ЗСУ;
- правову підтримку – закони забезпечують нормативну базу для реалізації стратегій та концепцій.

Як видно, національна безпека є комплексним феноменом, що охоплює політичну, економічну, військову, інформаційну та соціальну сфери.

Водночас можемо зазначити, що у середньотерміновій перспективі геополітична ситуація у світі буде характеризуватися посиленням багатовимірного вихору та збільшенням складності проблем для держав. Таким чином, на 5–10 років ключовими загрозами для держави будуть гібридні й кіберзагрози, регіональна нестабільність, економічний тиск, соціальні кризи та екологічні проблеми. Відповідно, державна політика у сфері національ-

ної безпеки має будуватися на комплексному підході, який поєднує технологічні, соціальні і стратегічні засоби реакції, забезпечуючи проактивність та адаптивність системи безпеки.

Також інтеграція України у європейські та світові структури безпеки є стратегічним пріоритетом держави, що сприяє зміцненню її обороноздатності, підвищенню рівня національної безпеки та забезпеченню стійкого розвитку у глобальному та регіональному контексті. Така інтеграція передбачає поглиблену співпрацю у військовій, політичній, економічній та інформаційній сферах з міжнародними партнерами. У таблиці 1 зазначено основні напрями інтеграції України, заходи, які мають бути реалізовані для успішних інтеграційних процесів, а також очікуваний ефект для держави від практичного впровадження інтеграційної політики України.

Як видно з таблиці 1, інтеграція України у європейські та світові безпекові структури відкриває широкі перспективи для підвищення обороноздатності та національної безпеки. Вона сприяє розвитку сучасних управлінських, технологічних і стратегічних механізмів реагування на загрози, надає доступ до міжнародного досвіду та ресурсів, а також посилює позиції України у глобальному безпековому середовищі. Для максимальної ефективності така інтеграція повинна здійснюватися комплексно, поєднуючи військові, політичні,

технологічні та дипломатичні інструменти.

З урахуванням вищевикладеного вважаємо, що у середньотривалій перспективі (5–10 років) державна політика національної безпеки повинна брати до уваги динамічні геополітичні зміни, технологічні інновації та трансформації світової системи безпеки. Очікуване посилення гібридних загроз, кібератак, інформаційних кампаній та економічного тиску вимагає оновлення стратегічних підходів і комплексного перегляду наявних механізмів (рис. 1).

Реалізація цих пріоритетів дозволить державі гарантувати гнучку, проактивну та комплексну систему національної безпеки, здатну ефективно реагувати на сучасні та очікувані загрози, а також підвищити стійкість суспільства та державних інституцій в умовах середньострокових геополітичних змін.

Ефективність національної безпеки значною мірою залежить від якості управлінської системи, яка забезпечує координацію між державними органами, оперативне прийняття рішень та адаптацію до нових загроз.

Сучасні виклики потребують комплексного підходу до удосконалення управління у сфері безпеки. В таблиці 2 зазначено основні напрями удосконалення системи управління у сфері національної безпеки, заходи, які необхідно здійснити для реалізації політичних цілей, а також прогнозовано результат цієї діяльності (табл. 2).

Таблиця 1

Інтеграція України у європейські та світові структури безпеки

Напрямок інтеграції	Основні заходи	Очікуваний ефект
Європейські структури безпеки (НАТО, ЄС)	Брати участь у спільних навчаннях, програмах взаємодії, здійснювати обмін розвідувальною інформацією; уніфікація систем управління	Підвищення оборонних можливостей, сумісності сил, модернізація управлінських систем
ООН та регіональні організації (ОБСЄ)	Участь у миротворчих операціях, моніторингових місіях, дипломатичному врегулюванні конфліктів	Зміцнення політичної та військової легітимності України; підвищення міжнародного авторитету
Міжнародні фінансові та технічні організації	Забезпечення засобами для оновлення оборонної інфраструктури, підвищення кібербезпеки та критичних об'єктів	Підвищення технологічної стійкості та готовності до сучасних загроз
Міжурядові та міжвідомчі платформи обміну інформацією	Спільні центри обміну даними, аналітичні платформи, спільні навчання	Швидке реагування на загрози, ефективна координація та прогнозування кризових ситуацій
Дипломатична та військова інтеграція	Активне партнерство, участь у міжнародних консультаціях, координація оборонної політики	Посилення суверенітету та захист національних інтересів; підвищення стійкості держави

Джерело: сформовано автором на основі [10, с. 155]

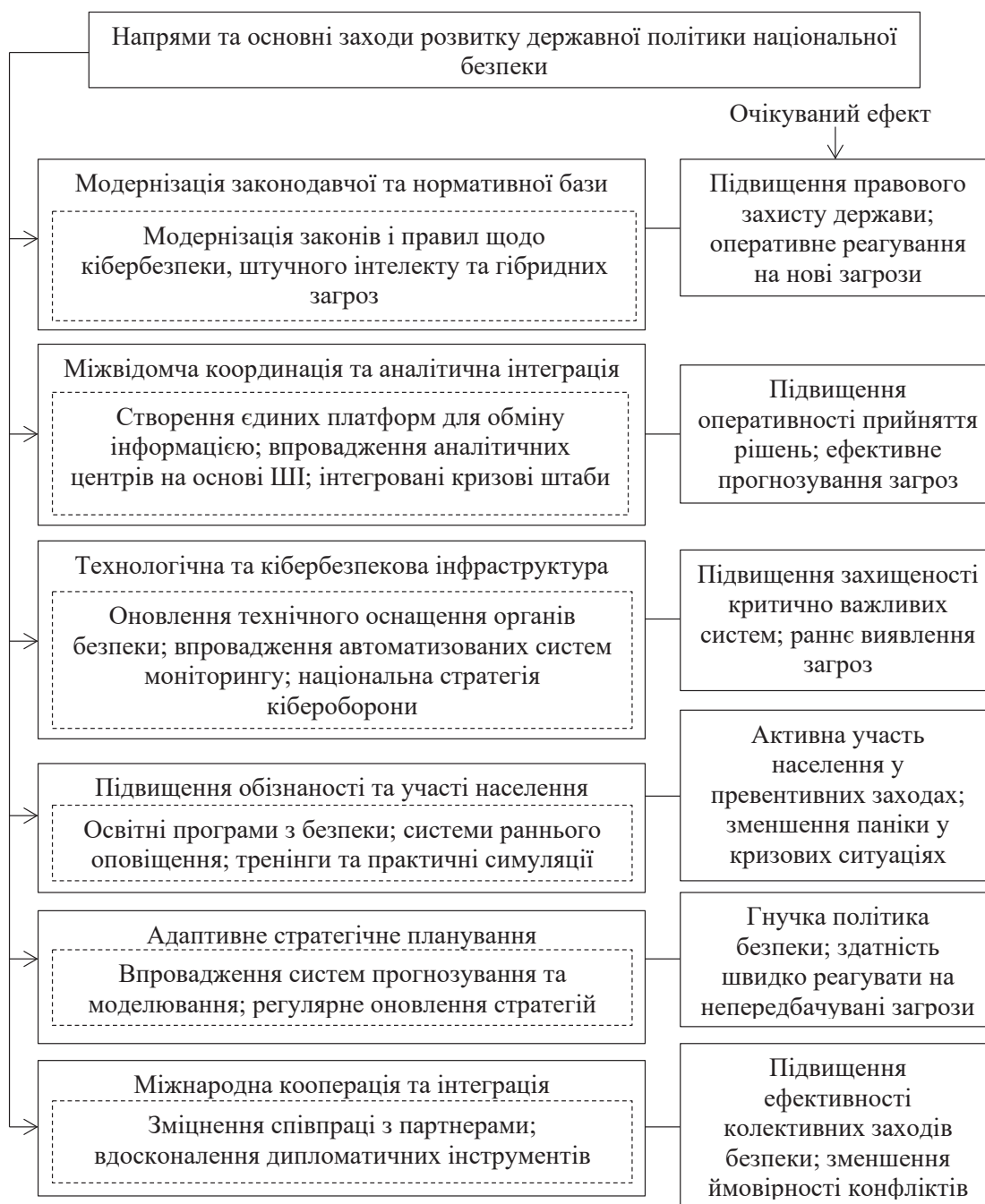

Рис. 1. Перспективні напрями розвитку державної політики національної безпеки України у середньостроковій перспективі

Джерело: авторська розробка

Як видно з таблиці 2, реалізація зазначених напрямів створює передумови для формування сучасної, адаптивної та інтегрованої системи управління, яка спроможна ефективно реагувати на сучасні та прогнозовані загрози, що забезпечує стійкість держави і захист її національних інтересів.

Висновки. У статті проаналізовано основні напрями державної політики національної без-

пеки України в умовах сучасних геополітичних змін, у тому числі військової, економічної, енергетичної та соціальної сфер. Виявлено головні виклики та загрози, що впливають на національну безпеку, з урахуванням гібридних конфліктів, кібератак та економічної залежності від зовнішніх факторів. Підкріплено необхідність модернізації системи національної безпеки, інтеграції сучасних цифрових тех-

Таблиця 2

Напрями удосконалення системи управління національною безпекою України

Напрями удосконалення	Основні заходи	Очікуваний ефект
Інституційна оптимізація	Огляд структури органів безпеки; заснування інтегрованих кризових та аналітичних центрів; реалізація єдиних стандартів роботи	Підвищення ефективності взаємодії органів; швидке прийняття рішень; усунення дублювання функцій
Технологічна модернізація управління	Впровадження автоматизованих систем моніторингу та аналітики; застосування ШІ для аналізу даних; інтеграція інформаційних систем	Своєчасне виявлення загроз; точні прогнози; оптимізація управлінських процесів
Підвищення професійної компетентності персоналу	Регулярне навчання і тренінги; програми обміну знаннями з іноземними партнерами; виховання культури аналітичного мислення	Підвищення готовності до реагування на загрози; ефективне аналітичне забезпечення рішень
Адаптивне стратегічне планування	Регулярне оновлення стратегій; впровадження моделей прогнозування та сценарного планування; механізми оперативного реагування	Гнучка політика безпеки; здатність швидко реагувати на нові та непередбачувані загрози
Підвищення прозорості та підзвітності	Відкриті механізми ухвалення рішень; внутрішній аудит і моніторинг; розповсюдження інформації серед населення	Формування довіри; контроль ефективності заходів; підвищення рівня культури безпеки у суспільстві

Джерело: сформовано автором на основі [11, с. 311]

нологій і вдосконалення механізмів раннього попередження загроз.

У результаті проведеного аналізу систематизовано ключові напрями розвитку політики національної безпеки на середньострокову перспективу. До них слід зарахувати вдосконалення законодавчого регулювання, підвищення рівня обороноздатності держави, а та-

кож зміцнення стійкості критично важливої інфраструктури.

Перспективними векторами подальших досліджень у галузі є інтеграція сучасних цифрових технологій з акцентом на посилення військової, енергетичної та економічної безпеки, поглиблення міжнародної взаємодії у рамках спільних проєктів і програм.

Література

1. Миргород-Карпова В.В., Корощенко К.Р. Система забезпечення національної безпеки: механізм діяльності та проблеми галузі. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 9. С. 337–340. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/82>.
2. Миколайчук М.М., Попов М.П., Дуліна О.В. Удосконалення системи інструментів управління безпекою України на регіональному рівні. Національні інтереси України. 2025. № 3(8). С. 232–251. [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-3\(8\)-232-251](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-3(8)-232-251).
3. Ізбаш К.С., Дерев'янкін С.Л. Національна безпека України в умовах воєнного стану: сучасний стан. Південноукраїнський правничий часопис. 2024. № 1. С. 213–217. <https://doi.org/10.32850/sulj.2024.1.34>.
4. Білий В.І., Михальчук В.М. Основні напрями забезпечення національної безпеки держави. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 17. С. 92–98. <https://doi.org/10.32702/23066814.2021.17.92>.
5. Ромців О.І. Забезпечення національної безпеки України в умовах геополітичних викликів. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Вип. 04, Ч. 1. С. 237–242. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.39>.
6. Базиченко В.В. Загрози та виклики державному управлінню в сфері національної безпеки України в умовах глобальних та регіональних. Вісник ХНТУ. 2025. № 2(93), Ч. 1. С. 344–348. <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2025.2.1.46>.
7. Мосієнко О., Гордійчук О., Клименко І., Кондратюк Ю. Національна безпека України: аналіз ризиків та викликів. *Society and Security*. 2024. № 2–3 (3). С. 98–105. [https://doi.org/10.26642/sas-2024-2-3\(3\)-98-105](https://doi.org/10.26642/sas-2024-2-3(3)-98-105).
8. Підготовка стратегічних документів у сфері національної безпеки України в умовах російської агресії: обрані аспекти. URL: <https://geostrategy.org.ua/media/statti/pidgotovka-strategichnyh-dokumentiv-u-sferi-nacionalnoyi-bezpeky-ukrayiny-v-umovah-rosiyskoyi-agresiyi-obrani-aspekty> (дата звернення: 03.10.2025).

9. Ключко О., Семенець-Орлова І. Національна безпека: український вимір. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. Політичні науки та публічне управління. 2022. № 2(62). С. 66–75. [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-2\(62\)-10](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-2(62)-10).

10. Романюк Н.А., Романюк Р.Й. Інституційні формати європейської безпеки: досвід та перспективи трансформації. *Регіональні студії*. 2023. № 33. С. 155–161. <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.33.23>.

11. Лисенко С.О. Вдосконалення стратегічних принципів державного управління інформаційною безпекою у складі національної безпеки України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2024. Том 34 (73). № 1. С. 311–316. <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.1/54>.

References

1. Myrhorod-Karpova, V.V., & Koroshchenko, K.R. (2022). Systema zabezpechennia natsionalnoi bezpeky: mekhanizm diialnosti ta problemy haluzi [National security system: mechanism of activity and problems of the industry]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 9, 337–340. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/82> [in Ukrainian].

2. Mykolaichuk, M.M., Popov, M.P., & Dulina, O.V. (2025). Udoskonalennia systemy instrumentiv upravlinnia bezpekoiu Ukrainy na rehionalnomu rivni [Improving the system of security management tools in Ukraine at the regional level]. *Natsionalni interesy Ukrainy – National interests of Ukraine*, 3(8), 232–251. [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-3\(8\)-232-251](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-3(8)-232-251) [in Ukrainian].

3. Izbash, K.S., & Dereviankin, S.L. (2024). Natsionalna bezpeka Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: suchasnyi stan [National security of Ukraine under martial law: current state]. *Pivdennoukrainskyi pravnychyi chasopys – South Ukrainian Law Journal*, 1, 213–217. <https://doi.org/10.32850/sulj.2024.1.34> [in Ukrainian].

4. Bilyi, V.I., & Mykhalchuk, V.M. (2021). Osnovni napriamy zabezpechennia natsionalnoi bezpeky derzhavy [Main directions of ensuring the national security of the state]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 17, 92–98. DOI: 10.32702/23066814.2021.17.92 [in Ukrainian].

5. Romtsiv, O.I. (2025). Zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh heopolitychnykh vyklykiv [Ensuring Ukraine's national security in the face of geopolitical challenges]. *Analychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and comparative law*, 04, 1, 237–242. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.39> [in Ukrainian].

6. Bazychenko, V.V. (2025). Zahrozy ta vyklyky derzhavnomu upravlinniu v sferi natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh hlobalnykh ta rehionalnykh [Threats and challenges to public administration in the sphere of national security of Ukraine in the context of global and regional]. *Visnyk KhNTU – KhNTU Bulletin*, 2(93), 1, 344–348. <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2025.2.1.46> [in Ukrainian].

7. Mosiienko, O., Hordiichuk, O., Klymenko, I., & Kondratiuk, Yu. (2024). Natsionalna bezpeka Ukrainy: analiz ryzykiv ta vyklykiv [National Security of Ukraine: Analysis of Risks and Challenges]. *Society and Security*, 2–3 (3), 98–105. [https://doi.org/10.26642/sas-2024-2-3\(3\)-98-105](https://doi.org/10.26642/sas-2024-2-3(3)-98-105) [in Ukrainian].

8. Pidhotovka stratehichnykh dokumentiv u sferi natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii: obrani aspekty [Preparation of strategic documents in the sphere of national security of Ukraine in the context of Russian aggression: selected aspects]. Retrieved from: <https://geostrategy.org.ua/media/statti/pidgotovka-strategichnyh-dokumentiv-u-sferi-natsionalnoyi-bezpeky-ukrayiny-v-umovah-rosiyskoyi-agresiyi-obrani-aspekty> [in Ukrainian].

9. Klochko, O., & Semenets-Orlova, I. (2022). Natsionalna bezpeka: ukrainskyi vymir [National Security: The Ukrainian Dimension]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom – Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Politychni nauky ta publichne upravlinnia*, 2(62), 66–75. [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-2\(62\)-10](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-2(62)-10) [in Ukrainian].

10. Romaniuk, N.A., & Romaniuk, R.Y. (2023). Instytutsiini formaty yevropeiskoi bezpeky: dosvid ta perspektyvy transformatsii [Institutional formats of European security: experience and prospects for transformation]. *Rehionalni studii – Regional studios*, 33, 155–161. <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.33.23> [in Ukrainian].

11. Lysenko, S.O. (2024). Vdoskonalennia stratehichnykh pryntsyipiv derzhavnoho upravlinnia informat-siinoiu bezpekoiu u skladi natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Improving the strategic principles of state management of information security as part of the national security of Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho – Academic notes of the V.I. Vernadsky TNU*, 34(73), 1, 311–316. <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.1/54> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 03.11.2025

Дата прийняття статті: 28.11.2025

Опубліковано: 26.12.2025

УДК 349.6:620.9:621.311.243(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-4-12>**Червінчук Андрій Васильович**

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
завідувач науково-дослідної лабораторії
публічної безпеки громад
навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-7893-6632

Буга Володимир Васильович

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності
НПУ
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-0655-5256

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОВІДНОСИНИ У СФЕРІ СОНЯЧНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕНЕРГОЕФЕКТИВНІСТЬ В УКРАЇНІ

У статті досліджуються адміністративно-правові відносини у сфері сонячної енергетики в Україні та їхній вплив на стан енергоефективності держави в умовах воєнного стану та євроінтеграційних трансформацій. Обґрунтовано актуальність розвитку сонячної енергетики як одного з ключових чинників забезпечення енергетичної безпеки та стійкості енергосистеми в умовах тривалої збройної агресії, руйнування критичної інфраструктури та необхідності зменшення залежності від викопних видів палива. Показано, що сонячна генерація, яка до 2022 року досягла близько 10 ГВт встановленої потужності, стала важливим компонентом енергетичного балансу України та визначальним елементом реалізації державної політики у сфері відновлюваних джерел енергії.

На основі аналізу законодавства України, підзаконних нормативно-правових актів, рішень НКРЕКП, судової практики Верховного Суду, міжнародно-правових документів ЄС і наукових джерел охарактеризовано нормативно-правову та інституційну основу регулювання сонячної енергетики. Виокремлено ключові напрями адміністративно-правового впливу: ліцензування діяльності з виробництва електричної енергії, регулювання «зелених» тарифів та аукціонної підтримки, встановлення особливого режиму стягнення штрафних санкцій в умовах воєнного стану, визначення правового статусу установок накопичення енергії та розподіленої генерації. Окрему увагу приділено аналізу правових наслідків постанови НКРЕКП № 332 від 25.02.2022 та рішень Верховного Суду у справах щодо застосування мораторію на штрафи, небалансів електричної енергії, інфляційних втрат і 3 % річних.

З'ясовано, що попри істотний прогрес у формуванні сучасної регуляторної бази, розвиток сонячної енергетики стримується низкою бар'єрів: регуляторною нестабільністю, складністю процедур приєднання до мережі, адміністративними затримками при реалізації податкових пільг, недостатньою визначеністю правового режиму агроvoltaїки, енергетичних кооперативів та систем накопичення енергії. Показано, що децентралізація генерації, розвиток дахових сонячних установок, енергетичних кооперативів та гібридних систем із накопиченням енергії сприяють підвищенню енергоефективності, зменшенню мережевих втрат та посиленню стійкості місцевих громад до атак на інфраструктуру.

Зроблено висновок, що адміністративно-правові відносини у сфері сонячної енергетики є визначальним інструментом реалізації стратегічних цілей України щодо збільшення частки відновлюваних джерел енергії,

© Червінчук А. В., Буга В. В., 2025

досягнення показників Національного енергетичного та кліматичного плану й адаптації до вимог права ЄС. Запропоновано перспективні напрями подальших досліджень, пов'язані з удосконаленням правового регулювання аукціонних механізмів підтримки, правового статусу енергетичних громад, кредитів на відновлювану енергію та інтеграції сонячної генерації в мережеву інфраструктуру в післявоєнний період.

Ключові слова: адміністративно-правові відносини, сонячна енергетика, енергоефективність, воєнний стан, відновлювані джерела енергії, судова практика, енергетична безпека України.

Chervinchuk A. V., Buha V. V. Administrative legal relations in the field of solar energy and their impact on energy efficiency in Ukraine

The article examines administrative legal relations in the field of solar energy in Ukraine and their impact on the country's energy efficiency under the conditions of martial law and ongoing European integration reforms. The relevance of solar energy development is substantiated as one of the key factors for ensuring energy security and resilience of the power system in the context of protracted armed aggression, destruction of critical infrastructure, and the need to reduce dependence on fossil fuels. It is shown that solar generation, which reached about 10 GW of installed capacity by 2022, has become an essential component of Ukraine's energy balance and a crucial element in the implementation of national renewable energy policy.

Based on the analysis of Ukrainian legislation, by-laws, decisions of the National Energy and Utilities Regulatory Commission (NEURC), case law of the Supreme Court, EU legal acts and policy documents, as well as scientific and analytical sources, the paper characterizes the regulatory and institutional framework governing solar energy. The main directions of administrative legal regulation are identified: licensing of electricity production, regulation of feed-in tariffs and auction-based support schemes, establishment of a special regime for the collection of penalties under martial law, and determination of the legal status of energy storage installations and distributed generation. Particular attention is paid to the legal implications of NEURC Resolution No. 332 of 25 February 2022 and Supreme Court decisions in cases related to the application of the moratorium on penalties, electricity imbalances, inflation losses and 3 % annual interest.

The study reveals that, despite substantial progress in forming a modern regulatory framework, the development of solar energy is constrained by a number of barriers: regulatory instability, complex grid connection procedures, administrative delays in the implementation of tax incentives, insufficient legal clarity regarding agrivoltaics, energy cooperatives and storage systems. It is argued that decentralization of electricity generation, the spread of rooftop solar installations, energy cooperatives and hybrid systems with storage contribute to increased energy efficiency, reduced network losses and greater resilience of local communities to infrastructure attacks.

The authors conclude that administrative legal relations in the solar energy sector are a key instrument for achieving Ukraine's strategic objectives on increasing the share of renewables, meeting the targets of the National Energy and Climate Plan and aligning domestic regulation with EU law. Promising avenues for further research are outlined, including the improvement of the legal framework for auction-based support mechanisms, the legal status of energy communities, renewable energy certificates and the integration of solar generation into grid infrastructure in the post-war period.

Key words: administrative legal relations, solar energy, energy efficiency, martial law, renewable energy sources, case law, energy security of Ukraine.

Вступ. Адміністративно-правові відносини у сфері сонячної енергетики в Україні охоплюють складну систему законодавства, підзаконних нормативних актів та адміністративної практики, що регулюють розвиток, функціонування та експлуатацію проєктів відновлюваної енергетики. Ці відносини мають вирішальне значення для підвищення енергоефективності держави, особливо в контексті тривалої воєнної агресії та загроз енергетичній безпеці.

За умов значної потужності сонячної генерації до 2022 року – близько 10 ГВт – сонячна енергетика перетворилася на один із ключових компонентів енергетичного балансу

України, що створює важливі передумови для сталого розвитку та зміцнення енергетичної незалежності в умовах геополітичної нестабільності [1]. Відповідно, ефективність правового регулювання у цій сфері безпосередньо впливає як на інвестиційну привабливість енергетичного сектору, так і на здатність держави забезпечувати надійне та безперебійне енергопостачання.

Правове поле у сфері сонячної енергетики характеризується множиною спеціальних законів, підзаконних актів і регуляторних механізмів. Ключовими органами державної влади, що наповнюють правову систему відповід-

ними нормативно-правовими актами (після Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України), є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), та Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України (Держенергоефективності). Ці органи формують нормативно-правову базу, що має на меті стимулювання інвестицій, забезпечення дотримання регуляторних вимог і сприяння ефективному використанню відновлюваних енергетичних ресурсів. Останнім часом законодавство у сфері енергетики зазнало суттєвої трансформації, зокрема у відповідь на виклики, зумовлені запровадженням правового режиму воєнного стану, який спричинив призупинення окремих регуляторних санкцій та перегляд вимог щодо дотримання правил на ринку електричної енергії [2].

У цьому контексті особливого значення набувають спори, що виникають у зв'язку з правовим режимом використання земель для розміщення об'єктів відновлюваної енергетики, інтеграцією кредитів (сертифікатів) на відновлювану енергію та наслідками судових рішень для забезпечення виконання регуляторних приписів. Верховний Суд України відіграє ключову роль у формуванні правових прецедентів, що впливають на реалізацію прав виробників сонячної енергії та на застосування регуляторних заходів у кризових умовах [3]. Водночас розвиток судової практики прямо корелює з інвестиційною привабливістю сектора та рівнем правової визначеності для суб'єктів господарювання.

Паралельно із судовою практикою розширюється спектр законодавчих ініціатив, спрямованих на створення сприятливого інвестиційного клімату та забезпечення умов для технологічних інновацій у сонячному секторі. Інструменти державного стимулювання – від тарифної підтримки до спеціальних програм для розподіленої генерації та систем накопичення енергії – орієнтовані на підвищення загальної енергоефективності та стійкості енергетичної системи України [4].

Оскільки Україна декларує курс на гармонізацію політики у сфері відновлюваної енергетики зі стандартами Європейського Союзу,

адміністративно-правові відносини, що регулюють сонячну енергетику, залишаються центральним інструментом реалізації політики сталого енергетичного розвитку. Поточні законодавчі реформи та тенденція до децентралізації виробництва енергії спрямовані не лише на підвищення стійкості енергетичної системи, але й на розширення можливостей місцевих громад у сфері управління енергією та її споживанням. У підсумку саме адміністративно-правові відносини у сфері сонячної енергетики є ключовим чинником переходу України до більш ефективного та безпечного енергетичного ландшафту [5].

Метою статті є комплексний аналіз адміністративно-правових відносин у сфері сонячної енергетики в Україні та з'ясування їх впливу на енергоефективність держави в умовах воєнного стану та євроінтеграційних трансформацій. Для досягнення мети вирішуються завдання: охарактеризувати нормативно-правову базу й інституційну структуру регулювання сонячної енергетики; проаналізувати вплив воєнного стану та судової практики на правові відносини у цій сфері; виявити ключові бар'єри розвитку сонячної енергетики та її роль у забезпеченні енергоефективності.

Матеріали та методи. Дослідження ґрунтується на комплексному аналізі таких груп джерел:

Нормативно-правові акти України: Закони України «Про ринок електричної енергії», «Про альтернативні джерела енергії», «Про основні засади державної кліматичної політики», Закон України «Про мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів», підзаконні акти, включно з постановами НКРЕКП та актами, що регулюють ліцензування, функціонування ринку електричної енергії та діяльність установ накопичення енергії.

Міжнародно-правові та європейські документи: матеріали ініціативи REPowerEU та оновленої Директиви ЄС про відновлювану енергетику, а також аналітичні звіти європейських інституцій щодо підтримки українського енергетичного сектору.

Судова практика: рішення Верховного Суду України, зокрема у справі № 910/4273/22 та № 910/15990/23.

Наукові публікації, аналітичні огляди та експертні матеріали, присвячені відновлюваній енергетиці, енергетичній безпеці, ролі сонячної енергетики у воєнний період, інвестиційним бар'єрам та інноваційним моделям розвитку.

Методологічну основу дослідження становить поєднання загальнонаукових та спеціально-юридичних методів. Так, формально-юридичний метод використано для аналізу змісту законів, підзаконних актів та регуляторних рішень, з'ясування їхньої ієрархії, юридичної сили та узгодженості. Системно-структурний метод застосовано для дослідження взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері регулювання сонячної енергетики. Порівняльно-правовий метод дав змогу зіставити українське правове регулювання із положеннями права Європейського Союзу та підходами, виробленими в рамках Енергетичного Співтовариства. Метод аналізу і синтезу застосовано для узагальнення наукових поглядів, статистичних даних та практичних прикладів функціонування сонячної енергетики в Україні. Діалектичний та прогностичний методи використано для оцінки динаміки правового регулювання в умовах воєнного стану та формулювання висновків щодо впливу адміністративно-правових відносин у сфері сонячної енергетики на енергоефективність держави.

Такий підхід дозволив комплексно висвітлити адміністративно-правові засади розвитку сонячної енергетики в Україні та простежити їхній зв'язок із показниками енергоефективності й енергетичної безпеки.

Результати. Правова база, що регулює адміністративні відносини у сфері сонячної енергетики, є комплексною та багатокомпонентною. Вона охоплює широкий масив нормативно-правових актів, спрямованих на належну організацію, функціонування та вирішення спорів у секторі відновлюваної енергетики. Важливу роль у цьому відіграють положення, що визначають статус іноземних інвестицій, правовий режим землі, валютний контроль, запобігання відмиванню доходів та інші елементи економічної безпеки.

Іноземні інвестиції в проекти відновлюваної енергетики в Україні загалом допускають-

ся без істотних нормативних обмежень щодо права власності на об'єкти енергетики, однак нерезидентам, як правило, заборонено набувати земельні ділянки у власність. Через це поширеною практикою є довгострокова оренда земельних ділянок, що спрощує та часто робить більш економічно доцільним створення сонячних електростанцій як для українських, так і для іноземних інвесторів. Додатково проекти відновлюваної енергетики мають відповідати вимогам національного та міжнародного законодавства у сфері валютного контролю, протидії відмиванню коштів і фінансуванню злочинної діяльності, зокрема положенням міжнародних договорів і рекомендаціям Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF).

Правове середовище ринку сонячної енергетики формується також постановами НКРЕКП та змінами до профільних законів. До договорів, пов'язаних з виробництвом електричної енергії з відновлюваних джерел, було внесено суттєві зміни з метою їх узгодження із Законом України «Про ринок електричної енергії». Зокрема, було запроваджено механізм попередніх договорів з ДП «Енергоринок» та конкретизовано умови зміни або розірвання договірних зобов'язань, що забезпечило більш чіткий та передбачуваний режим договірних відносин у секторі.

Спори, що виникають на ринку відновлюваної енергії, врегульовуються переважно на підставі Закону України «Про ринок електричної енергії», а також відповідних процесуальних та матеріальних кодексів – Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України. Водночас важливу роль відіграє антимонопольне законодавство, яке покликане забезпечити належний рівень конкуренції в секторі відновлюваної енергетики. Нещодавні законодавчі ініціативи, включно із запровадженням «зелених» аукціонів, відображають постійні зусилля держави щодо вдосконалення регуляторного середовища для підвищення ефективності та прозорості підтримки відновлюваної енергетики.

Запровадження в Україні правового режиму воєнного стану мало суттєві наслідки для по-

рядку стягнення штрафних санкцій на ринку електричної енергії. Відповідно до Постанови НКРЕКП № 332 від 25.02.2022 «Про забезпечення стабільного функціонування ринку електричної енергії, у тому числі фінансового стану учасників ринку електричної енергії на період дії в Україні воєнного стану було призупинено нарахування та стягнення штрафів з учасників ринку, що зумовило низку дискусій щодо застосування попередніх регуляторних актів та можливості стягнення вже нарахованих, але несплачених санкцій. Верховний Суд, розглядаючи відповідні спори, підтвердив обов'язковий характер мораторію НКРЕКП на штрафи та наголосив на необхідності послідовності судової практики у вирішенні таких спорів.

В останні роки Україна зосередилася на вдосконаленні законодавчої бази з метою її адаптації до національних потреб і європейських регуляторних стандартів. Прийняття Закону України «Про мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів» та інших нормативно-правових актів, спрямованих на оптимізацію структури власності Оператора газотранспортної системи, свідчить про системні зусилля щодо покращення регуляторного середовища в енергетичному секторі [6]. Ці зміни є важливими не лише для підвищення ефективності функціонування систем сонячної генерації, але й для забезпечення стабільного енергопостачання в умовах мінливих геополітичних обставин.

Управління сонячною енергетикою в Україні здійснюється низкою регуляторних органів, відповідальних за формування та реалізацію енергетичної політики. Провідне місце серед них займає НКРЕКП, що, зокрема, встановлює «зелені» тарифи та регулює діяльність учасників ринку електричної енергії з відновлюваних джерел [7]. Важливою інституцією є також Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України, яке забезпечує реалізацію державної політики у сфері енергоефективності, стимулює збільшення частки відновлюваної енергії в енергетичному балансі та координує відповідні програми підтримки.

Законодавчу основу інвестицій та господарської діяльності у сфері сонячної енер-

гетики насамперед становить Закон України «Про альтернативні джерела енергії». Цей закон визначає організаційно-правові засади функціонування сфери відновлюваної енергетики, компетенцію та повноваження відповідних органів державної влади. Аналітичні звіти за 2018 та 2019 роки, присвячені стану відновлюваної енергетики в Україні, деталізують ці рамки та акцентують увагу на потребі в узгодженій державній політиці й міжвідомчій взаємодії [8].

На регіональному рівні ключову роль відіграють Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, які розробляють і впроваджують регіональні плани з пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї, включно з заходами щодо розвитку сонячної енергетики. Децентралізований підхід у цьому сегменті дає змогу враховувати специфіку конкретних територіальних громад, сприяє формуванню локалізованих рішень та розвитку сонячної енергетики як у міських, так і в сільських регіонах [9].

Водночас адміністративний ландшафт у сфері сонячної енергетики стикається з низкою викликів, серед яких – бюрократичні перепони, фінансові бар'єри, а також проблеми інтеграції сонячної генерації в існуючу енергетичну інфраструктуру [10]. Попри це, впровадження інноваційних рішень та ухвалення підтримуючого законодавства, зокрема Закону України «Про альтернативні джерела енергії», спрямованого на стимулювання розвитку «зеленої» енергетики, свідчать про позитивну динаміку розгортання сонячної енергетики в Україні.

Нормативно-правова база, що регулює сонячну енергетику, має вирішальне значення для досягнення національних цілей у сфері енергоефективності. Український парламент послідовно вдосконалює правове середовище для розвитку відновлюваної енергетики. Важливою складовою цих зусиль є зобов'язання різних державних органів брати участь у розробленні Національного енергетичного та кліматичного плану, який включає регіональні плани з пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до нього [11]. Такі заходи узго-

джуються з міжнародними зобов'язаннями України та необхідністю гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу.

Особливе значення для функціонування сонячної енергетики мають акти НКРЕКП щодо ліцензування діяльності з виробництва електричної енергії. Вони визначають перелік документів та вимоги до заявника для отримання ліцензії, а також встановлюють критерії дотримання регуляторних вимог у сфері відновлюваної енергетики. Водночас нормативне закріплення правового режиму установок акумулювання енергії (Energy Storage Installations – ESI) дозволяє інтегрувати їх до складу сонячних електростанцій без необхідності окремого ліцензування, що сприяє розвитку систем зберігання та гнучкого управління виробленою електроенергією [12].

Попри досягнутий прогрес, імплементація регуляторних заходів супроводжується низкою проблем. Відсутність чіткого визначення екологічних характеристик у національному законодавстві ускладнює продаж та інтеграцію кредитів на відновлювану енергію. Крім того, практична реалізація податкових пільг для проєктів відновлюваної енергетики часто наштовхується на адміністративні затримки, що знижує загальну привабливість інвестицій у сонячний сектор. Додаткову складність створюють судові рішення, зокрема рішення Верховного Суду про відхилення окремих регуляторних заходів щодо ринку електричної енергії, які підкреслюють неоднорідність і складність чинної правової бази та засвідчують необхідність послідовного підходу до забезпечення прав виробників і регулювання ринку.

З огляду на майбутній розвиток сектору уряд України декларує намір створити сприятливі умови для діяльності енергетичних кооперативів та оптимізувати процедури приєднання до мережі для проєктів сонячної енергетики. Значну роль відіграють ініціативи щодо часткового фінансування дахових сонячних установок і покращення інтеграції розподіленої генерації до Об'єднаної енергетичної системи України, що є важливими кроками до підвищення енергоефективності та поширення сталих енергетичних практик.

Розвиток сонячної енергетики в Україні має істотні наслідки для енергоефективності, особливо в умовах триваючих викликів, спричинених воєнними діями та пошкодженням критичної енергетичної інфраструктури. Інтеграція сонячної енергії не лише забезпечує відновлюване джерело електроенергії, а й підвищує загальну стійкість енергетичної системи в кризових умовах. Здатність сонячних установок підтримувати економічну активність та життєдіяльність громад під час атак на енергетичну інфраструктуру є ключовим чинником забезпечення доступу до енергії та енергетичної безпеки населення [13].

До ескалації збройного конфлікту в лютому 2022 року сектор відновлюваної енергетики України, насамперед сонячна енергетика, був одним із найбільших у Європі, із встановленою потужністю близько 10 ГВт. Станом на січень 2023 року в експлуатації перебувало близько 6,3 ГВт промислових та 1,4 ГВт побутових сонячних електростанцій. Війна суттєво вплинула на ці потужності: близько 14 % промислових сонячних станцій зазнали пошкоджень, а значна частина інфраструктури розташована на тимчасово окупованих територіях [5]. Попри це сонячна енергетика зберігає статус важливого елементу Об'єднаної енергетичної системи України, а зусилля щодо відновлення та нарощування потужностей у секторі тривають.

Одним із ключових напрямів підвищення енергоефективності є децентралізація виробництва електроенергії. Менші за масштабом, розподілені сонячні енергетичні установки виявляються менш вразливими до ракетних ударів порівняно з великими промисловими об'єктами. Така децентралізація не лише посилює енергетичну безпеку, а й оптимізує використання енергії, даючи змогу громадам самостійно забезпечувати себе електроенергією та зменшувати втрати під час транспортування на великі відстані. Важливу роль відіграють і досягнення у сфері технологій накопичення енергії – насамперед акумуляторних систем, які дають змогу максимізувати ефективність використання сонячної генерації. Гібридні сонячні системи, що поєднують традиційне постачання електроенергії з мережі, генерацію

від сонячних панелей і накопичення енергії, дозволяють домогосподарствам оптимізувати власне споживання електроенергії та забезпечувати енергопостачання під час перебоїв [14]. Такі системи підвищують економічну доцільність інвестицій у сонячну енергетику, забезпечуючи надійність постачання та сприяючи стабільності енергомережі загалом [15].

Уряд України активно працює над формуванням сприятливого правового середовища для розвитку сонячної енергетики шляхом ухвалення законодавчих актів, покликаних підтримати цей сектор. Оновлена Директива ЄС про відновлювану енергетику, що набула чинності у листопаді 2023 року, встановлює амбітні цільові показники щодо збільшення частки відновлюваних джерел у національних енергетичних балансах держав-членів та партнерів [16]. Запроваджуючи стимули для проєктів відновлюваної енергетики, законодавець прагне залучити додаткові інвестиції та прискорити технологічні інновації в секторі, що позитивно впливає на загальний рівень енергоефективності.

Важливі роз'яснення щодо застосування нормативно-правових актів України у сфері сонячної енергетики та пов'язаних із нею фінансових зобов'язань у низці своїх рішень надав Верховний Суд. Зокрема, у рішенні від 02.10.2024 у справі № 910/4273/22 Суд дійшов висновку, що постанова НКРЕКП № 332 від 25.02.2022 не може застосовуватися до правовідносин, які виникли до дати її прийняття. Це має істотні наслідки для порядку нарахування та стягнення штрафів, пов'язаних з операціями у сфері відновлюваної енергетики. Верховний Суд також зазначив, що вимоги про відшкодування інфляційних втрат та 3 % річних за прострочену заборгованість є обґрунтованими й не підпадають під дію мораторію, встановленого постановою НКРЕКП № 332, що свідчить про ширше визнання прав виробників в умовах регуляторних змін і посилення їхнього захисту від несправедливих фінансових санкцій.

Показовою у цьому контексті є справа № 910/15990/23, у якій ТОВ «Санвін 13» оскаржувало акти приймання-передачі, пов'язані з відшкодуванням витрат на неба-

ланси електричної енергії за період з лютого по вересень 2022 року. У рішенні Верховного Суду від 20.11.2024 у цій справі наголошено на необхідності дотримання погоджених формул розрахунку та сформовано важливий прецедент щодо зобов'язань ДП «Гарантований покупець» із перерахунку заборгованості перед виробниками сонячної енергії [17]. Водночас ця справа виявила розбіжності у судовій практиці: у низці проваджень суди ставали на бік виробників сонячної енергії, тоді як в інших – відмовляли у задоволенні їхніх позовів. Така непослідовність рішень підкреслює потребу в уніфікації підходів до застосування правових норм у подібних спорах з метою формування стабільного інвестиційного середовища для сонячної енергетики [18].

В останні роки зниження вартості обладнання для сонячних панелей та систем накопичення енергії зробило інвестиції в сонячну енергетику дедалі більш привабливими для різних секторів економіки – від харчової промисловості та логістики до роздрібної торгівлі та місцевих громад. Водночас у 2024 році розвиток промислових сонячних електростанцій залишався обмеженим через ризики, пов'язані з воєнними діями, нестабільність регуляторного середовища та відсутність прозорих аукціонних процедур доступу до мережі. На цьому тлі особливого інтересу набуває концепція агровольтаїки, яка передбачає поєднання сільськогосподарського використання земель із виробництвом сонячної енергії, що дає змогу підвищити ефективність землекористування. Правові рамки поступово адаптуються до цих нових моделей, сприяючи укладенню договорів купівлі-продажу електроенергії у різних сегментах ринку [19].

Міські громади стикаються з унікальними викликами та можливостями щодо інтеграції сонячних рішень: дефіцит простору стимулює застосування інноваційних підходів, таких як дахові сонячні установки та «сонячні» дороги. Натомість сільські території виграють від використання сонячної енергії як надійного джерела електропостачання там, де централізовані мережі є недостатньо розвиненими або відсутні. В обох випадках ефективний розвиток сонячної енергетики потребує узгоджених дій

державних органів, бізнесу та громадянського суспільства для подолання наявних бар'єрів і повноцінної реалізації потенціалу відновлюваної енергетики. Сукупність цих прикладів демонструє еволюцію регулювання сонячної енергетики в Україні та значний вплив законодавчих і судових рішень на зростання й сталий розвиток сектору.

Зобов'язання України щодо розширення потужностей відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) закріплені у стратегічних документах – зокрема Національному енергетичному та кліматичному плані до 2030 року та Національному плані дій з відновлюваної енергетики, які визначають амбітні цільові показники розвитку ВДЕ. До 2030 року Україна ставить за мету збільшити сумарний обсяг виробництва електроенергії з ВДЕ до 43 894 ГВт·год із суттєвим внеском сонячної та вітрової генерації, а також біоенергетики та геотермальних ресурсів. На цьому тлі законодавчі реформи орієнтуються на формування стабільного інвестиційного клімату для розробників проєктів ВДЕ, що підвищує життєздатність сонячної енергетики й інших відновлюваних джерел [20].

Сонячна енергетика посідає центральне місце в енергетичній стратегії України, особливо з огляду на необхідність посилення енергетичної незалежності в умовах триваючого конфлікту. Україна має на меті досягти рівня встановленої сонячної потужності 12,2 ГВт до 2030 року, спираючись на довоєнну базу понад 8 ГВт, при цьому прогнози вказують на потенціал зростання понад 80 ГВт. Очікуване введення близько 800 МВт нових сонячних потужностей у 2024 році свідчить про швидке розгортання цього ринку, що робить Україну одним із найбільш динамічних ринків відновлюваної енергетики у Східній Європі, зумовленим потребами енергетичної безпеки й децентралізації генерації [21]. Водночас сектор стикається з викликами інтеграції в існуючі мережі та регуляторною невизначеністю, однак розвиток технологій зберігання енергії та державна підтримка ініціатив у сфері ВДЕ поступово пом'якшують ці бар'єри.

Важливою тенденцією є розширення застосування фотоелектричних систем у сіль-

ському господарстві та комунальній сфері, що демонструє універсальність сонячної енергетики у задоволенні енергетичних потреб і підвищенні стійкості до ризиків, пов'язаних із пошкодженням інфраструктури. Запровадження таких механізмів, як URMM (Український механізм ринку відновлюваної енергії), спрямоване на стабілізацію доходів розробників сонячних проєктів та залучення інвестицій шляхом зменшення ризиків, пов'язаних із волатильністю цін на енергетичному ринку. Очікується, що ця модель сприятиме проведенню конкурентних тендерів з відбору проєктів, стимулюватиме нову хвилю інвестицій у ВДЕ та посилить довіру інвесторів. За умов активної підтримки з боку міжнародних організацій, зокрема ЄБРР та ЄС, Україна має значний потенціал для подальшого розширення сектору відновлюваної енергетики в найближчій перспективі.

Висновки. У результаті проведеного дослідження можна сформулювати такі основні висновки.

Сонячна енергетика є стратегічним напрямом підвищення енергоефективності та енергетичної безпеки України. Значний довоєнний обсяг встановлених потужностей, збереження ролі сонячної енергетики в Об'єднаній енергетичній системі України попри руйнування інфраструктури та активний розвиток розподіленої генерації свідчать про ключове значення цього сектора в умовах воєнного стану [1; 5; 11; 13].

Адміністративно-правові відносини у сфері сонячної енергетики мають комплексний і динамічний характер. Наявна нормативно-правова база – поєднання законів, підзаконних актів, рішень НКРЕКП та судової практики забезпечує можливість реалізації проєктів, проте постійні зміни, пов'язані з викликами війни та євроінтеграційним курсом, створюють певний рівень правової невизначеності для учасників ринку.

Правовий режим воєнного стану суттєво трансформував режим регулювання, зокрема щодо штрафних санкцій та фінансової відповідальності учасників ринку. Постанова НКРЕКП № 332 від 25.02.2022 та рішення Верховного Суду щодо меж її застосування

вплинули на баланс інтересів між державою та виробниками сонячної енергії, посиливши правовий захист останніх, але одночасно виявивши колізії та прогалини у правовому регулюванні.

Судова практика є важливим чинником формування правової визначеності у сфері сонячної енергетики. Рішення у справах формують прецеденти, які впливають на інвестиційну привабливість сектору та визначають підходи до тлумачення регуляторних актів.

Євроінтеграційний вектор та міжнародні ініціативи (задають довгострокові орієнтири для законодавчого розвитку. Імплементация європейських стандартів, посилення вимог до енергоефективності, впровадження нових ринкових механізмів, включаючи URMM, створюють передумови для стабіль-

ного інвестиційного клімату в сфері сонячної енергетики.

Перспективи подальших досліджень полягають у детальному аналізі впливу конкретних механізмів підтримки на структуру адміністративно-правових відносин у сфері сонячної енергетики та рівень енергоефективності; поглибленому дослідженні гармонізації українського законодавства з правом ЄС у частині доступу до мережі, гарантій походження, обігу «зелених» сертифікатів та правового статусу енергетичних громад.

Реалізація зазначених напрямів сприятиме удосконаленню адміністративно-правового регулювання сонячної енергетики в Україні, підвищенню енергоефективності та зміцненню енергетичної безпеки держави в умовах воєнних та післявоєнних викликів.

Література

1. Відновлювана енергетика в Україні: питання та відповіді. Адвокати DLF. URL: <https://dlf.ua/en/renewable-energy-in-ukraine-qa> (дата звернення: 26.10.2025).
2. Piontkovsky S., Nemchenko L. Renewable energy. Ukraine. *Global sustainable buildings guide*. URL: <https://resourcehub.bakermckenzie.com/pl-pl/resources/global-sustainable-buildings/europe-middle-east-and-africa/ukraine/topics/renewable-energy> (дата звернення: 26.10.2025).
3. Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 8 жовт. 2024 р. № 3991-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text> (дата звернення: 26.10.2025).
4. Орел Ю., Ричка Р. Державне управління в контексті залучення місцевих громад до поширення сонячної енергії: аналіз інноваційних моделей та викликів для України. Актуальні проблеми державного управління. 2023. № 2 (63). С. 44–55. <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-2-03>.
5. Долінчук С. ТОП-5 викликів для українського енергетичного сектору третьої зими. *Українська енергетика*. URL: <https://ua-energy.org/en/posts/09-12-2024-a8aff0b-9a1c-485f-bbfa-b47838ec0853> (дата звернення: 26.10.2025).
6. Chepyk R. What are the regulatory and legal frameworks related to solar energy investments in Ukraine and how do they impact investor decisions? *Good Time Invest*. URL: <https://good-time-invest.com/blog/what-are-the-regulatory-and-legal-frameworks-related-to-solar-energy-investments-in-ukraine-and-how-do-they-impact-investor-decisions> (дата звернення: 26.10.2025).
7. Савченко О. Нові можливості для відновлюваної енергетики в Україні. Українські юридичні фірми. Посібник для іноземних клієнтів. URL: <https://ukrainianlawfirms.com/reviews/renewable-energy/> (дата звернення: 26.10.2025).
8. Поточний стан української сонячної енергетики. Асоціація сонячної енергетики України. URL: <https://www.aseu.solar/en/about-6> (дата звернення: 26.10.2025).
9. As Ukraine's energy grid is under pressure, some communities turn to small-scale renewables. *NBC News*. URL: <https://www.nbcnews.com/science/environment/energy-grid-fire-ukraine-turn-small-scale-renewables-rcna72903> (дата звернення: 26.10.2025).
10. Juani A., Ronan J., Alam M., Carlson A. Investing in Energy Security. How Ukraine is transforming its energy system in wartime. *FP Analytics, Foreign Policy*. URL: <https://fpanalytics.foreignpolicy.com/2025/11/11/investing-energy-security-ukraine> (дата звернення: 26.10.2025).
11. War in Ukraine, three years on: Solar supports Ukraine. *SolarPower Europe*. URL: <https://www.solarpowereurope.org/news/war-in-ukraine-three-years-on-solar-supports-ukraine> (дата звернення: 26.10.2025).
12. REPowerEU. Affordable, secure and sustainable energy for Europe. *European Commission*. URL: https://commission.europa.eu/topics/energy/repowereu_en (дата звернення: 26.10.2025).

13. Zhupanyn A. A new legal framework for investing in Ukraine's renewable energy. *Euractiv*. URL: <https://www.euractiv.com/opinion/a-new-legal-framework-for-investing-in-ukraines-renewable-energy> (дата звернення: 26.10.2025).

14. Sokolovskyi V. Energy in Ukraine: Investment Realities and Legal Regulation in 2025. *Ukrainian Law Firms. A Handbook for foreign clients*. URL: <https://ukrainianlawfirms.com/reviews/energy> (дата звернення: 26.10.2025).

15. Bennett V. EBRD, the EU and partners announce plan to boost renewables in Ukraine. European Bank for Reconstruction and Development. URL: <https://www.ebrd.com/home/news-and-events/news/2025/renewables-risk-mitigation-platform.html> (дата звернення: 26.10.2025).

16. Результати роботи Комітету з питань енергетики та житлово-комунальних послуг у 2023 році. Новини – Верховна Рада України. URL: <https://www.rada.gov.ua/en/news/News/245348.html> (дата звернення: 26.10.2025).

17. Постанова КГС ВП від 20.11.2024 року у справі №910/15990/23. Протокол. Юридичний інтернет ресурс. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kgs_vp_vid_20_11_2024_roku_u_spravi_910_15990_23/?utm_source=Reshenie_v_Zakon&utm_medium=Reshenie_v_Zakon&utm_campaign=Reshenie_v_Zakon (дата звернення: 26.10.2025).

18. Семенова М.В. Правове значення рішень суду Європейського Союзу щодо застосування актів законодавства Енергетичного Співтовариства у сфері енергетики іншими країнами-учасниками та питання застосування таких рішень судами України у вирішенні відповідних спорів. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 2 (17). С. 65–70. [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2021-2\(17\)-9](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2021-2(17)-9).

19. Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 8 жовт. 2024 р. № 3991-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text> (дата звернення: 26.10.2025).

20. Ahamer G. Major obstacles for implementing renewable energies in Ukraine. *International Journal of Global Energy Issues*. 2021. Vol. 43, No. 5–6. P. 664–691. <https://doi.org/10.1504/IJGEI.2021.118935>.

21. До 2014 року енергетичний сектор України страждав від багатьох взаємопов'язаних проблем. Біла книга реформ 2025. Розділ 7. Реформи енергетичного сектору. URL: <https://voxukraine.org/bila-knyga-reform-2025-rozdil-7-reformy-energetychnogo-sektoru> (дата звернення: 26.10.2025).

References

1. Vidnovliuvana enerhetyka v Ukraini: pytannia ta vidpovidi. Advokaty DLF. [Renewable energy in Ukraine: questions and answers. DLF Lawyers]. Retrieved from: <https://dlf.ua/en/renewable-energy-in-ukraine-qa> (data zvernennia: 26.10.2025) [in Ukrainian].

2. Piontkovsky, S., Nemchenko, L. Renewable energy. Ukraine. Global sustainable buildings guide. Retrieved from: <https://resourcehub.bakermckenzie.com/pl-pl/resources/global-sustainable-buildings/europe-middle-east-and-africa/ukraine/topics/renewable-energy> [in English].

3. Pro osnovni zasady derzhavnoi klimatichnoi polityky [On the basic principles of state climate policy]: Zakon Ukrainy vid 8 zhovt. 2024 r. № 3991-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text> (data zvernennia: 26.10.2025) [in Ukrainian].

4. Orel, Yu., & Rychka, R. (2023). Derzhavne upravlinnia v konteksti zaluchennia mistsevykh hromad do poshyrennia soniachnoi enerhii: analiz innovatsiinykh modelei ta vyklykiv dlia Ukrainy [Public administration in the context of involving local communities in the spread of solar energy: analysis of innovative models and challenges for Ukraine]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, 2 (63), 44–55. <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-2-03> [in Ukrainian].

5. Dolinchuk, S. TOP-5 vyklykiv dlia ukrainskoho enerhetychnoho sektoru tretoi zymy [TOP-5 challenges for the Ukrainian energy sector in the third winter]. *Ukrainska enerhetyka*. Retrieved from: <https://ua-energy.org/en/posts/09-12-2024-a8aff0b-9a1c-485f-bbfa-b47838ec0853> (data zvernennia: 26.10.2025) [in Ukrainian].

6. Cheplyk, R. What are the regulatory and legal frameworks related to solar energy investments in Ukraine and how do they impact investor decisions? *Good Time Invest*. Retrieved from: <https://good-time-invest.com/blog/what-are-the-regulatory-and-legal-frameworks-related-to-solar-energy-investments-in-ukraine-and-how-do-they-impact-investor-decisions> [in English].

7. Savchenko, O. Novi mozhlyvosti dlia vidnovliuvanoi enerhetyky v Ukraini [New opportunities for renewable energy in Ukraine]. *Ukrainian Law Firms. A Handbook for foreign clients*. Retrieved from: <https://ukrainianlawfirms.com/reviews/renewable-energy/> (data zvernennia: 26.10.2025) [in Ukrainian].

8. Potochnyi stan ukrainskoi soniachnoi enerhetyky [Current status of Ukrainian solar energy]. *Asotsiatsiia soniachnoi enerhetyky Ukrainy*. Retrieved from: <https://www.aseu.solar/en/about-6> (data zvernennia: 26.10.2025) [in Ukrainian].

9. As Ukraine's energy grid is under pressure, some communities turn to small-scale renewables. NBC News. Retrieved from: <https://www.nbcnews.com/science/environment/energy-grid-fire-ukraine-turn-small-scale-renewables-rcna72903> [in English].
10. Juani, A., Ronan, J., Alam, M., & Carlson, A. Investing in Energy Security. How Ukraine is transforming its energy system in wartime. FP Analytics, Foreign Policy. Retrieved from: <https://fpanalytics.foreignpolicy.com/2025/11/11/investing-energy-security-ukraine> [in English].
11. War in Ukraine, three years on: Solar supports Ukraine. SolarPower Europe. Retrieved from: <https://www.solarpowereurope.org/news/war-in-ukraine-three-years-on-solar-supports-ukraine> [in English].
12. REPowerEU. Affordable, secure and sustainable energy for Europe. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/topics/energy/repowereu_en [in English].
13. Zhupanyn, A. A new legal framework for investing in Ukraine's renewable energy. Euractiv. Retrieved from: <https://www.euractiv.com/opinion/a-new-legal-framework-for-investing-in-ukraines-renewable-energy> [in English].
14. Sokolovskyi, V. (2025). Energy in Ukraine: Investment Realities and Legal Regulation in 2025. *Ukrainski yurydychni firmy. Posibnyk dlia inozemnykh kliientiv*. Retrieved from: <https://ukrainianlawfirms.com/reviews/energy> (data zvernennia: 26.10.2025) [in English].
15. Bennett V. EBRD, the EU and partners announce plan to boost renewables in Ukraine. European Bank for Reconstruction and Development. Retrieved from: <https://www.ebrd.com/home/news-and-events/news/2025/renewables-risk-mitigation-platform.html> (data zvernennia: 26.10.2025) [in English].
16. Rezultaty roboty Komitetu z pytan enerhetyky ta zhytlovo-komunalnykh posluh u 2023 rotsi [Results of the work of the Committee on Energy and Housing and Communal Services in 2023]. *Novyny – Verkhovna Rada Ukrainy*. Retrieved from: <https://www.rada.gov.ua/en/news/News/245348.html> (data zvernennia: 26.10.2025) [in Ukrainian].
17. Postanova KHS VP vid 20.11.2024 roku u spravi №910/15990/23. Protokol. Yurydychnyi internet resurs [Resolution of the Civil Service Commission of the Republic of Crimea dated 11/20/2024 in case No. 910/15990/23. Protocol. Legal Internet Resource]. Retrieved from: https://protocol.ua/ua/postanova_kgs_vp_vid_20_11_2024_roku_u_spravi_910_15990_23/?utm_source=Reshenie_v_Zakon&utm_medium=Reshenie_v_Zakon&utm_campaign=Reshenie_v_Zakon (data zvernennia: 26.10.2025) [in Ukrainian].
18. Semenova, M.V. (2021). Pravove znachennia rishen sudu Yevropeiskoho Soiuzu shchodo zastosuvannia aktiv zakonodavstva Enerhetychnoho Spivtovarystva u sferi enerhetyky inshymy krainamy-uchasnykamy ta pytannia zastosuvannia takykh rishen sudamy Ukrainy u vyrishenni vidpovidnykh sporiv [The legal significance of the decisions of the Court of Justice of the European Union on the application of the Energy Community legislation in the field of energy by other member states and the issue of the application of such decisions by the courts of Ukraine in resolving relevant disputes]. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo*, 2 (17), 65–70. [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2021-2\(17\)-9](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2021-2(17)-9) [in Ukrainian].
19. Pro osnovni zasady derzhavnoi klimatychnoi polityky [On the basic principles of state climate policy]: Zakon Ukrainy vid 8 zhovt. 2024 r. № 3991-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text> (data zvernennia: 26.10.2025) [in Ukrainian].
20. Ahamer, G. (2021). Major obstacles for implementing renewable energies in Ukraine. *International Journal of Global Energy Issues*, Vol. 43, No. 5–6, 664–691. <https://doi.org/10.1504/IJGEI.2021.118935> [in English].
21. Do 2014 roku enerhetychnyi sektor Ukrainy strazhdav vid bahatokh vzaiemopoviazanykh problem. Bila knyha reform 2025. Rozdil 7. Reformy enerhetychnoho sektoru [Until 2014, Ukraine's energy sector suffered from many interconnected problems. White Paper on Reforms 2025. Chapter 7. Energy Sector Reforms]. (2025). Retrieved from: <https://voxukraine.org/bila-knyga-reform-2025-rozdil-7-reformy-energetychnogo-sektoru> (data zvernennia: 26.10.2025) [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 03.11.2025

Дата прийняття статті: 01.12.2025

Опубліковано: 26.12.2025

УДК 81'24:378:001.89(477)(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-4-13>**Чорноус Оксана В'ячеславівна**

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри мовної підготовки

Донецького державного університету внутрішніх справ

ORCID: 0000-0001-8770-8869

**МОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ФАХОВОЇ
ТА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД**

Стаття присвячена теоретичному осмисленню мовної та мовленнєвої компетентності фахівців і науковців в умовах посилення вимог до фахової та наукової комунікації українською мовою. Узагальнено сучасні наукові підходи до розуміння мовної компетентності як інтегрального показника сформованості знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного використання державної мови в професійному та науковому середовищі. Окреслено її двовекторність (теоретичний і практичний компоненти), звернуто увагу на діалектичну єдність мови й мовлення. У роботі схарактеризовано типові лексичні і стилістичні порушення (росіянізми, плеоназми, багатослів'я, штампми), які сигналізують про недостатній рівень мовної культури в офіційно-діловому та науковому стилях. Проаналізовано ключові чинники, що перешкоджають формуванню високого рівня володіння державною мовою: вплив чужомовного (зокрема, російськомовного) середовища, соціальну інерцію, формальний підхід до викладання, психологічні бар'єри (ідентифікаційна невизначеність, комплекс меншовартості). Окреслено теоретичні засади вдосконалення мовної компетентності, серед яких – комунікативно-діяльнісний підхід, систематичне редагування власних текстів, використання практико-орієнтованих форм навчання, а також сучасні цифрові технології (онлайн-платформи, мобільні додатки, гейміфікація, симуляційні програми, штучний інтелект). Підкреслюється, що цілеспрямоване формування мовної компетентності є невіддільним складником професійної підготовки фахівців, умовою успішної академічної діяльності та важливим елементом сучасної української академічної культури й національної ідентичності. Перспективи подальших досліджень вбачаються у поглибленому аналізі сучасних академічних і професійних текстів, вивченні ефективності цифрових інструментів та розробленні спеціалізованих програм підвищення мовної компетентності для різних галузей.

Ключові слова: мовна компетентність, мовленнєва компетентність, академічна культура, науковий стиль, лексично-стилістичні помилки.

Chornous O. V. Language competence in the context of academic and professional activity: theoretical overview

The article is devoted to the theoretical comprehension of language and speech competence of specialists and scholars amid increasing demands for academic and professional communication in the Ukrainian language. Current scientific approaches to understanding language competence as an integral indicator of formed knowledge, skills, and abilities necessary for effective use of the state language in professional and academic environments are generalized. Its two-vector nature is outlined (the theoretical and practical components), and attention is drawn to the dialectical unity of language and speech. Typical lexical and stylistic violations (Russisms, pleonasms, verbosity, clichés), which, according to researchers, indicate an insufficient level of language culture in official-business and scientific styles, are characterized in the article. The key factors hindering the formation of a high level of proficiency in the state language are analyzed: the influence of a foreign-language (particularly Russian-speaking) environment, social inertia, a formal approach to teaching, and psychological barriers (identity uncertainty, inferiority complex regarding the Ukrainian language, linguistic conformism). The theoretical foundations for improving language competence are presented, including the communicative-activity approach, systematic self-editing of texts, practice-oriented learning formats, and modern digital technologies (online platforms, mobile applications, gamification, simulation programs, and artificial intelligence). It is emphasized that targeted development of language competence is an essential component of professional training, a prerequisite for successful academic activity, and a significant

© Чорноус О. В., 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

element of contemporary Ukrainian academic culture and national identity. Prospects for further research lie in in-depth corpus analysis of contemporary academic and professional texts, evaluation of the effectiveness of digital tools, and development of specialized language competence enhancement programs for various professional fields.

Key words: *language competence, speech competence, academic culture, scientific style, lexical and stylistic mistakes.*

Вступ. Основні положення Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» підтверджують статус української мови як основного засобу комунікації в різних публічних сферах суспільного життя, з-поміж яких – трудові відносини, культура, медіа, книговидавництво та книгорозповсюдження, реклама та охорона здоров'я [1]. Нею послуговуються у судочинстві, органах правопорядку, розвідувальних та державних органах спеціального призначення з правоохоронними функціями, у діяльності представників публічної влади, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності. Водночас дедалі більше поглиблюється розуміння державної мови як інструменту професійної ідентифікації та компонента академічної культури.

З огляду на це особливої актуальності набуває питання про належний рівень володіння фахівцями та науковцями українською літературною мовою, зокрема знання норм офіційно-ділового та наукового стилів в усній і писемній формі, а також уміння ефективно застосовувати їх на практиці. Підвищену увагу до цієї проблеми з боку громадськості ще в 2021 році підтвердило опитування компанії «Active Group», результати якого показали, що 85,2% респондентів підтримують ідею запровадження іспиту на рівень володіння мовою для державних службовців [2]. Останніми роками сформована мовна та мовленнєва компетентність перетворилася з переваги на обов'язкову вимогу до кожної особи, яка здійснює наукову чи професійну комунікацію. Розуміння цього, однак, не убезпечує від певної мовної недбалості, коли в науковому та професійному середовищі подекуди трапляються випадки вживання росіянізмів, невмотивованих іншомовних запозичень, спостерігається обмежений лексичний запас, невпевнене використання фахової термінології, труднощі з побудовою наукових текстів, дотриманням норм

академічного мовлення тощо, які знижують якість підготовлених текстів, ускладнюють комунікацію та перешкоджають успішній інтеграції в професійне та наукове середовище.

Актуальність формування мовної та мовленнєвої компетентності фахівців і науковців підтверджують численні вітчизняні дослідження. У фокусі уваги наукової спільноти перебуває як власне поняття мовної компетентності, яке науковці (М. Білогорка, Т. Мороз, Л. Сидоренко, Н. Тільняк, А. Бабій, С. Турлюк) трактують як комплекс знань і практичних умінь, потрібних для точного та доречного використання мовних ресурсів у професійній комунікації, так і специфіка поєднання теоретичної обізнаності та практичної здатності реалізовувати мовні знання в мовленнєвій діяльності.

Окрема увага зосереджується на типології мовних помилок. Дослідження Л. Масенко висвітлюють соціолінгвістичні чинники, які знижують якість мовлення, зокрема вплив суржику та іншомовного середовища. Ю. Селігей і М. Петровський аналізують лексичні і стилістичні порушення, акцентуючи на поширеності тавтології, багатослів'я та важливості редагування текстів.

Узагальнення наукових праць дає підстави стверджувати, що проблема є багатогранною й потребує подальших досліджень, зокрема щодо не досить вивчених чинників, що ускладнюють формування мовної компетентності, а також ефективних стратегій її розвитку в професійному та академічному середовищах.

Метою статті є теоретичне осмислення поняття мовної компетентності фахівців і науковців, основних труднощів та шляхів її вдосконалення у контексті професійної та академічної діяльності.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) узагальнити сучасні наукові підходи до трактування мовної

компетентності; 2) схарактеризувати деякі лексичні та стилістичні помилки як сигнали недостатнього рівня мовної компетентності фахівця/науковця; 3) проаналізувати чинники, що впливають на формування високого рівня мовної культури; 4) окреслити теоретичні засади вдосконалення мовної компетентності в професійному та академічному середовищі.

Матеріали та методи. З урахуванням того, що дослідження має теоретичний характер у роботі використано загальні методи порівняння, узагальнення та систематизації основних відомостей про мовну та мовленнєву компетентність. На основі аналізу наукової літератури описано деякі лексичні та стилістичні помилки, яких припускаються фахівці та науковці в текстах, а також чинники, що впливають на формування високого рівня мовної культури.

Результати. Питання належного рівня володіння державною мовою безпосередньо пов'язане з поняттям мовної компетентності, що виступає інтегральним показником сформованості мовних знань, умінь і навичок, необхідних для ефективної професійної та наукової комунікації. Сучасні наукові підходи та нормативні документи визначають мовну компетентність як знання фонетичних, орфоепічних, лексичних, орфографічних, граматичних та стилістичних норм сучасної української мови [3, с. 1; 4, с. 2]. Вона охоплює комплекс знань, умінь і навичок з усіх видів мовленнєвої діяльності та передбачає здатність особи вільно сприймати й розуміти усну та писемну інформацію, критично її опрацьовувати, узагальнювати й відтворювати у зв'язній, логічно структурованій формі з доречним використанням мовних засобів [3, с. 1]. Отже, мовна компетентність поєднує як рівень обізнаності конкретного суб'єкта чи суб'єктів з ідеальною знаковою системою мови [5, с. 224], так і практичне володіння нею – усвідомлення мовних норм та здатність адекватно застосовувати їх у комунікативній діяльності [6, с. 61].

Формування мовної компетентності передбачає застосування комплексного підходу. Успіх цього процесу істотно залежить від того, наскільки мовці усвідомлюють, що мова є не просто системою правил, а інструмен-

том спілкування. Опановуючи мовні одиниці, фахівець та науковець отримують передусім ефективний засіб для передавання думок, реалізації комунікативних намірів. Це вказує на діалектичну єдність мови та мовлення, адже наявність у мовця стійких мовленнєвих навичок залежить від вироблення мовних навичок [7, с. 133–136]. Тож можемо констатувати доцільність комунікативної спрямованості навчання. Крім того, необхідно враховувати, що розвиток мовної компетентності охоплює одразу кілька взаємопов'язаних видів мовленнєвої діяльності, які спрямовані на розуміння (аудіювання, читання) і створення (говоріння, письмо) текстів. Саме тому опанування потрібних знань, умінь і навичок має спиратися на обидва процеси, що розвиває, своєю чергою, активність і креативність. Ще одним вагомим фактором вважаємо використання в роботі реальних або змодельованих ситуацій, як-от: обговорення, інтерв'ю, написання службових листів, повідомлень тощо, адже вони дають змогу здобувачам застосовувати мовні знання безпосередньо в дії. Це є ключовий чинник ефективності, оскільки саме через практику формується мовна компетентність.

Про недостатній рівень мовної компетентності можуть сигналізувати численні порушення орфографічних, морфологічних, синтаксичних, пунктуаційних норм, однак найбільш типовими у фахових і наукових текстах є лексичні та стилістичні аномативи, тож схарактеризуємо саме ці помилки докладніше. До цієї групи передусім уналежнюємо росіянізми типу *підчеркувати, прийняти участь, на протязі року, згідно приказу, не дивлячись на це*. Такі мовні одиниці постають у текстах внаслідок механічного перекладу та потребують обов'язкової заміни українським літературним відповідником. Типовими є також випадки вживання слів у невластивому значенні: *вірний підхід до справи, являється студентом, знаходиться на своєму місці, виглядає переконливо*. Вони є здебільшого свідченням некритичного ставлення мовців до процесу добору слів, ігнорування контексту, а іноді й обмеженого словникового запасу, коли фахівці не мають в арсеналі відповідних мовних ресурсів для адекватної заміни. Привертає увагу й інший

тип помилок – багатослів'я, що свідчить про не досить сформовані навички висловлювати думки лаконічно, зокрема в процесі підготовки великих за обсягом документів на кшталт протоколів, положень, інструкцій. У зв'язку з цим варто згадати конструкції типу «*ужити заходів для того, щоб ...*», які порушують принцип мовленнєвої економії, суперечать стислості як важливій і бажаній комунікативній якості та кваліфікуються як стилістичні анормативи [8, с. 22, 36].

Під час написання наукових текстів мовці так само припускаються багатьох лексичних та стилістичних помилок. Насамперед доволі складним може видатися завдання з уникнення невинуватених повторів, у результаті чого наукові розвідки рясніють такими конструкціями, як *вчені вивчають; у дослідженні було досліджено; крім названих, можемо ще назвати; внесок у розробку питання внесли*. Іншим різновидом порушень є надлишкове вживання мовних засобів, відоме як плеоназм. У мовознавстві описані випадки, коли прийоми словесної надмірності є вмотивованими в художніх творах, ораторських виступах, адже цього вимагає експресивність стилю, його образно-емоційне навантаження [9], однак у наукових текстах таке дублювання є зазвичай відхиленням від норми: *на мою власну думку, у результаті спільної співпраці, на переконання досвідчених експертів, найбільш оптимальним у цьому випадку вважаємо*. З-поміж багатьох варіантів плеонастичним монстром М. Петровський називає слово «*процес*», яке «в академічному вжитку є таким же частотним, як відомі табуйовані лексеми «для зв'язку слів» у емоційному мовленні певного неакадемічного соціуму»: *процес розвитку, процес проєктування* тощо [10]. Автор зауважує, що брак прискіпливої роботи спостерігається не лише у формулюваннях на рівні тексту, а й у назвах тем досліджень. У юридичному дискурсі поширення набув мовний штамп «забезпечити безпеку», що є промовистим прикладом дублювання. Однак піддати таку конструкцію редагуванню доволі складно, адже вона перейшла до академічної сфери із законодавчих текстів, як-от Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть

участь у кримінальному судочинстві» [11]. Перелік лексичних порушень доповнюють й інші типові звороти, які функціують у наукових текстах: *привести приклад, відіграє ключову роль у юридичній практиці, у роботі переслідують таку мету, таким чином, підведемо підсумки, актуальність роботи обумовлена*.

З-поміж соціальних чинників, що ускладнюють підвищення рівня володіння державною мовою, варто виокремити вплив чужомовного середовища. Чимало з наведених помилок виникли внаслідок практики змішування мов, яка, за твердженням Л. Масенко, має довільний, спонтанний характер [12, с. 27]. Як зазначає дослідниця, спираючись на аналіз мовлення мешканців Кіровоградської області, суржик може набувати різних форм вияву навіть на індивідуальному рівні, а кількісне співвідношення елементів двох мов у ньому може змінюватися залежно від співрозмовника та комунікативної ситуації. Це означає, що мовленнєва поведінка фахівця чи науковця істотно залежить від зовнішніх факторів. При цьому постійне коливання між двома мовними системами спричиняє нестійкість мовних навичок, що своєю чергою знижує рівень мовної культури особи. Також доцільно окреслити вплив соціальної інерції, який розуміємо як звичку спілкуватися тією чи тією мовою з колегами, що «утримує» старі мовні моделі та нівелює потребу підвищувати рівень володіння державною мовою. Окрему групу становлять освітні чинники, серед яких варто назвати недостатній рівень викладання української мови. Так, у межах підвищення кваліфікації фахівці можуть проходити мовні курси, однак, якщо освітній процес побудований на формальному підході, орієнтований на теорію, а не на практику, результативність такого навчання буде доволі сумнівною. У цьому контексті також вважаємо за доцільне зазначити лімітований зворотний зв'язок з боку викладачів, що «ускладнює коригування помилок та отримання якісних рекомендацій щодо подальшого навчання» [13, с. 1]. Істотне значення мають і психологічні чинники, зокрема ідентифікаційна невизначеність, комплекс меншовартості щодо української мови. Деякі білінгви схиляються до мовного конформізму [14, с. 174],

що супроводжується зміною мовної поведінки під тиском носіїв іншої мови через бажання уникнути осуду чи насмішок. Ці фактори безпосередньо впливають на прагнення мовців опановувати нормативні форми, стежити за чистотою мовлення, збагачувати словниковий запас тощо.

Основними шляхами усунення мовних помилок та підвищення рівня володіння українською мовою в контексті наукової діяльності вважаємо систематичне редагування власних текстів, опанування норм наукового стилю, а також активне залучення до участі в лінгвістичних тренінгах, науково-практичних семінарах і мовних майстернях. Доцільно також ознайомлюватися з консультаціями, які надаються лінгвістами на онлайн-майданчиках. Прикладом може послугувати блог, який вів доктор філологічних наук, професор О. Пономарів, де кожен охочий міг отримати відповіді на запитання щодо української мови [15].

З-поміж інноваційних технологій формування мовної та мовленнєвої компетентності фахівців можемо назвати мовні тренінги, цифрові онлайн-платформи, інтерактивні курси та симуляційні програми, спрямовані на розвиток комунікативних умінь. Крім того, ефективним вважаємо використання мобільних додатків для вивчення мови, гейміфікаційних технологій, віртуальних мовних клубів і засобів доповненої чи віртуальної реальності, що створюють автентичне мовне середовище.

На думку дослідників, корисним інструментом для моделювання діалогів, тренування мовних навичок може бути й штучний інтелект [13, с. 7]. Такі інструменти сприяють підвищенню мотивації до опанування державної мови, забезпечують індивідуалізацію навчання та формують практичні навички професійного спілкування.

Висновки. У результаті проведеного аналізу з'ясовано, що формування мовної компетентності фахівців і науковців лишається актуальною проблемою сучасної мовознавчої та педагогічної науки. Виявлено, що найпоширеніші порушення в академічному та професійному мовленні на лексичному та стилістичному рівнях пов'язані з впливом іншомовного середовища, соціальною інерцією, формалізованим характером мовної підготовки та психологічними бар'єрами. Здійснений огляд наукових джерел засвідчив потребу в удосконаленні підходів до розвитку мовної компетентності, зокрема через упровадження мовних тренінгів, консультаційних форматів і цифрових інструментів навчання.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в поглибленому аналізі сучасних академічних і професійних текстів для виявлення типових мовних порушень, оцінюванні ефективності цифрових ресурсів мовної підтримки, а також у розробленні спеціалізованих програм підвищення мовної компетентності для представників різних галузей.

Література

1. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#top> (дата звернення: 22.10.2025).
2. Українці добре знають українську мову та підтримують обов'язкові іспити з мови для держслужбовців. *Active Group*. URL: <https://activegroup.com.ua/2021/11/08/ukraynci-dobre-znayut-ukraynsku-movu-ta-pidtrimuyut-obovyazkovi-ispiti-z-movi-dlya-derzhsluzhbovciv/> (дата звернення: 22.10.2025).
3. Програма іспиту на рівень володіння державною мовою особами, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків : Рішення Національної комісії зі стандартів державної мови від 01 липня 2021 року № 36. URL: <https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/exam/vikonsluzhbobovyazkiv.pdf> (дата звернення: 22.10.2025).
4. Бабій А.П., Турлюк С.В. Комунікативна компетентність – основа професійної діяльності спеціаліста. *Молодий вчений*. 2023. № 1.1 (113.1). С. 1–5. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-113.1-1>.
5. Білогорка М., Мороз Т. Шляхи формування мовної компетентності особистості: науково-методичний підхід. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 11. С. 222–228.
6. Сидоренко Л.М., Тільняк Н.В. Мовна та мовленнєва компетентності як складові підготовки спеціаліста технічного напрямку. *Вісник НТУУ «КПІ»*. 2015. Вип. 5 (II). С. 60–67.

7. Бабій І. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення рідної мови у професійно-технічних навчальних закладах. *Молодь і ринок*. 2009. № 9. С. 133–136.
8. Селігей П. Типи багатослів'я в наукових текстах. *Українська мова*. 2013. № 4. С. 22–44.
9. Шиприкевич В.В. Що таке плеоназми? URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine9-6.pdf> (дата звернення: 22.10.2025).
10. Петровський М.В. Плеоназми у науковому тексті та їх переклад. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. Вип. 125(2). С. 46–55.
11. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23.12.1993 № 3782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text> (дата звернення: 22.10.2025).
12. Масенко Л. Суржик: історія формування, сучасний стан, перспективи функціонування. *Studia Slavica Oldenburgensia*. Belarusian Trasjanka and Ukrainian Suržyk: Structural and social aspects of their description and categorization. Oldenburg, 2008. P. 1–34.
13. Варга Н.І., Войтенко Г.М., Тимчук І.М. Формування мовної компетентності здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання. *Академічні візії*. 2025. Вип. 42. С. 1–11. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15127387>.
14. Прохоренко О.Ф. Комплекс малоросійства як причина поширення суржику. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство)*. 2014. Вип. 6. С. 172–178.
15. Блог професора Пономарева. *BBC Ukrainian*. URL: <https://www.bbc.co.uk/blogs/ukrainian/ronomarov> (дата звернення: 22.10.2025).

References

1. Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi: Law of Ukraine on April 25, 2019 № 2704-VIII [On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#top> (Last accessed: 22.10.2025) [in Ukrainian].
2. Ukraintsi dobre znaiut ukrainsku movu ta pidtrymuiut oboviazkovi ispyty z movy dlia derzhsluzhbovtiv [Ukrainians know the Ukrainian language well and support mandatory language exams for civil servants]. *Active Group*. Retrieved from: <https://activegroup.com.ua/2021/11/08/ukraynci-dobre-znaiut-ukraynsku-movu-ta-pidtrimuyut-oboviazkovi-ispiti-z-movi-dlya-derzhsluzhbovciv/> (Last accessed: 22.10.2025) [in Ukrainian].
3. Prohrama ispytu na riven volodinnia derzhavnoi movoiu osobamy, yaki zoboviazani volodity derzhavnoi movoiu ta zastosovuvaty yii pid chas vykonannia sluzhbovykh oboviazkiv [Program of the examination for the level of proficiency in the state language by persons who are required to know the state language and use it while performing official duties]: Rishennia Natsionalnoi komisii zi standartiv derzhavnoi movy [Decision of The National Commission on Standards of the State Language] on July 01, 2021 № 36. Retrieved from: <https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/exam/vikonsluzhbobovyazkiv.pdf> (Last accessed: 22.10.2025) [in Ukrainian].
4. Babii, A.P., & Turliuk, S.V. (2023). Komunikatyvna kompetentnist – osnova profesiinoi diialnosti spetsialista [Communicative competence as a basis of a specialist's professional activity]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 1.1 (113.1), 1–5. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-113.1-1> [in Ukrainian].
5. Bilogorka, M., & Moroz, T. (2015). Shliakhy formuvannia movnoi kompetentnosti osobystosti: naukovometodychnyi pidkhid [Ways of forming a person's language competence: a scientific and methodological approach]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues of the Humanities*, 11, 222–228 [in Ukrainian].
6. Sydorenko, L.M., & Tilniak, N.V. (2015). Movna ta movlennieva kompetentnosti yak skladovi pidhotovky spetsialista tekhnichnoho napriamku [Language and speech competence as components of technical specialist training]. *Visnyk NTUU KPI – Bulletin of the National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute”*, 5 (II), 60–67 [in Ukrainian].
7. Babii, I. (2009). Komunikatyvno-dialnisnyi pidkhid do vyvchennia ridnoi movy u PTNZ [Communicative and activity-based approach to learning the native language in vocational schools]. *Molod i rynok – Youth & market*, 9, 133–136 [in Ukrainian].
8. Selihei, P. (2013). Typy bahatoslivia v naukovykh tekstakh [Types of verbosity in scientific texts]. *Ukrainska mova – Ukrainian language*, 4, 22–44 [in Ukrainian].
9. Shyprykevych, V. V. (n.d.). Shcho take pleonazmy? [What are pleonasms?]. Retrieved from: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine9-6.pdf> (Last accessed: 22.10.2025) [in Ukrainian].
10. Petrovskiy, M.V. (2015). Pleonazmy u naukovomu teksti ta yikh pereklad [Pleonasms in scientific text and their translation]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn – Actual Problems of International Relations*, 125(2), 46–55 [in Ukrainian].
11. Pro zabezpechennia bezpeky osib, yaki berut uchast u kryminalnomu sudochynstvi [On Ensuring Security of the Persons who Participate in Criminal Legal Proceedings]. Law of Ukraine on December 23,

1993 № 3782-XII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text> (Last accessed: 22.10.2025) [in Ukrainian].

12. Masenko, L. (2008). Surzhik: istoriia formuvannia, suchasnyi stan, perspektyvy funktsionuvannia [Surzhik: history of formation, current state, prospects for functioning]. *Studia Slavica Oldenburgensia. Belarusian Trasjanka and Ukrainian Suržyk: Structural and social aspects of their description and categorization*, 1–34 [in Ukrainian].

13. Varha, N.I., Voitenko, H.M., & Tymchuk, I.M. (2025). Formuvannia movnoi kompetentnosti здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання [Formation of language competence of higher education students in distance learning conditions]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, 42, 1–11. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15127387> [in Ukrainian].

14. Prokhorenko, O.F. (2014). Kompleks malorosiistva yak prychna poshyrennia surzhyku. *Naukovyi chasopys NPU im. M.P. Dragomanova. Serii 8. Filologichni nauky – Scientific Journal of Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine. Series 8. Philological Sciences*, 6, 172–178 [in Ukrainian].

15. Bloh profesora Ponomareva [Professor Ponomarev's Blog]. Retrieved from: <https://www.bbc.co.uk/blogs/ukrainian/ponomariv> (Last accessed: 22.10.2025) [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 04.11.2025

Дата прийняття статті: 08.12.2025

Опубліковано: 26.12.2025

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-4-14>**Шопіна Ірина Миколаївна**

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-3334-7548

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОРГАНАМИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Мета статті полягає у визначенні проблем забезпечення безпеки інформаційної сфери органами виконавчої влади та окресленні напрямів їх вирішення. Досліджено трансформацію інформаційної політики України в умовах тривалого збройного конфлікту та воєнного стану. Акцентовано увагу на загрозах, що виникають унаслідок російських інформаційно-психологічних операцій, які тривають понад три десятиліття та не зменшили інтенсивності після 2022 року. Підкреслено ризики, пов'язані з використанням відкритих даних для розвідки, терористичних актів та компрометації критичної інфраструктури.

Особливу увагу приділено цифровізації публічного управління, зокрема розвитку системи «Дія», електронного правосуддя та державних реєстрів, що забезпечили високий рівень доступності послуг і зменшили корупційні ризики. Окремо розглянуто правові механізми обмеження конституційних прав і свобод під час воєнного стану. Наголошено на необхідності збереження інформаційно-правової основи для громадського контролю за сектором безпеки й оборони.

Для вдосконалення роботи органів виконавчої влади в інформаційній сфері під час воєнного стану вважається необхідним законодавчо закріпити критерії та вичерпний перелік інформаційних прав і свобод, які можуть бути обмежені в цей період, з урахуванням потреби підтримання балансу між інтересами національної безпеки та принципами прозорості й відкритості публічної інформації.

Обґрунтовано необхідність посилення узгодженості, безперервності та цілеспрямованості державної інформаційної політики, зокрема шляхом оновлення та адаптації Стратегії інформаційної безпеки до реалій тривалого повномасштабного збройного конфлікту. Оновлена Стратегія має включати створення цільових програм інформаційної підтримки українських громадян за кордоном для збереження їхнього зв'язку з Батьківщиною та стимулювання майбутнього повернення. Особливу увагу в оновленому тексті Стратегії інформаційної безпеки слід приділити інформаційній підтримці українців на тимчасово окупованих територіях та запобіганню індоктринації українських дітей і молоді.

Ключові слова: інформаційна сфера, інформаційна безпека, органи виконавчої влади, інформаційні правовідносини, інформаційна політика, публічне управління, доступ до публічної інформації, захист персональних даних.

Shopina I. M. Problems of security in the information sphere by the bodies of executive authorities

The purpose of the article is to determine the problems of ensuring the security of the information sphere by executive authorities and to outline directions for their resolution. The transformation of Ukraine's information policy under the conditions of a protracted armed conflict and martial law is investigated. Emphasis is placed on the threats arising from Russian information-psychological operations, which have lasted for over three decades and have not decreased in intensity after 2022. The risks associated with the use of open data for intelligence, blackmail, terrorist acts, and compromising critical infrastructure are highlighted.

Attention is paid to the digitalization of public administration, particularly the development of the Diia system, e-justice, and state registers, which have ensured a high level of service accessibility and reduced corruption risks.

Legal mechanisms for restricting constitutional rights and freedoms during martial law are examined separately. The necessity of preserving the information-legal basis for public control over the security and defense sector is emphasized.

To improve the work of executive authorities in the information sphere during martial law, it is deemed necessary to legislate criteria and an exhaustive list of information rights and freedoms that may be restricted during this period, taking into account the need to maintain a balance between national security interests and the principles of transparency and openness of public information.

The necessity of enhancing the consistency, continuity, and focus of state information policy is substantiated, particularly through the renewal and adaptation of the Information Security Strategy to the realities of a protracted and high-intensity armed conflict. The updated Strategy should include the creation of targeted programs for informational support of Ukrainian citizens abroad to maintain their connection with the Homeland and stimulate future return. Special attention in the updated text of the Information Security Strategy should be given to informational support for Ukrainians in the temporarily occupied territories and preventing the indoctrination of Ukrainian children and youth.

Key words: *information sphere, information security, executive authorities, information legal relations, information policy, public administration, access to public information, personal data protection.*

Вступ. Повномасштабна російська збройна агресія та тривале функціонування публічних інститутів у правовому режимі воєнного стану ініціювали кардинальні трансформації всієї системи виконавчої влади та наклали свій відбиток на управління інформаційною сферою. З огляду на те, що Конституція України та профільний Закон України «Про правовий режим воєнного стану» допускають тимчасове звуження певних громадянських прав і свобод, критично необхідним є пошук рівноваги між забезпеченням національної безпеки та збереженням засад демократії. Внаслідок цього в інформаційній сфері в період дії воєнного стану постає низка складних викликів, які безпосередньо стосуються механізмів громадського нагляду за виконавчими структурами, системності державної комунікаційної стратегії та належної взаємодії з громадянським суспільством. Успішне подолання цих труднощів є ключовою передумовою для зміцнення демократичних завоювань та ефективної протидії руйнівному інформаційно-психологічному впливу країни-агресора. У поєднанні з прогалинами правового регулювання інформаційних правовідносин в Україні вказане зумовлює актуальність теми цієї статті.

Матеріали і методи. Питання інформаційної безпеки та розвитку інформаційної сфери розглядала у своїх роботах І. Арістова, яка дослідила системоутворюючу роль інформаційної сфери у забезпеченні сталого економічного, соціального та екологічного розвитку і довела, що цифрові технології, включаючи штучний інтелект, Інтернет речей та системи великих даних, створюють потужний ін-

струментарій для оптимізації ресурсокористування, зменшення викидів парникових газів та підвищення ефективності різних секторів економіки [1]. О. Баранов визначив сутність правовідносин в інформаційній сфері як інформаційних та інформаційно-інфраструктурних суспільних відносин, що регулюються нормами інформаційного права і виникають у процесі обороту інформації, тобто в процесі її створення, поширення (передачі), зберігання, використання та знищення (утилізації), а також у процесі забезпечення обороту інформації між суб'єктами, які мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки, що реалізуються методами правового регулювання приватного і публічного права [2]. А. Марущак дослідив передумови для формування правових механізмів протидії дезінформації у соціальних медіа у контексті національної безпеки [3]. Разом із тим у науці інформаційного права спостерігається недостатність досліджень, пов'язаних із функціонуванням системи публічної влади в умовах правового режиму воєнного стану, особливо в інформаційній сфері.

Метою статті є визначення проблем забезпечення безпеки інформаційної сфери органами виконавчої влади і окреслення напрямів їх подолання.

Результати. Проведення російським агресором інформаційно-психологічних операцій проти Української держави триває вже більше трьох десятиліть і активно продовжується після набуття збройною агресією держави-терориста повномасштабного характеру. Нині ціна помилки в інформаційній сфері є надзвичайно високою – будь-які відомості та дані

активно використовуються противником для розвідування позицій підрозділів Збройних сил України та інших військових формувань, проведення шантажу на основі компрометуючої інформації, здійснення терористичних актів проти цивільного населення та об'єктів критичної інфраструктури.

Перед початком повномасштабної російської збройної агресії наша держава перебувала на піку розвитку цифровізації процесів взаємодії громадянина і держави, а також діяльності органів публічної влади. Незважаючи на певні недоліки системи «Дія», а також єдиних та державних реєстрів (переважно пов'язаних із їх вразливістю до витоку персональних та інших даних), можна констатувати, що Україна вийшла на одне з перших місць в Європі у сфері цифрової трансформації органів публічного адміністрування. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, яка включає у тому числі й підсистему «Електронний суд», дозволила зробити великий крок уперед на шляху підвищення доступності правосуддя. Цифровізація сфери публічних послуг підвищила зручність та інклюзивність користування ними для громадян, а також сприяла зниженню корупційних ризиків у найбільш чутливих сферах правовідносин. Навіть після 2022 року цифровізація відносин між громадянином і державою не стала на паузу: за рейтингом Online services Index, міжнародного дослідження E-Government Development Index, що оцінює 193 країни світу та розробляється ООН, Україна посідає 5-е місце за рівнем розвитку цифрових державних послуг. У 2018 році Україна була в цьому рейтингу на 102-му місці. Так, за шість років країна перетнула 97 позицій і посіла 5-е місце [4].

Широкомасштабна збройна російська агресія проти України вимагала ефективної адаптації усіх державних інституцій до функціонування в режимі воєнного стану. В умовах значних трансформацій у системі публічного управління демократичної правової держави вирішальне значення має прозоре правове упорядкування всіх згаданих процесів. Це зумовлено тим, що кожен суб'єкт правовідносин – як фізична, так і юридична особа – має

отримувати доступну та чітку інформацію про корективи у своєму юридичному становищі та обсязі гарантованих йому прав.

Конституція України та Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначають межі можливих обмежень конституційних прав і свобод, встановлюючи запобіжники проти можливих зловживань. Таким чином, чіткість і публічність правових норм є гарантом довіри суспільства до влади та її дій під час правового режиму воєнного стану. Недосконалість регулювання в цій сфері спричиняє правову невизначеність та створює ризики для демократичних механізмів.

Відповідно до ч. 2 ст. 64 Основного Закону в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [5]. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в указі Президента України про введення воєнного стану зазначаються вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку із введенням воєнного стану, із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [6]. В Указі Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року було визначено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Крім того, вказаним Указом на Міністерство закордонних справ України покладається обов'язок забезпечити інформування в установленому порядку Генерального секретаря ООН та офіційних осіб іноземних держав про введення в Україні воєнного стану,

про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права та про межу цих відхилень і причини прийняття такого рішення [7]. Заслужує на увагу, що правом формувати і затверджувати перелік прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку із введенням воєнного стану, володіє виключно Президент України і виключно в указі про введення воєнного стану, який затверджується Верховною Радою України. Таким чином, забезпечується парламентський контроль за сферою прав і свобод людини та громадянина.

Частина заявлених нашою державою відступів від міжнародних зобов'язань України стосуються статей 8, 10, 11, 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, деякі з яких пов'язані з інформаційними правами людини і громадянина [8; 9]. Зокрема, це стосується ст. 10 Конвенції, відповідно до якої кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів [10]. Однак на національному рівні відсутній перелік інформаційних прав і свобод людини, які можуть бути обмежені під час воєнного стану, що узгоджувався б із нормами інформаційного законодавства України. Це викликає необхідність у постійних тлумаченнях правових норм з боку профільних органів публічної влади [11; 12]. При цьому, як відомо, єдиний орган в Україні, який мав право офіційно тлумачити закони України, – Конституційний Суд України, після проведення частини судової реформи (щодо правосуддя) позбувся таких повноважень. Отже, нині жодна публічна інституція не має права на таке офіційне тлумачення, а центральні органи виконавчої влади та інші публічні інституції не мають права заповнювати прогалини у законах шляхом їх тлумачення.

Ця ситуація спричиняє значну кількість надзвичайно актуальних і досі не врегульованих питань, що виникають у процесі публічного управління інформаційною сферою в

умовах воєнного стану і ролі органів виконавчої влади у забезпеченні інформаційної безпеки. Серед них, по-перше, виокремлюються складнощі у здійсненні громадянами свого права на участь в управлінні державними справами та реалізації механізмів громадського контролю за сектором безпеки та оборони, включно з отриманням інформації та даних про функціонування відповідних державних установ. Надзвичайно фрагментарний характер положень ст. 10 Закону України «Про національну безпеку» не дозволяє забезпечити дію інформаційного складника механізму громадського контролю (нагляду) під час правового режиму воєнного стану. Повномасштабна збройна російська агресія проти України триває вже четвертий рік, і розраховувати на її закінчення протягом найближчого періоду було б нереалістично. Тому надзвичайно важливим є збереження інформаційно-правового підґрунтя функціонування системи громадського контролю (нагляду) у секторі безпеки і оборони, що постає як один з найважливіших факторів збереження демократії, а також слугує запобіжником можливих зловживань посадових осіб. Втім, безумовно, збирання та поширення певних відомостей та даних про функціонування сектору безпеки і оборони має здійснюватися так, щоб держава-агресор не отримала переваг у збройному та інформаційному протистоянні.

Крім того, спостерігається відсутність законодавчих підвалин забезпечення балансу між безпекою фізичних та юридичних осіб і законодавчими вимогами до відкритості певних відомостей та даних. Спроби удосконалити правове підґрунтя в цій галузі робляться, як правило, точково і частіше після певних надзвичайних подій, пов'язаних з витоком інформації або використанням противником даних з відкритих джерел для своїх терористичних атак.

Слід також сказати, що існує проблема суперечливості та фрагментарності стратегічних напрямів інформаційної політики держави в умовах збройного конфлікту високої інтенсивності. Стратегія інформаційної безпеки, яка була затверджена Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021, не відо-

бражує всіх особливостей інформаційної політики після початку російського повномасштабного вторгнення. Виїзд за кордон після 24 лютого 2022 року декількох мільйонів громадян України не супроводжувався належною інформаційною підтримкою з боку держави, а ліквідація у 2025 році Міністерства національної єдності остаточно засвідчила відсутність системності, послідовності та цілеспрямованості в інформаційному забезпеченні повернення в Україну її громадян.

Окремого висвітлення заслуговує проблема звітності органів виконавчої влади як джерела отримання суспільством достовірної інформації про систему публічного управління. На жаль, звіти щодо діяльності важливих суб'єктів інформаційної політики тривалий час не оновлюються. Так, наприклад, Міністерство культури та стратегічних комунікацій України станом на 9 жовтня 2025 року не оновлювало щомісячну звітність про свою діяльність у вигляді відкритих наборів даних протягом року (за виключенням звітів про публічну інформацію, які регулярно публікуються на офіційному вебсайті міністерства) [13]. 29 жовтня 2025 року згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 1396 вказане міністерство було перейменовано на Міністерство культури України, втративши функцію здійснення стратегічних комунікацій. Хаотичні зміни компетенції зазначеного центрального органу виконавчої влади в інформаційній сфері з 2019 по 2025 роки включали покладання на цей орган функцій ліквідованого Міністерства інформаційної політики України (2019), його перейменування у Міністерство культури та інформаційної політики України (2020), трансформацію інформаційного складника у здійснення стратегічних комунікацій, що відобразилося у зміні назви (2024), і, нарешті, виключення із назви згадки про стратегічні комунікації. Відповідь на питання про доцільність і наслідки таких змін, як вважається, можна було б знайти у постанові Уряду № 1396 [14], однак аналіз 39 слів її змісту не дозволяє знайти відповідь на жодне з цих питань.

Варто також акцентувати увагу на проблемі безпечної та достовірної комунікації з населенням на окупованих або прифронтових те-

риторіях, що вимагає розробки нових адаптивних каналів передачі інформації про безпеку, евакуацію та гуманітарну допомогу, а також розробки заходів щодо попередження індоктринації українських дітей, які перебувають на окупованих територіях або на території держави-агресора. Російська інформаційна політика насадження ідей і цінностей «руського міру» характеризується системністю, цілеспрямованістю, професійністю, масштабністю та наявністю достатнього бюджетного фінансування. Протистояння її деструктивному впливу вимагає підтримання функціонування низки альтернативних інформаційних каналів зв'язку між Україною та її громадянами, які мешкають на окупованих територіях.

Висновки. Для вдосконалення роботи органів виконавчої влади в інформаційній сфері під час воєнного стану видається за потрібне законодавчо встановити критерії та вичерпний список інформаційних прав і свобод, обмеження яких є допустимим у цей період, з огляду на необхідність дотримання рівноваги між інтересами національної безпеки та принципами прозорості й відкритості публічної інформації.

Необхідно також підвищити системність, послідовність і цілеспрямованість державної інформаційної політики, зокрема через оновлення та пристосування Стратегії інформаційної безпеки до реалій тривалого та високоінтенсивного збройного конфлікту. До оновленої Стратегії слід включити створення адресних програм інформаційної підтримки громадян України, які перебувають за кордоном, для збереження їхнього зв'язку з Батьківщиною та стимулювання майбутнього повернення.

Окрему увагу слід приділити інформаційній підтримці українців на тимчасово окупованих територіях. Потребує правового врегулювання питання використання безпечних і альтернативних каналів зв'язку з ними, а також визначення відповідального органу виконавчої влади, який матиме обов'язок систематично інформувати громадян на окупованих територіях про найбезпечніші маршрути для евакуації. Крім того, нагально необхідно посилити заходи, спрямовані на запобігання індоктринації українських дітей та молоді.

Література

1. Арістова І.В. Роль інформаційної сфери та науки «інформаційне право» у досягненні цілей сталого розвитку в умовах цифрової трансформації в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 92–96. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.2.14>.
2. Баранов О.А. Правове забезпечення інформаційної сфери: теорія, методологія і практика : монографія. Київ : Едельвейс, 2014. 497 с.
3. Марущак А.І. Передумови для формування правових механізмів протидії дезінформації в соціальних медіа у контексті національної безпеки: постановка проблеми. *Інформація і право*. 2022. № 1(40). С. 82–88. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.1\(40\).254345](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.1(40).254345).
4. Кінша Д. Україна посідає 5 місце у світі за розвитком цифрових держпослуг. URL: <https://surl.li/payofz> (дата звернення: 13.10.2025).
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
7. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 46. Ст. 2497.
8. Derogation measures according to the Law of Ukraine No. 2111-IX. URL: <https://rm.coe.int/1680a5ef57> (дата звернення: 13.10.2025).
9. Communication contained in Note verbale No. 31011/32-119-16460 from the Permanent Representation of Ukraine, dated 12 February 2025, registered at the Secretariat General on 14 February 2025. URL: <https://surl.li/ovwugd> (дата звернення: 13.10.2025).
10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. С. 270.
11. Актуальні запитання щодо розгляду запитів на публічну інформацію в умовах воєнного стану. URL: <https://nads.gov.ua/dostup-do-publichnoyi-informatsiyi/piat-aktualnykh-zapytan-shchodo-rozghliadu-zapytiv-na-publichnu-informatsiiu-v-umovakh-voiennoho-stanu> (дата звернення: 13.10.2025).
12. Особливості відмови в задоволенні запитів у зв'язку з обмеженням доступу до інформації в умовах воєнного стану. URL: <https://surl.li/kjalxn> (дата звернення: 13.10.2025).
13. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. Звіти, у тому числі щодо задоволення запитів на інформацію. URL: <https://data.gov.ua/dataset/921d4618-57e3-4fbc-bb20-c02bd2495c73> (дата звернення: 13.10.2025).
14. Про перейменування Міністерства культури та стратегічних комунікацій України : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 жовтня 2025 року № 1396. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/pro-pereimenuvannia-ministerstva-kultury-ta-stratehichnykh-komunikatsii-ukrainy-1396-291025> (дата звернення: 30.10.2025).

References

1. Aristova, I.V. (2025). Rol informatsiinoi sfery ta nauky «informatsiine pravo» u dosiahnenni tsilei staloho rozvytku v umovakh tsyfrovoyi transformatsii v Ukraini [The role of the information sphere and the science of “information law” in achieving sustainable development goals under digital transformation in Ukraine]. *Analychno-porivnialne pravoznavstvo*, 2, 92–96. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.2.14> [in Ukrainian].
2. Baranov, O.A. (2014). Pravove zabezpechennia informatsiinoi sfery: teoriia, metodolohiia i praktyka: monohrafiia [Legal support of the information sphere: theory, methodology and practice: monograph]. Kyiv: Edelweis [in Ukrainian].
3. Marushchak, A.I. (2022). Peredumovy dlia formuvannia pravovykh mekhanizmv protydii dezinformatsii v sotsialnykh mediia u konteksti natsionalnoi bezpeky: postanovka problemy [Preconditions for forming legal mechanisms to counter disinformation in social media in the context of national security: problem statement]. *Informatsiia i pravo*, 1(40), 82–88. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.1\(40\).254345](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.1(40).254345) [in Ukrainian].
4. Kinsha, D. (n.d.). Ukraina posidaie 5 mistse u sviti za rozvytkom tsyfrovyykh derzhposlulh [Ukraine ranks 5th in the world in digital public services development]. Retrieved from: <https://surl.li/payofz> (data zvernennia: 13.10.2025) [in Ukrainian].
5. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine of 28 June 1996 No. 254k/96-VR]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, 141 [in Ukrainian].
6. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 roku № 389-VIII [On the legal regime of martial law: Law of Ukraine of 12 May 2015 No. 389-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 28, 250 [in Ukrainian].

7. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku № 64/2022 [On the introduction of martial law in Ukraine: Presidential Decree of 24 February 2022 No. 64/2022]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*, 46, 2497 [in Ukrainian].

8. Derogation measures according to the Law of Ukraine No. 2111-IX. Retrieved from: <https://rm.coe.int/1680a5ef57> (data zvernennia: 13.10.2025) [in English].

9. Communication contained in Note verbale No. 31011/32-119-16460 from the Permanent Representation of Ukraine, dated 12 February 2025, registered at the Secretariat General on 14 February 2025. Retrieved from: <https://surl.li/ovwugd> (data zvernennia: 13.10.2025) [in English].

10. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) (Yevropeiska konventsiiia z prav liudyny) [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with protocols) (European Convention on Human Rights)]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine*, 13, 270 [in Ukrainian].

11. Aktualni zapytannia shchodo rozghliadu zapytiv na publichnu informatsiiu v umovakh voiennoho stanu [Top questions regarding public information requests under martial law]. Retrieved from: <https://nads.gov.ua/dostup-do-publichnoyi-informaciyi/piat-aktualnykh-zapytan-shchodo-rozghliadu-zapytiv-na-publichnu-informatsiiu-v-umovakh-voiennoho-stanu> (data zvernennia: 13.10.2025) [in Ukrainian].

12. Osoblyvosti vidmovy v zadovolenni zapytiv u zviazku z obmezheniam dostupu do informatsii v umovakh voiennoho stanu [Features of refusal to satisfy requests due to restricted access to information under martial law]. Retrieved from: <https://surl.li/kjalxn> (data zvernennia: 13.10.2025) [in Ukrainian].

13. Ministerstvo kultury ta stratehichnykh komunikatsii Ukrainy. Zvity, u tomu chysli shchodo zadovolennia zapytiv na informatsiiu [Ministry of Culture and Strategic Communications of Ukraine. Reports, including on information requests]. Retrieved from: <https://data.gov.ua/dataset/921d4618-57e3-4fbc-bb20-c02bd2495c73> (data zvernennia: 13.10.2025) [in Ukrainian].

14. Pro pereimenuvannia Ministerstva kultury ta stratehichnykh komunikatsii Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 zhovtnia 2025 roku № 1396 [On the renaming of the Ministry of Culture and Strategic Communications of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 29 October 2025 No. 1396]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pereimenuvannia-ministerstva-kultury-ta-stratehichnykh-komunikatsii-ukrainy-1396-291025> (data zvernennia: 30.10.2025) [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 04.11.2025

Дата прийняття статті: 02.12.2025

Опубліковано: 26.12.2025

НОТАТКИ

Наукове видання

**Центральноукраїнський вісник права
та публічного управління**

**Central Ukrainian Journal of Law
and Public Management**

Випуск 4 (12), 2025

Issue 4 (12), 2025

Коректор І. М. Чудеснова

Комп'ютерне верстання Н. В. Фесенко

Підписано до друку 26.12.2025 р.

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 13,72. Зам. № 0126/026.

Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.